

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO VALDYMO IR VERSLO FAKULTETAS
VADYBOS IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

ANŽELIKA VĖŽIENĖ

**KOUČINGO TAIKYMAS AUKŠTOJO MOKSLO
SISTEMOJE: NEUROSKIRTINGŲ STUDENTŲ ATVEJO
ANALIZĖ MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETE**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė

Prof. dr. Aistė Dromantaitė

VILNIUS

2025

TURINYS

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	3
LENTELIŲ SĄRAŠAS	4
ĮVADAS	5
1. KOUČINGO IR NEUROĮVAIROVĖS TEORINIAI ASPEKTAI	8
1.1. KOUČINGO SUSIFORMAVIMAS IR SAMPRATOS RAIDA	8
1.1.1. Koučingo susiformavimo ištakos	8
1.1.2. Koučingo sąvokos sudėtingumas	16
1.2. NEUROĮVAIROVĖS REIŠKINIO ATsirADIMAS IR RAIDA	19
1.2.1. Neuroįvairovės atsiradimo prielaidos	19
1.2.2. Neuroįvairovės sampratos sudėtingumas ir kaita	23
1.2.3. Neuroskirtingumas <i>versus</i> neurotipiškumas	25
1.3. NEUROĮVAIROVĖ AUKŠTAJAME MOKSLE	30
1.3.1. Įtrauki švietimo sistema – valstybės tendencijos ir statistinė analizė	30
1.3.2. Įvairovė ir lygios galimybės aukštojo mokslo įstaigose	33
1.4. KOUČINGO METODŲ TAIKYMAS NEUROĮVAIROVĖS SRITYJE.....	43
2. TYRIMO METODOLOGIJA.....	48
2.1. Tyrimo pagrindimas ir mokslinė prieiga	48
2.2. Tyrimo metodai ir duomenų rinkimo instrumentai.....	49
2.3. Tiriamos institucijos ir dalyvių atrankos kriterijai	51
3. EMPIRINĖ ANALIZĖ: KOUČINGO TAIKYMO NEUROĮVAIROVĖS KONTEKSTE IŽVALGOS	54
3.1. Neuroįvairovės studentų patiriami iššūkiai ir jų poreikiai	54
3.2. Koučingo taikymas aukštajame moksle: dabartinė situacija ir gerosios praktikos	57
3.3. Koučingo metodų poveikis ir jų pritaikymo galimybės ateityje	63
3.4. Apibendrinimas: pagrindinės tyrimo išvados	64
IŠVADOS.....	66
REKOMENDACIJOS.....	69
LITERATŪRA	70
ANOTACIJA.....	75
ANOTATION.....	76
SANTRAUKA	77
SUMMARY	78

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1. Koučingo filosofijos susiformavimas
2. Koučingo disciplinų sąsaja su kitomis teorijomis ir praktikomis
3. Koučingo fenomeno ir giminingų sampratų sąsajos
4. Tradicinis neurotipiškumo modelis
5. Naujasis neuroįvairovės modelis
6. Studentų individualių poreikių, susijusių su sveikatos būkle ir galinčių daryti įtaką mokymosi procesui, traktavimas
7. Studijų pritaikymas asmenims su negalia ar neuroįvairove
8. Aukštosiose mokyklose teikiamų pagalbos priemonių nauda studentams su negalia ar individualiaisiais poreikiais

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Mykolo Romerio universitete studijuojančių studentų su negalia ar individualiaisiais poreikiais dinamika

2 lentelė. Vilniaus universitete studijuojančių studentų su negalia ar individualiaisiais poreikiais dinamika

3 lentelė. Vytauto Didžiojo universitete studijuojančių studentų su negalia ar individualiaisiais poreikiais dinamika

4 lentelė. Kauno technologijos universitete studijuojančių studentų su negalia ar individualiaisiais poreikiais dinamika

5 lentelė. Lietuvos sporto universitete studijuojančių studentų su negalia ar individualiaisiais poreikiais dinamika

6 lentelė. Vilniaus dailės akademijoje studijuojančių studentų su negalia ar individualiaisiais poreikiais dinamika

7 lentelė. Lietuvoje veikiančių aukštųjų mokyklų negalios politikos rodikliai

8 lentelė. Studijų pritaikymo būdai asmenims su negalia ar sutrikimais

9 lentelė. Pirmosios dalies interviu klausimyno gairės

10 lentelė. Antrosios dalies interviu klausimyno gairės

11 lentelė. Apibendrinamojo klausimyno gairės

12 lentelė. Informantų nuomonė apie studijų pradžioje kilusius iššūkius ir sunkumus

13 lentelė. Informantų nuomonė apie pagalbos priemones, kurios būtų nukreiptos į studijų organizavimą ar studentų savijautą

14 lentelė. Informantų nuomonė apie koučingo taikymo galimybes

15 lentelė. Informantų nuomonė apie koučingo efektyvumą ir naudą

16 lentelė. Informantų nuomonė apie koučingo formą

17 lentelė. Informantų nuomonė apie studentų įtraukimą į koučingo procesą

18 lentelė. Informantų nuomonė apie koučingo sąsają su emocine gerove

19 lentelė. Dabartinė situacija ir ateities perspektyvos

IVADAS

Temos aktualumas. Koučingas, kurio ištakų, pasak daugumos mokslinių šaltinių, reikėtų ieškoti XX a. pab. Jungtinėse Amerikos Valstijose Tim'o Gallwey'aus knygoje, patyrė įvairius raidos etapus, bet labiausiai paplito verslo organizacijose kaip vadovų konsultavimo, o šiek tiek vėliau ir organizacijų vystymosi priemonė. 8 deš. koučingas pradėtas taikyti kaip vienas iš saviugdos būdų, o pastaruoju metu atrandamos naujos, platesnės koučingo priemonių panaudojimo galimybės. Teorinėje dalyje aptarsime koučingo filosofijos susiformavimo ir sampratos raidos klausimus. Pateiksime trumpą koučingo ištakų analizę nuo antikinės Graikijos laikų iki pirmųjų XX a. veikalų, kuriuose randama koučingo užuomazgų ir kurie vėliau tapo šios metodikos taikymo pradmenimis sporto ir verslo srityse. Taip pat pristatysime šios filosofijos raidos etapus ir paplitimą asmenų saviugdos, o prasidėjus informacijos sklaidos amžiui – mokymosi ir ugdymosi kontekstuose. Nagrinėsime koučingo sąsajas su kitomis mokslo disciplinomis ir akcentuosime, kuo koučingas skiriasi nuo mokymosi / mokymo, konsultavimo, psichoterapijos ir mentorystės.

Tarptautinė koučingo federacija jau skaičiuoja 31-uosius veiklos metus, o ICF Global Lietuvos skyrius po kelerių metų minės dvidešimtmetį, tačiau iki šiol nėra vieningos mokslinės koučingo sampratos, todėl koučingo filosofijos pristatymui skirtą skyrių užbaigsime sąvokos analize, atitikmenų lietuvių k. paieškų apibendrinimu ir koučingo termino įteisinimu kaip vartotinu 2023 m.

Neuroįvairovės sampratą keliais dešimtmečiais vėliau po koučingo metodikos atsiradimo suformulavo Australijos sociologė Judy Singer. Moksliniuose ir kituose, neuroįvairovės sampratą nagrinėjančiuose šaltiniuose teigiama, kad per pastaruosius šešis dešimtmečius pasaulis stebėjo fenomenalų psichikos ligų skaičiaus augimą. Preliminariais Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis, maždaug ketvirtadaliui visų suaugusiųjų yra būdingi įvairūs psichikos sutrikimai, kurie dažnu atveju yra „nematomi“, lyginant juos su klausos, regos, judėjimo ar kitomis negalios formomis. Neuroįvairovės sąvokos atsiradimas – itin reikšmingas neuromokslo šuolio rezultatas, atvėręs žmonijai naujas galimybes stiprinti visuomenės kompetencijas suvokiant neuroįvairovės prasmę, atsisakant stigmatizavimo, skatinant socialinę įtrauktį ir padedant neuroskirtingiems individams pasiekti asmeninių rezultatų konkrečiose veiklos srityse, neuroskirtumus paverčiant ne trūkumais, o privalumais tam tikroje aplinkoje. Teorinėje dalyje apžvelgsime neuroįvairovės sąvokos atsiradimo prielaidas lyginant su tarptautiniuose dokumentuose apibrėžiama negalios sąvoka bei išryškinsime abiejų terminų sąsajas ir skirtumus, tačiau atsižvelgiant į baigiamojo darbo tikslus, daugiau dėmesio skirsime neuroįvairovės sąvokos susikūrimui XX a. pab. ir jos raidai iki šių dienų.

Visgi Lietuva tik pastarąjį dešimtmetį aktyviau žengė atvirumo negaliai ar neuroįvairovei keliu, kurį vainikavo pirmieji bandymai sukurti asmenims su negalia ar neuroįvairove prieinamas aukštojo mokslo studijas ir 2024 m. startavęs įtraukusis ugdymas. Teorinėje dalyje šiek tiek dėmesio

skirsime ir įtraukios švietimo sistemos Lietuvoje sukūrimui, nes mokslininkų manymu, neuroskirtingų asmenų sėkmingą integralumą lemia tinkamų gyvenimo (taip pat mokymosi) sąlygų sukūrimas nuo pat gimimo. Apžvelgsime valstybės politikos tendencijas ir prieinamus statistinius duomenis apie neuroskirtingų asmenų įtrauktį. Analizuosime viešai skelbiamą informaciją apie negalią ir neuroįvairovę aukštajame moksle bei studijų prieinamumą studentams su individualiaisiais poreikiais. Siekiant duomenų analizės patikimumo, papildomai atliksime aukštojo mokslo įstaigų atstovų apklausą apie neuroįvairovę aukštosiose mokyklose bei pristatysime apibendrintas išvadas.

Teorinę dalį užbaigsime mokslinėje literatūroje randamų įžvalgų apie koučingo metodikos taikymą aukštojo mokslo įstaigose pristatymu, siekiant neuroskirtingų asmenų sklandžios ir emocinės gerovės užtikrinančios įtraukties į studijų procesą. Šios mokslinės krypties ištirtumas dar labai menkas, tačiau pastaraisiais metais jau randamos pirmosios mokslininkų bandymų koučingo metodiką taikyti dirbant su neuroskirtingais asmenimis analizės. Įdomu ir tai, kad 2024 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose įsteigta Neuroįvairovės koučingo akademija (angl. *Neurodiversity Coaching Academy*), todėl darytina prielaida, kad mokslinis susidomėjimas šiame darbe analizuojama tematika tik augs.

Šio baigiamojo darbo kokybinio tyrimo dalyje bus pristatomi interviu su informantais rezultatai, atspindintys informantams kylančius iššūkius studijų metu ir koučingo taikymo galimybes bei naudą siekiant studijų pritaikymo individualiesiems poreikiams. Šioje dalyje taip pat bus siekiama išsigryninti koučingo metodikos taikymo rekomendacijas, kurios prisidėtų prie neuroskirtingų studentų integralumo.

Temos ištirtumas. Tiek koučingas, tiek neuroįvairovė – itin mažai tyrinėti Lietuvos mokslinėje literatūroje, todėl didžiausią šio baigiamojo darbo mokslinio pagrindimo dalį sudaro užsienio mokslo ir kiti šaltiniai. Mokslinėje literatūroje koučingo metodų taikymas siekiant neuroskirtingų asmenų integralumo dar nėra plačiai ištirtas. Šiame baigiamajame darbe, apibendrinant pirmuosius užsienio mokslininkų bandymus koučingo filosofiją taikyti neuroįvairovės srityje, koncentruojamasi į koučingo taikymą aukštojo mokslo sistemoje.

Tyrimo objektas – koučingo metodikos taikymas aukštajame moksle.

Problema – nepasiūlius tinkamų integralumo priemonių neuroskirtingiems studentams, jie susiduria su sunkumais ir iššūkiais, dėl kurių negali tęsti studijų.

Darbo tikslas – ištirti koučingo metodų taikymą aukštajame moksle siekiant palengvinti neuroskirtingų studentų integraciją, mokymosi procesą ir emocinę gerovę.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti koučingo ir neuroįvairovės sampratą, raidą ir sąsajas su aukštojo mokslo sistema.

2. Nustatyti pagrindinius iššūkius, su kuriais susiduria neuroskirtingi studentai aukštojo mokslo institucijose.

3. Išsiaiškinti, kokie koučingo metodai jau yra taikomi aukštosiose mokyklose arba gali būti taikomi neuroskirtingų studentų integracijai gerinti.

4. Pateikti rekomendacijas aukštojo mokslo institucijoms dėl koučingo metodų taikymo neuroskirtingiems studentams pusiau struktūruotų interviu su neuroskirtingais studentais išvadų pagrindu.

Tyrimo metodai – teorinės literatūros analizė ir kokybinis tyrimas (pusiau struktūruotas interviu, turinio analizė).

Darbo struktūra – baigiamąjį darbą sudaro paveikslų sąrašas, lentelių sąrašas, įvadas, 3 skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, anotacija ir santraukos (lietuvių ir anglų kalbomis).

Darbe panaudoti 64 literatūros šaltiniai lietuvių, vokiečių, anglų ir rusų kalbomis.

1. KOUČINGO IR NEUROĮVAIROVĖS TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. KOUČINGO SUSIFORMAVIMAS IR SAMPRATOS RAIDA

1.1.1. Koučingo susiformavimo ištakos

Mokslinėje literatūroje vyrauja nuomonė, kad koučingo (angl. *coaching*) filosofijos susiformavimo prielaidų reikėtų ieškoti XX a. pabaigoje Jungtinėse Amerikos Valstijose T. Gallwey'ui 1974 m. išleidus knygą „Vidinis teniso žaidimas“ (angl. „*The inner game of tennis*“), kurioje autorius, pasitelkdamas asmenybės suvokimą per dviejų skirtingų – „pirmojo aš“ ir „antrojo aš“ – priešpriešą iš sporto trenerio perspektyvos analizuoja asmeninio ir profesinio meistriškumo ugdymo metodiką, kurią jis vadina „vidiniu žaidimu“. „Pirmasis aš“ – tai mūsų treneris, kuris akcentuoja daromas klaidas, kritikuoja mūsų elgesį, reikalauja tikslumo atliekant konkrečius judesius ar veiksmus, o „antrasis aš“ – tai mokinys, kuris nori ir stengiasi išmokti¹.

Anot T. Gallwey'aus, siekiant geriausio rezultato reikia išmokti nuraminti savo vidinį kritiką, atsisakyti sąmoningo stengimosi, nustoti galvoti tik apie siektinus rezultatus, susitelkti į save, susikaupti ir išlaisvinti tikrą savo potencialą. „Tik taip, tarsi kokius paukštelių medžiojančios ir savo judesius nesąmoningai balansuojančios katės, suvokiame, kad galime pasiekti rezultatų be tikslingai nukreiptų pastangų“².

Koučingo filosofijos tyrinėtojas, vienas iš šios filosofijos pradininkų, GROW modelio kūrėjas ir organizacijos „Veiklos konsultantai“ (angl. „*Performance consultants*“) steigėjas J. Whitmore'as taip pat koučingą kildina iš T. Gallwey'aus veikalo pabrėždamas, kad „antrasis aš“ arba dar vadinamas „vidinis aš“ yra grėsmingesnis nei „pirmasis aš“, kuris dar gali būti vadinamas „išoriniu“³. Autoriaus manymu, šiame veikale ir vėliau išleistose knygose „Vidinis slidinėjimas“ (angl. „*The inner skiing*“, 1977 m.) ir „Vidinis golfo žaidimas“ (angl. „*The inner game of golf*“, 1979 m.) T. Gallwey'us pirmasis pateikė metodiką, kurios pagrindu buvo sukurta koučingo filosofija – atskleisti žmogaus potencialą atlikti tam tikrus veiksmus ir pasiekti maksimalaus efektyvumo⁴.

Lietuvoje žinomas koučingo tyrinėtojas ir koučingo kultūros organizacijose kūrėjas T. Misiukonis, siedamas koučingo atsiradimą su jau minėto T. Gallwey'aus filosofija ir formuluodamas ugdymo koučingo metodais sampratą, yra labai artimas J. Whitmore'o pateiktai sampratai. Anot

¹ Alina Kalinienė, „Komandos lyderio ir koučingo specialisto bendradarbiavimas komandos koučingo procese“ (magistro baigiamasis darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2021), 9, <https://vb.mruni.eu/object/elaba:96539350/MAIN>.

² Timothy W. Gallwey, *The inner game of tennis* (London, 1974), 8–18, <https://mentoringgroup.com/wp-content/uploads/2023/05/the-inner-game-of-tennis.pdf>.

³ Джон Уитмор, *Внутренняя сила лидера* (Москва: Альпина Паблишер, 2012), 18.

⁴ *Ibid.*, 19.

autorius, tokio ugdymo tikslas – „padėti atskleisti darbuotojui savo potencialą, pašalinti vidines ir (ar) išorines kliūtis ir atrasti vidines ir (ar) išorines išgales“⁵.

Visgi esama ir kiek kitokių, priešingų aukščiau pateiktoms įžvalgoms mokslinių tyrimų, randančių koučingo užuomazgų ankstesniais laikotarpiais. Vienos garsiausių, iki šiol aktyviai veikiančios koučingo teoretikės ir praktikės V. Brock moksliniuose veikaluose pabrėžiama, kad viešojoje erdvėje ir mokslinėje literatūroje pateikiama itin daug klaidingos informacijos apie koučingo, kurio susiformavimui įtaką padarė socialiniai, kultūriniai ir ekonominiai pokyčiai, atsiradimo ištakas⁶. Mokslininkė savo disertacijoje „Koučingo ištakų bei atsiradimo pagrindimo teorija“ (angl. „*Grounded theory of the roots and emergence of coaching*“) pristatė itin išsamų koučingo ištakų ir vystymosi teorinį pagrindimą, kuris siekia kiek ankstesnį laikmetį nei teigiama daugelyje kitų mokslinių veikalų.

Panašių įžvalgų galima būtų rasti ir Lietuvos tyrinėtojų tyrimuose, kuriuose abejojama T. Gallway'aus nuopelnais. Pasak Ž. Malinausko, „neabejotinų koučingo fenomeno egzistavimo požymių galima rasti ir ankstesniuose įvairių mokslininkų darbuose: C. Gorby (1937), B. Bigelow (1938), H. Mold, (1951), R. Driver, (1955), S. Hayden (1955), R. Parkes (1955), L. Allen (1957), J. Perley (1957) ir kt., minėjusius koučingą organizacijų studijų problematikoje“⁷, o A. Dromantaitės manymu, koučingo ištakos randamos dar anksčiau – antikinės Graikijos laikais. Anot mokslininkės, „Rytuose buvo koncentruojamasi į kovos menus, kai pabrėžiama ne tik fizinė, bet ir psichologinė stiprybė. (...) Taip pat manoma, kad Sokratas (469–399 m. pr. Kr.) buvo pirmasis ugdomojo konsultavimo (koučingo) specialistas, kadangi jo diskusijų metodas (majeutika) buvo grindžiamas ne ginču, o klausimais siekiant pakeisti oponento mąstymą“⁸. A. Dromantaitė teigia, kad taip pat vėlesni laikotarpiai, susiję su sporto srities laimėjimais, gamtos mokslų atsiradimu, paskatinusiu domėjimąsi žmogaus mąstymo galia ir pasąmonės procesais, o vėliau ir psichologijos mokslo pradmenys padarė įtaką koučingo filosofijos susiformavimui pirmausia žmogiškųjų išteklių valdymo, o vėliau ir kitose, su organizacijų vystymu susijusiose srityse⁹.

Koučingo užuomazgos verslo įmonių vadovų konsultavimo forma vyko jau 1930–1960 m., kuomet organizacijų psichologai konsultuodavo vadovus komunikavimo su darbuotojais ar jų

⁵ Tomas Misiukonis, *Koučingo praktika vadovams* (Vilnius: Vaga, 2016), 35.

⁶ Vikki Brock, „Grounded theory of the roots and emergence of coaching“ (daktaro disertacija, Tarptautinis profesinių studijų universitetas, 2008), 23, <https://libraryofprofessionalcoaching.com/wp-app/wp-content/uploads/2011/10/dissertation.pdf>.

⁷ Žilvinas Malinauskas, „Koučingo konsultavimo simuliacinio modelio formavimas“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2012), 21, <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1913659/datastreams/MAIN/content>.

⁸ Aistė Dromantaitė, „Ugdomojo konsultavimo (koučingo) metodo mokslo ištakos ir nauda organizacijose“, *LOGOS* 108 (2021): 208, http://www.litlogos.eu/L108/Logos_108_207_214_Dromantaite.pdf.

⁹ *Ibid.*, 209.

motyvavimo klausimais¹⁰. Anot S. Greif'o, pirmosios koučingo metodikos užuomazgos randamos aukščiau minėto mokslininko C. Gorby 1937 m. veikale „Kiekvienas gauna dalį pelno“ (angl. „*Everyone Gets a Share of the Profits*“), kuriame aprašoma, kokiais metodais vyresni darbininkai moko jaunesnius tinkamai atlikti darbą, o pirmuosius koučingo sąvokos paminėjimus atskiriant šią metodiką nuo instruktavimo (vok. *Training*) galima aptikti J. D. Perley 1957 m. knygoje „Kaip personalo darbuotojai gali padėti tiesioginei vadovybei“ (angl. „*How the personnel staff can serve line management*“)¹¹.

Po dviejų dešimtmečių, 70-ųjų metų pabaigoje koučingo metodai pradėti taikyti verslo srityje, V. Brock teigimu, galimai kaip atsakas į nepatenkintą poreikį ir vadovavimo modelių bei organizacijos kultūros pokyčius. Tuo metu išleista nemažai literatūros, skirtos įmonių vadovų kvalifikacijos stiprinimui, savęs pažinimui ir veiklos valdymui, socialiniam sąmoningumui ir santykių kūrimui, siekiant elgsenos pokyčių. Koučingą pradėta vertinti kaip priemonę, galinčią ne tik sustiprinti vadovavimo kompetencijas, bet ir prisidėti prie įmonės vystymosi. Pirmieji koučingo metodų taikymo bandymai vyko individualių pokalbių, orientuotų į veiklos rezultatyvumo didinimą, forma. Šiek tiek vėliau ši metodika apėmė kryptingas diskusijas, vadovavimo pokyčius, santykio kūrimą, siekiant ne tik išmokyti spręsti problemą ar geriau atlikti užduotį, bet ir susitarti dėl vertybių ar bendros ateities vizijos¹².

Šiam laikmečiui taip pat priklauso aukščiau minėta T. Gallwey'aus knyga „Vidinis teniso žaidimas“ (angl. „*The inner game of tennis*“). Anot A. Dromantaitės, „šioje knygoje autorius pateikė požiūrį į sporto, pritaikyto verslui, taktiką ir pavadino ją „instruktavimu“. Tai tam tikra filosofija, analizuojanti žmogaus galimybes, įgalinanti jį ir nukreipianti jo siekių link“¹³.

Dar po dešimtmečio, 80-ųjų metų pabaigoje koučingo metodai paplito individų saviugdų kontekste, o vėlesniais metais, prasidėjus informacijos sklaidos amžiui, koučingo metodai gana greitai pradėti taikyti kaip viena iš ugdymosi priemonių¹⁴.

Reziumuojant pabrėžtina, kad XX a. 9 deš. koučingo idėjos paplito Jungtinėse Amerikos Valstijose, vėliau – Europos šalyse. J. Whitmore'as, anot S. Greifo, gali būti priskiriamas pirmajai koučingo kūrėjų kartai ir yra laikomas vienu žinomiausių šio laikmečio mokslininkų, suformavusių

¹⁰ Vikki Brock, „Professional Challenges Facing the Coaching Field from an Historical Perspective“, *Library of Professional Coaching*, 2016 m. kovo 11 d., <https://libraryofprofessionalcoaching.com/research/history-of-coaching/professional-challenges-facing-the-coaching-field-from-an-historical-perspective/>.

¹¹ Siegfried Greif, „Coaching und Wissenschaft – Geschichte einer schwierigen Beziehung“, *Organisationsberatung Supervision, Coaching* (2014): 5, <https://link.springer.com/article/10.1007/s11613-014-0379-8#citeas>.

¹² Vikki Brock, „Grounded theory of the roots and emergence of coaching“ (daktaro disertacija, Tarptautinis profesinių studijų universitetas, 2008), 73–75, <https://libraryofprofessionalcoaching.com/wp-app/wp-content/uploads/2011/10/dissertation.pdf>.

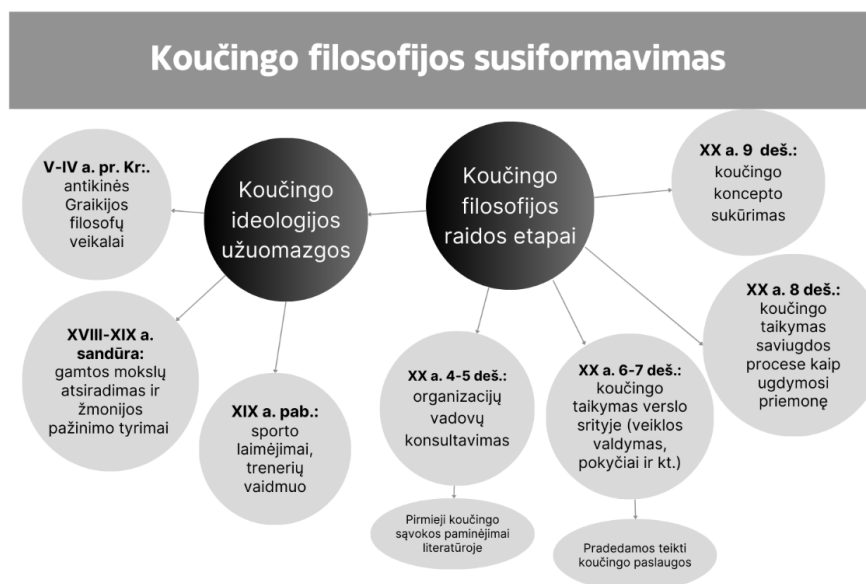
¹³ Aistė Dromantaitė, „Ugdymojo konsultavimo (koučingo) metodo mokslo ištakos ir nauda organizacijose“, *LOGOS* 108 (2021): 209, http://www.litlogos.eu/L108/Logos_108_207_214_Dromantaite.pdf.

¹⁴ Vikki Brock, „Professional Challenges Facing the Coaching Field from an Historical Perspective“, *Library of Professional Coaching*, 2016 m. kovo 11 d., <https://libraryofprofessionalcoaching.com/research/history-of-coaching/professional-challenges-facing-the-coaching-field-from-an-historical-perspective/>.

koučingo filosofijos pradmenis – veiklos koučingo (angl. *Performance Coaching*) konceptą (*GROW modelis*) parengęs patirties lenktynių sporto srityje pagrindu¹⁵, tačiau nesivadovaudamas kitų mokslo disciplinų argumentais¹⁶.

1994 m. T. Leonard'as įsteigė Tarptautinę koučingo federaciją (angl. *International Coaching Federation*), šiuo metu vienijančią daugiau nei 50 tūkst. koučingo specialistų iš įvairių pasaulio šalių¹⁷. 2007 m. įkurtos dvi atskiros asociacijos – NECA, Šiaurės Europos Koučingo Asociacija ir ICF Lietuva, kurios 2010–2011 m. susijungė į bendrą ICF Global Lietuvos skyrių. Su šiuo laikmečiu yra siejama antroji koučingo kūrėjų karta, kuriai, anot S. Greif'o, priklausė žymiausios mokslininkės V. Brock ir L. Wildflower, prisidėjusios tiek prie teorinių pagrindų, tiek prie koučingo mokymo programų sukūrimo¹⁸.

Apibendrinant aukščiau pateiktą informaciją ir žvelgiant iš istorinės perspektyvos, galima būtų išskirti koučingo filosofijos vystymosi laikotarpius, pateiktus 1 pav.

1 pav. Koučingo filosofijos susiformavimas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės atlikus mokslinės literatūros analizę

Tarptautinės koučingo federacijos suformuluotas koučingo apibrėžimas suponuoja šio reiškinio sampratos daugiaplaniškumą, todėl negalima paneigti šios metodikos sąsajų su kitomis disciplinomis ar sritimis, pvz., psichologija, sociologija, lingvistika, antropologija.

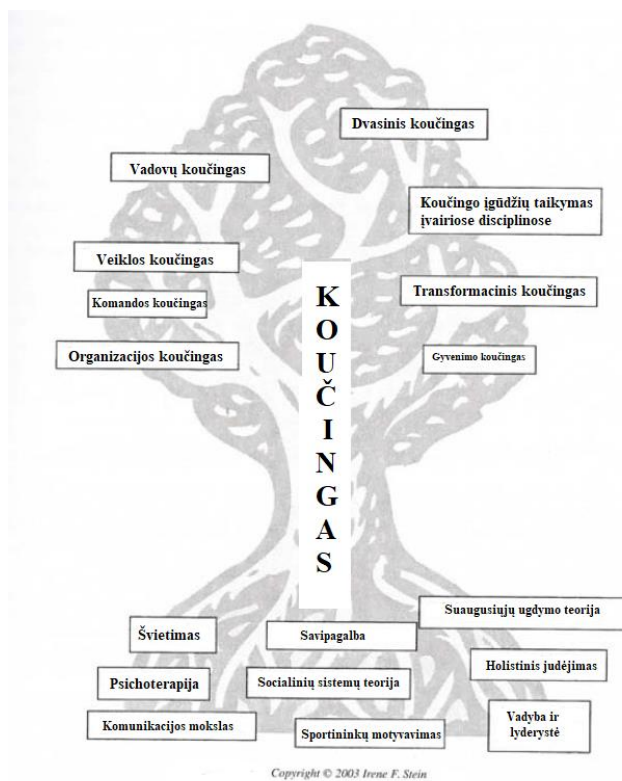
¹⁵ Siegfried Greif, „Coaching und Wissenschaft – Geschichte einer schwierigen Beziehung“, *Organisationsberat Superv Coach* (2014): 6, <https://link.springer.com/article/10.1007/s11613-014-0379-8#citeas>.

¹⁶ *Ibid.*, 8.

¹⁷ „International Coaching Federation“, žiūrėta 2024 m. balandžio 27 d., <https://coachingfederation.org/professional-coaches>.

¹⁸ Siegfried Greif, „Coaching und Wissenschaft – Geschichte einer schwierigen Beziehung“, *Organisationsberat Superv Coach* (2014): 10, <https://link.springer.com/article/10.1007/s11613-014-0379-8#citeas>.

V. Brock savo disertacijoje rėmėsi koučingo specialistės I. F. Stein Pirmajame Tarptautinės koučingo federacijos Koučingo tyrimų simpoziume, kuris vyko 2003 m. Denveryje, Kolorado valstijoje, pristatyta koučingo sąsajų su kitomis disciplinomis schema (žr. 2 pav.).

2 pav. Koučingo disciplinų sąsaja su kitomis teorijomis ir praktikomis

Šaltinis: I. F. Stein, 2003.

I. Stein manymu, koučingo filosofija susiformavo įtakota daugelio jau egzistavusių mokslinių disciplinų ar teorijų. Schemoje pavaizduotas medžio kamienas, anot mokslininkės, puikiai iliustruoja koučingo ir švietimo, psichoterapijos, komunikacijos, savipagalbos praktikų, socialinių sistemų teorijos, sportininkų motyvavimo, suaugusiųjų ugdymo, holistinio judėjimo, vadybos ir lyderystės sąsajas bei minėtų disciplinų ar teorijų bendrųjų įtaką įvairioms koučingo praktikoms¹⁹.

Nepaisant gausių sąsajų su įvairiomis disciplinomis, V. Brock teigimu, psichologijos mokslas padarė didžiausią įtaką koučingo susiformavimui, taip pat priemonių panaudojimo prasme. Sociologijos, lingvistikos ir antropologijos mokslinių disciplinų žinios yra panaudojamos siekiant suvokti individų elgsenos modelius, komunikacijos būdus, tarpusavio santykių kūrimo procesus ir

¹⁹ Irene F. Stein, „Introduction: Beginning a Promising Conversation“, iš *Proceedings of the First ICF Coaching Research Symposium* (Denver, Colorado, USA: 2003), 8–12, https://researchportal.coachingfederation.org/Document/Pdf/abstract_359.

įvairovę²⁰, todėl galima būtų pagrįstai teigti, kad dėl itin plataus koučingo priemonių taikymo ir kitų disciplinų įtakos nėra įmanoma turėti vienos koučingo sampratos, o taip pat ir sąvokos.

Panašių įžvalgų turi ir kitas koučingo santykį su kitomis mokslo disciplinomis tyrinęs mokslininkas S. Greif'as, teigdamas, kad koučingo metodikos susiformavimą įtakojo išaugęs psichologinės pagalbos poreikis nuolat besikeičiančiame pasaulyje, kuriame žmonės jautėsi „apiplėšti ir vieniši“²¹.

Tam, kad remiantis mokslinės literatūros šaltiniais galėtume kuo tiksliau išgryninti koučingo sampratą, pirmiausia reikėtų aiškumo atskiriant šią filosofiją nuo kitų giminingų sampratų – mokymosi / mokymo, konsultavimo, terapijos ir mentorystės.

Anot Klaipėdos universiteto mokslininkų, nagrinėjusių koučingo taikymo galimybes suaugusiųjų švietimo srityje, „koučingas nėra konsultavimas. Konsultantas pataria, išsakydamas klientui savo nuomonę ir siūlydamas išeitį iš susidariusios padėties. (...) Koučingas nėra mokymas, nes nesiremia nei žinių, nei gebėjimų perteikimu. Koučingo poveikio sritis – elgsena. Koučo užduotis – padėti klientui suvokti, kad pastarasis turi visus reikalingus sėkmingai veiklai šaltinius (žinias, mokėjimus, nuostatas, gebėjimus ir kt.). (...) Koučingas nėra terapija. (...) Koučas ir klientas susikoncentruoja į esamą situaciją ir fokusuoja būsimą, kliento pageidaujamą, o ne koučo numatytą situaciją. Koučingas skiriasi nuo mentorystės tuo, kad mentorius, būdamas savo srities ekspertu, padeda ir moko asmenį, neturintį profesinės patirties, dalijasi su pastaruoju savo patirtimi, idėjomis, žiniomis. Todėl jiems sąveikaujant mentorius yra dominuojantis asmuo. (...) Tuo tarpu koučo veikla nėra nei dominuojanti, nei pirmaujanti“²².

Ž. Malinausko baigiamajame daktaro darbe laikomasi prielaidos, kad „koučingo fenomenas sudarytas iš psichoterapijos, mokymo(si) ir vadybos konsultavimo sampratų. Mentoringas suprantamas, kaip diametraliai priešinga koučingo fenomenui samprata, vertinant konsultanto įtakos lygį“²³, o atlikus išsamesnę mentoringo sampratos analizę, darytina išvada, kad „mentoringas – pagalbos procesas, skirtas kliento vystymui(si) bei įgūdžių tobulinimui profesinėje sferoje, siekiant karjeros. (...) Mentorius įtakos lygis gali būti priskirtinas – direktyviam, o koučingas – nedirektyviam įtakos lygiui“²⁴.

²⁰ Vikki Brock, „Grounded theory of the roots and emergence of coaching“ (daktaro disertacija, Tarptautinis profesinių studijų universitetas, 2008), 32, <https://libraryofprofessionalcoaching.com/wp-app/wp-content/uploads/2011/10/dissertation.pdf>.

²¹ Greif, Siegfried, „Coaching und Wissenschaft – Geschichte einer schwierigen Beziehung“, *Organisationsberat Superv Coach* (2014): 4, <https://link.springer.com/article/10.1007/s11613-014-0379-8#citeas>.

²² Birutė Jatkauskienė, Eligijus Jatkauskas ir Ana Jovarauskaitė, „Koučingas ir jo taikymo galimybės suaugusiųjų švietimo srityje (teorija ir empirika)“, *Mokytojų ugdymas* 11 (2) (2008): 141.

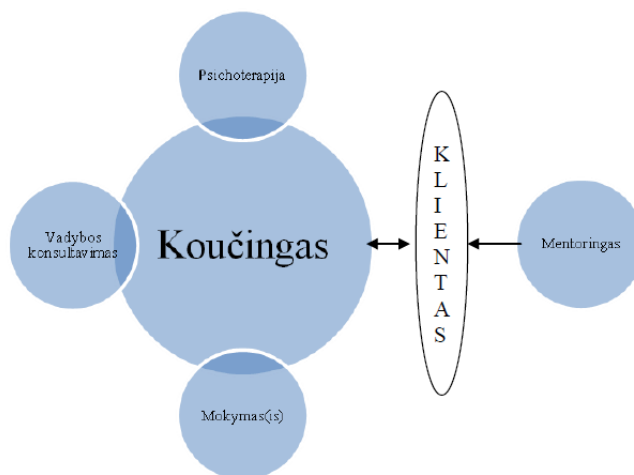
²³ Žilvinas Malinauskas, „Koučingo konsultavimo simuliacinio modelio formavimas“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2012), 39, <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1913659/datastreams/MAIN/content>.

²⁴ *Ibid.*, 42.

Autorius taip pat pabrėžia, kad „koučingas dažnai sutapatinamas su psichoterapija, tačiau, kaip pažymi A. Grant, dėl plataus psichoterapijos požiūrių spektro, vienareikšmės ir aiškos ribos nubrėžimas tarp šių sampratų yra problematiškas“²⁵. Anot autoriaus, koučingas yra orientuotas į trumpalaikius ar ilgalaikius tikslus, kurie yra susiję su veikla organizacijoje, o psichoterapijos sričiai priskiriamas ilgalaikių ir gilių tikslų pasiekimas asmeninių išgyvenimų kontekste.

„Mokymasis yra viena iš trijų esminių sampratų (kitos dvi psichoterapija ir vadyba), kuriomis remiasi koučingas“²⁶. Autorius, atlikęs mokymosi sampratos analizę, išgrynino, kad „mokymasis yra procesas, skirtas kliento mokymui(si) gerinti, kuriame konsultantas, suteikdamas pagalbą, prisiima konsultuojančio ir / ar bendradarbiaujančio vaidmenį. Manytina, kad tais atvejais, kai konsultantas mokytojas prisiima autoriteto ar / ir motyvatoriaus vaidmenį, daroma direktyvi įtaka klientui, todėl šie vaidmenys negali būti tapatinami su koučingo konsultavimu, todėl į suformuluotą apibrėžimą neįtraukti“²⁷.

Ž. Malinausko lyginamąją analizę užbaigia vadybos sampratos sąsajų su koučingo filosofija nustatymas. Autorius pastebi, kad „vadybos konsultavimo metu koučingo stiliumi, konsultantas teikia pagalbą – objektyviai stebi, konsultuoja apie procesą, identifikuoja faktus bei alternatyvas – siekiant kliento tikslų realizavimo, problemų sprendimo bei organizacijos valdymo problemų sprendimui. Toks vadybos konsultavimo būdas, kai konsultantas dalyvauja kliento problemų sprendime, treniruoja klientą, teikia informaciją, kaip turinio ekspertas bei veikia, kaip advokatas, gindamas savo užimtą poziciją – negali būti priskirtas vadybos konsultavimui koučingo stiliumi – ir greičiausiai, gali būti apibrėžtas, kaip konsultavimas mentoringo stiliumi (žr. 3 pav.)“²⁸.

3 pav. Koučingo fenomeno ir giminingų sampratų sąsajos

Šaltinis: Ž. Malinauskas, 2012

²⁵ Žilvinas Malinauskas, „Koučingo konsultavimo simuliacinio modelio formavimas“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2012), 42, <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1913659/datastreams/MAIN/content>.

²⁶ *Ibid.*, 52.

²⁷ *Ibid.*, 49.

²⁸ *Ibid.*, 56.

A. Dromantaitė, siekdama išgryninti koučingo sampratą, pateikia įvairioje populiarioje ir mokslinėje užsienio autorių literatūroje randamus šios metodikos apibrėžimus. Tai – „judėjimas į priekį ir pagalba gerinant individualų žmogaus, komandos, organizacijos darbą (Downey 2008), menas skatinti veiksmus, mokytis vienas iš kito (Downey 2008), pagalba siekti geriausių savo rezultatų (Lundin, Paul, Christensen 2003), „atrankinti“ kito potencialą siekiant maksimizuoti jo galimybes veikti (Whitmore 2002), sumažinti atotrūkį tarp „galvoju, kad darau“ ir „darau“ (Martin 2001), veikti geriausiai esant asmeninei, privačiai pagalbai, skatinti iššūkius veikti, palaikyti ir padėti augti (Donovan 2021)“²⁹ arba „sisteminą procesą, nukreiptą į tikslą ir orientuotą į rezultatus, kuriame koučas palengvina individo ar grupės pokytį, saviugdą ir asmeninį augimą (J. Cavanagh ir A. M. Grant 2006)“^{30 31}.

Kitas koučingo praktikas T. Misiukonis įsitikinęs, kad „koučingas – mokymosi ir tobulėjimo būdas, kurio forma – pagal tam tikras taisykles organizuojamas pokalbis, vykstantis tarp koučingo specialisto (vadovo) ir jo kliento (darbuotojo). Koučingo specialistas (vadovas) pokalbio metu klausosi ir pateikia mąstymą skatinančius klausimus, o jo klientas (darbuotojas) ieško galimų būdų savo iškeltiems tobulėjimo tikslams pasiekti. Remdamasis savo įžvalgomis, ugdomasis modeliuoja būsimus veiksmus, kuriuos galėtų pritaikyti praktiškai, ir tai skatintų jį keistis – augti ir tobulėti“³². Autorius antrina kitiems mokslininkams teigdamas, kad koučingas visada yra nukreiptas į žmogų ir jo vidines galimybes, siekia jas išlaisvinti ir panaudoti profesiniame bei asmeniniame gyvenime, kurti tvirtesnį, pasitikėjimu ir tarpusavio pagarba pagrįstą santykį su kitais³³, atliepti individualius tobulėjimo poreikius³⁴.

Apibendrinant aukščiau pateiktą mokslinę literatūrą ir bandymus suformuluoti koučingo sampratą pastebėtina, kad šio darbo autorės poziciją, siekiant apibrėžti koučingą, geriausiai atspindi B. Jatkauskienės, E. Jatkausko ir A. Jovarauskaitės pateiktas koučingo apibrėžimas, kuriuo vadovaujamosi atliekant šio darbo tyrimą. Anot autorių, „nors sunku rasti bendrą koučingo apibrėžtį, bet apibendrinę įvairias sampratas galime daryti išvadą, kad dažniausiai koučingas – tai tam tikros rūšies pagalba, palaikymas asmens, siekiančio mobilizuoti savo turimus asmeninius šaltinius,

²⁹ Aistė Dromantaitė, „Ugdomojo konsultavimo (koučingo) metodo mokslo ištakos ir nauda organizacijose“, *LOGOS* 108 (2021): 209, http://www.litlogos.eu/L108/Logos_108_207_214_Dromantaite.pdf.

³⁰ Alvydas Baležentis, Aistė Dromantaitė ir Žydrūnė Urbonienė „Vadovų koučingo poreikis Lietuvos inovatyviose ir neinovatyviose įmonėse“. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development* 38 (2016): 7, <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/2444020e-6934-4793-b6bc-fa478778a007/content>.

³¹ Agota Giedrė Raišienė ir kt., *Veiksmingos vadybos gairės: teorinės įžvalgos ir Lietuvos organizacijų atvejai: mokslo studija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014), 239–249, <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/1cda7e12-f089-4dcd-94c2-b8f9289e115d/content>.

³² Tomas Misiukonis, *Koučingo praktika vadovams* (Vilnius: Vaga, 2016), 19.

³³ *Ibid.*, 19–20.

³⁴ *Ibid.*, 43.

konsultavimas, parama, ieškant išeities, priimant sprendimus, nepriklausomybės (taip pat ir nuo paties koučo) ugdymas“³⁵.

1.1.2. Koučingo sąvokos sudėtingumas

Tarptautinė koučingo federacija šiame darbe nagrinėjamą filosofiją apibūdina „kaip kūrybingą procesą, provokuojantį mąstymą ir skatinantį klientus visiškai išnaudoti savo asmeninį bei profesinį potencialą. Koučingas yra išskirtinis procesas, kuris labai skiriasi nuo psichoterapijos, konsultavimo, mentorystės ir kitų mokymų. Žmonės, kurie naudojami koučingo žiniomis, sugeba pažiūrėti į iššūkius ir galimybes iš visai kitokios perspektyvos. Jie tobulina mąstymo ir sprendimų priėmimo gebėjimus, gerina tarpasmeninius santykius bei išsiugdo pasitikėjimą savimi“³⁶.

Literatūros šaltiniuose randama įvairių sąvokų, apibūdinančių koučingo reiškinį. Šiuo aspektu siūlytina apžvelgti ir palyginti moksliniuose darbuose ir straipsniuose vartojamus terminus nuo koučingo idėjų paplitimo Lietuvoje iki dabar.

Atlikus ankstesnio laikotarpio lietuvių mokslininkų darbų ir straipsnių analizę atkreiptinas dėmesys į tai, kad nuo pat 2008 m., kai buvo įsteigtas Tarptautinės koučingo federacijos ICF Global Lietuvos skyrius ir pradėti rengti pirmieji moksliniai darbai, pirmenybė buvo teikta koučingo sąvokai. A. M. Juozaitis savo daktaro disertacijoje jau beveik prieš du dešimtmečius pastebėjo, kad „terminas „*coaching*“ (angl. – treniravimas) yra sunkiai verčiamas į lietuvių kalbą. Jis reiškia veiklą, kurią asmuo, įvaldęs „*coachingo*“ technikas – kryptingą klausinėjimą, atidų ir aktyvų klausymąsi bei konstruktyvaus grįžtamojo ryšio teikimą – padeda asmeniui ar asmenų grupėms (besimokančiajam, -tiesiems) patiems surasti geriausius jiems rūpimų klausimų sprendimo būdus. Vadybinėje aplinkoje, jeigu šis asmuo yra vadovas, ši veikla gali būti apibrėžiama „ugdomojo vadovavimo“ terminu. Tačiau jeigu šią veiklą vykdo asmuo, kuris nėra susietas jokiais vadybiniais ar organizacijos hierarchijos santykiais („išorinis“ konsultantas ar mokytojas), ši veikla turėtų būti vadinama kitaip. Lietuvių kalboje tokius santykius geriausiai apibrėžtų žodis „ugdymas“. Tačiau šis žodis pernelyg platus, kad galėtų būti vartojamas šiai veiklai apibūdinti. Tiesiogiai versti ir vartoti žodį „treniravimas“ būtų netikslu, nes pas mus jis asocijuojasi su lavinamąja, t. y. tik konkrečių įgūdžių formavimo ar lavinimo, veikla ir dažniausiai sportinėje aplinkoje“³⁷, todėl autorius savo darbui pasirinko koučingo sąvoką³⁸.

³⁵ Birutė Jatkauskienė, Eligijus Jatkauskas ir Ana Jovarauskaitė „Koučingas ir jo taikymo galimybės suaugusiųjų švietimo srityje (teorija ir empirika)“, *Mokytojų ugdymas* 11 (2) (2008): 139.

³⁶ „International Coaching Federation“, žiūrėta 2024 m. balandžio 27 d., <https://icf.lt/kouchingas/>.

³⁷ Aurimas Marijus Juozaitis, „Suaugusiųjų mokytojų profesionalizacija tobulinant andragoginę veiklą“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2008), 15–16, <https://www.vdu.lt/cris/entities/etd/203137b8-6a0a-4c29-9597-247b3f070c8a>.

³⁸ *Ibid.*, 16.

Mokslininkui antrino B. Jatkauskienė ir kt. teigdami, kad „žodis koučingas (angl. *coaching*) lietuviškai dažnai verčiamas ugdymu vadovavimu. Toks šio termino vertimas kelia didelių abejonių, nes daugelis teoretikų ir praktikų ugdymą vadovavimą laiko tik viena iš koučingo formų“³⁹.

Praėjus keleriems koučingo idėjų sklaidos Lietuvoje metams, mokslinėje literatūroje koučingo sąvoka iš dalies „užleido vietą“ lietuvių k. atitikmenims, pasiūlytiems Valstybinės lietuvių kalbos komisijos. O. Kietavičienė tik pirmojoje savo mokslinio straipsnio dalyje mini koučingo kaip angliško ugdymo vadovavimo termino versiją, pastebėdama, kad „išvertus iš anglų kalbos ugdymasis vadovavimas vadinamas „*coaching*“, todėl daugelio užsienio šalių pavadinimuose galima matyti būtent pastarąjį terminą“⁴⁰, tačiau visame tekste naudoja ugdymo vadovavimo sąvoką.

Tos pačios pozicijos laikosi A. Kolbergytė ir V. Indrašienė, moksliniame straipsnyje konsultuojamojo ugdymo sąvoką pritaikiusios aptariant socialinių darbuotojų profesinio rengimo problematiką ir konsultuojamojo ugdymo kompetencijų stiprinimą⁴¹.

Visgi, keli pavyzdžiai ir reti šią sritį aptariantys moksliniai darbai neįrodo vienos ar kitos sąvokos pranašumo. Panašaus laikmečio darbuose išliko ir koučingo terminija – Ž. Malinauskas disertacijoje pasirinko tik „koučingo konsultavimo“ sąvoką, nurodydamas jos apibrėžimą moksliniame darbe vartojamų sąvokų sąvade ir nepalikdamas galimybės vartoti lietuvių k. atitikmenis⁴². O R. Rudžinskienė disertacijoje pabrėžė, kad „koučingo sąvoka pripažinta daugelyje pasaulio šalių ir vartojama kaip tarptautinė sąvoka daugelyje kalbų (t. y. ši sąvoka nėra verčiama į tų šalių kalbas), tačiau Valstybinė lietuvių kalbos komisija siūlo koučingą vadinti ugdymu vadovavimu, asmeniniu ugdymu ar įgalinančiu konsultavimu. Koučingo sąvokos vertimas į lietuvių kalbą nėra teisingas, nes vartojant tokius žodžius kaip vadovavimas, konsultavimas tampa sudėtinga pristatyti koučingą platesnei visuomenei dėl to, kad nei konsultavimas, nei vadovavimas tiksliai neapibūdina koučingo. Pavyzdžiui, naudojant ugdymo vadovavimo ar konsultuojamojo vadovavimo sąvokas koučingo esmę bandoma apibūdinti siejant jį su vadovavimu, tačiau koučinge nėra vadovavimo. Verta pažymėti, kad koučingas negali pakeisti vadovavimo. Koučingas negali būti tapatinamas ir su konsultavimu, nes tai nėra vien tik konsultavimas, koučingas – vienas iš daugelio

³⁹ Birutė Jatkauskienė, Eligijus Jatkauskas ir Ana Jovarauskaitė. „Koučingas ir jo taikymo galimybės suaugusiųjų švietimo srityje (teorija ir empirika)“, *Mokytojų ugdymas* 11 (2) (2008): 136.

⁴⁰ Oksana Kietavičienė, „Ugdymo vadovavimo taikymas kaip edukacinės praktikos naujovė mokant technologijų pagrindinėje mokykloje“, *Pedagogika* 102 (2011): 62, <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367184558211/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.

⁴¹ Aušra Kolbergytė, Valdonė Indrašienė. „Konsultuojamojo ugdymo kompetencijos taikymo galimybės socialinių darbuotojų rengime: teorinės prielaidos“, *Socialinis darbas* 11 (1) (2012): 74, <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367182723258/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.

⁴² Žilvinas Malinauskas, „Koučingo konsultavimo simuliacinio modelio formavimas“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2012), 9, <http://etalpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1913659/datastreams/MAIN/content>.

asmens konsultavimo būdų. (...) Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje turėtų būti vartojama koučingo sąvoka, nes ji adekvačiai suvokiama ir lengvai atpažįstama“⁴³.

Galėtume daryti prielaidą, kad tarptautinis koučingo terminas vis dėlto pajėgė įsitvirtinti lietuvių mokslinėje literatūroje dėl daugelio autorių abejonių lietuvių kalbos sąvokomis, tačiau pastaraisiais metais ir vėl randama mokslinių darbų, kuriuose grįžtama prie lietuvių kalbos atitikmenų, abejojant tarptautiniu žodžiu tapusios koučingo sąvokos tinkamumu lietuvių kalbai. Moksliniame straipsnyje A. Bortnikas tik keliuose citatose įvardina žodį „koučingas“, o visame tekste sinonimiškai vartoja ugdomojo vadovavimo ir konsultuojamojo ugdymo terminiją, straipsnyje analizuodamas ugdančius organizacijų vadovus ir jų skatinamus pokyčius pasitelkiant ugdomojo vadovavimo metodus⁴⁴.

Anot A. Dromantaitės, „lietuvių kalboje, deja, „koučingas“ (nors ir yra „boulingas“) sunkiai skinasi kelią kaip terminas, nors specialistų ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos bendrų pastangų apibrėžti šį terminą būta (VLKK, 2013). Vietoj šio žodžio buvo ir tebėra siūlomi įvairūs atitikmenys, tokie kaip „ugdomasis (ugdantysis) vadovavimas“, „konsultuojamasis ugdymas“, „lavyba“ (VLKK 2021), tačiau šios sąvokos neišreiškia paties veiklos principo – darbo su klientu jį konsultuojant ir tuo pačiu jį ugdant bei siekiant jo sąmoningumo augimo tam tikrais asmeniniais ir profesiniais klausimais, tačiau ne vadovaujant jam ar lavinant kokius nors jo konkrečius įgūdžius“⁴⁵.

Reziumuojant aukščiau pateiktas mokslininkų įžvalgas, galima būtų teigti, kad sąvokos pasirinkimui dažnu atveju įtaką darė tiriamą tematiką, autoriaus požiūris į tarptautinių sąvokų vartojimą ar įsiklausymas į Lietuvos Respublikos atsakingos institucijos rekomendacijas bei pagarba savo gimtajai kalbai, tačiau manytina, kad 2023 m. lapkričio 15 d. Asociacijos „ICF Lithuania“ ir Tarptautinės koučingo federacijos (ICF) kreipimasis⁴⁶ į Valstybinę lietuvių kalbos komisiją dėl koučingo sąvokos vartojimo išaiškinimo ir minėtos institucijos sprendimas suteiks aiškumo ateityje tiriant koučingo mokslą ir pasirenkant atitinkamą terminiją. Komisijos sprendimu „koučingas“ vertintinas kaip galimas vartoti terminas, o koučingu užsiimantis specialistas gali būti vadinamas koučeriu, koučingo specialistu, papildomai paliekant galimybę vartoti anksčiau siūlytus lietuvių k. atitikmenis⁴⁷.

⁴³ Rasa Rudžinskienė, „Ilgalaikių bedarbių karjeros projektavimo kompetencijų ugdymas(is) taikant koučingą“ (daktaro disertacija, Šiaulių universitetas, 2015), 44, <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:11699815/datastreams/MAIN/content>.

⁴⁴ Aleksandras Bortnikas, „Ugdomojo vadovavimo taikymo principų svarba šiuolaikinėje paslaugų organizacijoje“, iš *Turizmas: plėtra, iššūkiai, perspektyvos*. Brigita Žuromskaitė, Vladimiras Gražulis, Jonas Jagminas, Alina Katunian, Rolandas Kripaitis, Malvina Arimavičiūtė, Juozas Vijeikis, Irena Elena Svetikienė, Arvydas Survila (Vilnius: Standartų spaustuvė, 2016), 19.

⁴⁵ Aistė Dromantaitė, „Ugdomojo konsultavimo (koučingo) metodo mokslo ištakos ir nauda organizacijose“, *LOGOS* 108 (2021): 208, http://www.litlogos.eu/L108/Logos_108_207_214_Dromantaite.pdf.

⁴⁶ „Valstybinė lietuvių kalbos komisija“, žiūrėta 2024 m. gegužės 4 d., <https://vlkk.lt/naujienos/pakomisiu-naujienos/terminologijos-pakomises-naujienos-svarstyti-sveikatos-aplinkos-zemes-ukio-terminai?lang=lt-LT>.

⁴⁷ „Valstybinė lietuvių kalbos komisija“, žiūrėta 2024 m. gegužės 4 d., <https://vlkk.lt/konsultacijos/6722-kaucingas-koucingas-kauceris>.

1.2. NEUROĮVAIROVĖS REIŠKINIO ATSIRADIMAS IR RAIDA

1.2.1. Neuroįvairovės atsiradimo prielaidos

Šią baigiamojo darbo dalį tikslingai pradėsime būtent „negalios“ sąvokos išgryninimu, nes postsovietinėje, naujai susikūrusioje Lietuvos valstybėje dar gana ilgą laiką buvo girdėti (o kartais girdima ir dabar) tokie įžeidžiančio turinio išsireiškimai kaip „žmogus su psichine negalia“, „psichikos ligonis“, „psichiškai nesveikas“ ir kt., kurie nėra susiję su negalia, tačiau sukuria klaidinančią aliuziją į psichikos sutrikimų priskyrimą negaliai.

2006 m. Jungtinių Tautų organizacija (angl. *The United Nations*) priėmė „Neįgaliųjų teisių konvenciją ir jos Fakultatyvų protokolą“ (angl. *„Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Optional Protocol“*) (toliau – Konvencija). Konvencijos 1 straipsnyje pabrėžiama, kad jos „tikslas – skatinti, apsaugoti ir užtikrinti visų neįgaliųjų visapusišką ir lygiateisį naudojimąsi visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis, taip pat skatinti pagarbą šių asmenų prigimtiniam orumui. Prie neįgaliųjų priskiriami asmenys, turintys ilgalaikių fizinių, psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimų, kurie sąveikaudami su įvairiomis kliūtimis gali trukdyti šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis.“^{48 49} Šio darbo autorės manymu, Konvencijos apibrėžimas negalią turinčiai grupei priskiriant asmenis, turinčius ilgalaikių psichikos sutrikimų, gali sukelti nemažai painiavos atskleidžiant šio baigiamojo darbo problematiką ir kalbant apie asmenis, turinčius psichikos sutrikimų arba, kitaip tariant, neuroskirtumų, tad šioje dalyje kyla būtinybė pateikti trumpą negalios ir neuroįvairovės sąvokų lyginamąją analizę.

Konvencijos ratifikavimas buvo grindžiamas tuo, kad visame pasaulyje šio tarptautinio teisės akto priėmimo laikotarpiu gyveno daugiau kaip 650 mln. asmenų su negalia, kurie sudarė didžiausią ir labiausiai nuskriaustą mažumą pasaulyje. Aiškinamuosiuose Konvencijos tekstuose pateikiami skaičiai pribloškė: apie 20 % skurdžiausių pasaulio žmonių turėjo negalią, 98 % vaikų su negalia besivystančiose šalyse nelankė mokyklos, apie 30 % gatvėse gyvenusių vaikų turėjo negalią, suaugusiųjų su negalia raštingumo lygis siekė 3 %, o kai kuriose šalyse moterų su negalia raštingumo lygis – iki 1 %. Visgi svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad šie skaičiai galėtų būti įvardinami kaip preliminarūs, nes Konvencijos autoriai taip pat pabrėžė, kad negalios sąvoka yra nuolat kintanti, priklausomai nuo aplinkos konteksto ir vykstančių pokyčių visuomenėje. Daugumoje pasaulio šalių prieš kelis dešimtmečius vyravo gilūs ir įsišakniję neigiami stereotipai ir išankstinis nusistatymas

⁴⁸ „Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolą“, žiūrėta 2024 m. spalio 24 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.335882>.

⁴⁹ „Convention On The Rights Of Persons With Disabilities of The United Nation“, žiūrėta 2024 m. spalio 24 d., <https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd>.

prieš asmenis, turinčius tam tikrų sutrikimų ir skirtumų. Šios Konvencijos rengėjai aiškiai nurodė, kad negalią reikėtų traktuoti kaip asmens ir jo aplinkos sąveikos rezultata, teisės aktus pritaikant atsižvelgiant į teigiamus pokyčius visuomenėje⁵⁰.

Praėjus beveik dešimtmečiui po Konvencijos priėmimo, Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja (angl. *The United Nations General Assembly*) 2015 m. priėmė „Darnaus vystymosi darbotvarkę iki 2030 metų“ (angl. *„The 2030 Agenda For Sustainable Development“*), kurios pagrindu įsipareigojo iki 2030 metų „panaikinti lyčių skirtumus švietimo srityje ir užtikrinti vienodas galimybes pažeidžiamoms asmenų grupėms, įskaitant žmones su negalia, vietinius gyventojus ir pažeidžiamoje padėtyje atsidūrusius vaikus, įgyti visų lygių išsilavinimą ir dalyvauti profesinio mokymo programose“ (4.5. tikslas), „pasiekti visišką ir našų užimtumą ir deramą darbą visoms moterims ir vyrams, įskaitant jaunos žmones ir žmones su negalia, taip pat vienodą atlygį už vienodos vertės darbą“ (8.5. tikslas), „suteikti galimybę ir skatinti socialinę, ekonominę ir politinę visų žmonių įtrauktį, neatsižvelgiant į jų amžių, lytį, negalią, rasę, etniškumą, kilmę, religiją, ekonominę ar kitą padėtį“ (10.2. tikslas), „suteikti galimybę naudotis saugiomis, prieinamomis, pasiekiamomis ir darniomis transporto sistemomis visiems, gerinant kelių eismo saugumą, ypač plečiant viešąjį transportą, ypatingą dėmesį skiriant pažeidžiamų asmenų, moterų, vaikų, asmenų su negalia ir pagyvenusių žmonių poreikiams“ (11.2. tikslas), „suteikti visuotinę galimybę naudotis saugiomis, įtraukiomis ir prieinamomis žaliomis ir viešomis erdvėmis, pirmiausia moterims ir vaikams, pagyvenusiems žmonėms ir žmonėms su negalia“ (11.7. tikslas)⁵¹. Lietuvos Respublika šį tarptautinį dokumentą priėmė 2018 m.

„Jungtinių Tautų tarptautinio vystymosi programoje“ (angl. *„The United Nations Development Programme“*) pateikiama informacija, kad 2020 m. asmenų su negalia skaičius išlieka stabilus – net 15 % visos žmonijos buvo būdinga negalia⁵². Galiausiai Jungtinių Tautų „Negalios ir vystymosi ataskaitoje“ (angl. *„Disability and Development Report“*) 2024 m. apibendrinama, kad likus šešeriems metams iki „Darnaus vystymosi darbotvarkės iki 2030 m.“ įgyvendinimo termino pabaigos numatyti tikslai planuota apimtimi nebuvo įgyvendinti, o asmenys su negalia vis dar patiria socialinę atskirtį finansų ir sveikatos priežiūros srityse, įvykus ekstremaliosioms situacijoms ar kitur. Šiek tiek palankiau vertinamos švietimo, asmenų su negalia informavimo ar nuotolinių paslaugų prieinamumo sritys.

⁵⁰ „Handbook for Parliamentarians“, žiūrėta 2024 m. spalio 25 d.,

<https://social.desa.un.org/issues/disability/resources/handbook-for-parliamentarians/chapter-one/chapter-one-overview-the>.

⁵¹ „Jungtinių Tautų Darbotvarkė 2030, darnaus vystymosi tikslai ir kiti tarptautiniai susitarimai“, žiūrėta 2024 m. spalio 25 d., <https://sena-am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/darnus-vystymasis/darnus-vystymasis-ir-lietuva/jt-darbotvarke-2030-darnaus-vystymosi-tikslai-ir-kiti-tarptautiniai-susitarimai>.

⁵² „Disability and Higher Education: „But you don’t look disabled“: Legitimizing Invisible Disabilities“, žiūrėta 2024 m. spalio 24 d., <https://www.un.org/en/academic-impact/%E2%80%9Cyou-don%E2%80%99t-look-disabled-legitimizing-invisible-disabilities>.

Didžiausių iššūkių kėlė COVID-19 pandemija, užkirtusi kelią sklandžiam asmenų su negalia integravimui į visuomenės gyvenimą, todėl artimiausiais metais tarptautinį dokumentą pasirašiusios šalys privalo paspartinti strateginius veiksmus, kad laiku būtų pasiekti „Darnaus vystymosi darbotvarkėje iki 2030 metų“ nustatyti tikslai, ypač fizinės ir virtualiosios aplinkos prieinamumo užtikrinimo, socialinės apsaugos bei pagalbos ekstremaliųjų situacijų metu⁵³.

2022 m. Pasaulio sveikatos organizacijos (angl. *The World Health Organisation*) „Pasaulinėje ataskaitoje apie sveikatos priežiūros lygias galimybes asmenims su negalia“ (angl. „*Global Report on Health Equity for Persons with Disabilities*“) nurodoma, kad pasaulio mastu fiksuojama apie 16 % populiacijos, turinčios įvairių negalią. Negalia apibrėžiama kaip ilgalaikė žmogaus būseną (taip pat įgyta), kuri sumažina žmogaus galimybes būti socialiai įtraukiam. Toks negalios suvokimas yra grindžiamas Pasaulio sveikatos organizacijos 2001 m. patvirtinta „Tarptautine funkcionavimo, negalios ir neįgalumo klasifikacija“ (angl. „*International Classification of Functioning, Disability and Impairment*“) – dokumentu, kuriame buvo apibrėžtas naujas negalios supratimas, pagrįstas biopsichosocialiniu modeliu ir ne tik apibrėžiančiu negalią kaip sveikatos būklę ar asmens sveikatos sutrikimą, bet ir įtvirtinančiu suvokimą, kad negalios atsiradimą gali lemti aplinkos veiksniai⁵⁴.

Apibendrinant aukščiau pateiktus negalios sąvokos apibrėžimus, įtvirtintus Jungtinių Tautų priimtuose tarptautiniuose dokumentuose ir Pasaulio sveikatos organizacijos ataskaitose, darytina išvada, kad negalios sąvoka apima tik tokią sveikatos būklę, kuri valstybės institucijų yra diagnozuojama kaip negalia. Nacionalinėje teisėje – 2024 m. sausio 1 d. įsigaliojusiame naujos redakcijos Lietuvos Respublikos asmens su negalia teisių apsaugos įstatyme (ir ankstesnėse teisės akto redakcijose) – negalia taip pat apibūdinama kaip „ilgalaikis funkcinis asmens organizmo sutrikimas (asmens įgimtos ir (ar) įgytos savybės), kuris dėl aplinkos veiksnių trukdo asmeniui visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenės gyvenime lygiai su kitais asmenimis“⁵⁵ (2 str. 13 p.), nustatomas atsakingos valstybės institucijos – Asmens su negalia teisių apsaugos agentūros prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

Toliau pažvelkime, kuo psichinė sveikata skiriasi nuo negalios termino ir kada prasidėjo pirmieji bandymai apibrėžti psichikos sutrikimus arba neuroįvairovę. 2001 m. Pasaulio sveikatos organizacijos ataskaitoje „Psichikos sveikata: naujas suvokimas, nauja viltis“ (angl. „*Mental health: new understanding, new hope*“) buvo pabrėžiama, kad pagal pirminius ataskaitos pateikimo metų duomenis 450 mln. pasaulio populiacijos yra būdingi psichiniai ar neurologiniai sutrikimai arba

⁵³ „Disability and Development Report 2024“, žiūrėta 2024 m. spalio 25 d., <https://social.desa.un.org/sites/default/files/publications/2024-06/Final-UN-DDR-2024-Executive%20Summary.pdf>.

⁵⁴ „Global report on health equity for persons with disabilities“, žiūrėta 2024 m. spalio 25 d., <https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/global-report-on-health-equity-for-persons-with-disabilities>.

⁵⁵ „Lietuvos Respublikos asmens su negalia teisių apsaugos pagrindų įstatymas“, LRS, žiūrėta 2024 m. spalio 25 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2319/asr>.

psichosocialinės problemos. Daugeliui žmonių šie sutrikimai reiškė atskirtį, gėdos jausmą, diskriminaciją, o kartais netgi mirtį. Pvz., didžioji depresija prieš du dešimtmečius buvo pagrindine negalios priežastimi visame pasaulyje. Apie 50 mln. sirgo epilepsija, dar 24 mln. – šizofrenija. Retai pasitaikydavo, kad kažkuri šeima nesusidurdavo su psichikos sutrikimais⁵⁶.

Domėjimasi psichikos sutrikimais mokslinėje plotmėje paskatino naujos mokslo šakos – neuromokslo – susiformavimas, lėmęs holistinio požiūrio į anatomiją, fiziologiją, biochemiją ir nervų sistemos molekulinę biologiją atsiradimą. Ataskaitoje teigiama, kad būtent molekulinės biologijos pažanga, ypač susijusi su elgesio ir mokymosi tyrimais, leido susidaryti išsamesnį vaizdą apie nervų sistemos sandarą ir nervinių ląstelių (neuronų) sudedamąsias dalis, o šie pasiekimai tapo itin reikšmingi, siekiant atlikti žmonių ligų genetinę analizę ir sukurti naujus psichikos sutrikimų tyrimo metodus⁵⁷.

Ataskaitoje taip pat pastebėta, kad prieš du dešimtmečius susidurta su psichikos sveikatos sąvokos apibrėžimo formulavimu – skirtingų kultūrų mokslininkai psichikos sveikatą apibūdindavo atsižvelgiant į įvairius, jų kultūrai reikšmingus aspektus – įtrauktį, savarankiškumą, savivertės ir savigarbos jausmus, emocinę ir psichologinę gerovę ar kt.⁵⁸ Visgi, psichikos ir elgesio sutrikimai buvo suprantami kaip ilgalaikiai ir pasikartojantys sutrikimai, kuriems yra būdingi mąstymo, nuotaikos (emocijų) ar elgesio pokyčiai, susiję su sutrikusiu žmogaus funkcionavimu⁵⁹.

Praėjus dviem dešimtmečiams Pasaulio sveikatos organizacija priėmė „Visapusišką psichikos sveikatos veiksmų planą 2013–2030“ (angl. „*Comprehensive Mental Health Action Plan 2013–2030*“), kuriame detalizavo psichikos ir elgesio sutrikimų apibrėžimą, pagrįsdama jį „Tarptautine statistine ligų ir sveikatos problemų klasifikacija (dešimtąja redakcija)“⁶⁰ ir atsižvelgdama į savo Konstitucijoje pateiktą apibrėžimą, kuriame sveikata apibūdinama kaip visiškos fizinės, psichinės ir socialinės gerovės būseną, o ne kaip ligos ar negalios nebuvimas⁶¹.

Detalesnių duomenų apie psichikos ir elgesio sutrikimus pavyko rasti 2023 m. Pasaulio sveikatos organizacijos ir Jungtinių Tautų vaikų fondo UNICEF (angl. *The United Nations Children's Fund*) „Pasaulinėje ataskaitoje apie vaikų raidos sutrikimus“ (angl. „*Global report on children with developmental disabilities*“), kurioje teigiama, kad pastaruoju metu pasauliniu mastu sparčiai didėja vaikų, turinčių raidos sutrikimų, skaičius. Anot oficialių tarptautinių 2019 m. statistinių duomenų,

⁵⁶ „The World Health Report 2001. Mental Health: New Understanding, New Hope”: 2001, X.
https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42390/WHO_2001.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

⁵⁷ *Ibid.*, 5.

⁵⁸ „The World Health Report 2001. Mental Health: New Understanding, New Hope”: 2001, 5.
https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42390/WHO_2001.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

⁵⁹ *Ibid.*, 21.

⁶⁰ „Comprehensive Mental Health Action Plan 2013–2030“, 2021: 5,
<https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/345301/9789240031029-eng.pdf?sequence=1>.

⁶¹ *Ibid.*, 2.

įvairūs raidos sutrikimai buvo nustatyti net 317 mln. pasaulio vaikų ir paauglių⁶². Dar išsamesnius duomenis pavyko rasti Birbeko universiteto (Londonas) mokslininkės N. Doyle tyrime, kuriame yra apibendrinama įvairiuose šaltiniuose pateikiama aktuali statistika. Anot N. Doyle, apie 15–20 % visos populiacijos turi neuroskirtumų⁶³: 5 % žmonių yra būdingas aktyvumo ir dėmesio sutrikimas, 1,6 % – autizmo spektras, 6 % – raidos sutrikimas, 10 % – disleksija⁶⁴.

Visgi, žvelgiant iš šiandienos perspektyvos, būtų reikšminga panagrinėti net tik pastarųjų metų statistinius duomenis, bet ir psichikos ligų atsiradimo, tyrimo ir kategorizavimo raidą. Anot neuroįvairovės tematiką nagrinėjančio T. Armstrong'o, per pastaruosius šešis dešimtmečius pasaulis stebėjo fenomenalų psichikos ligų skaičiaus augimą. Tokios sąvokos kaip „mokymosi sutrikimai“, „dėmesio sutrikimai“, „psichikos sutrikimai“, „neurologiniai sutrikimai“, „hiperaktyvumo sutrikimai“, „Aspergerio sindromas“ ir kt. – pastarųjų metų naujovės, apie kurias nebuvo kalbama nei viename ankstesnio laikotarpio moksliniame tyrime. Jungtinių Amerikos Valstijų Nacionalinio psichikos sveikatos instituto (angl. *National Institute of Mental Health*) tvirtinimu, net ketvirtadaliui visų suaugusiųjų yra būdingi įvairūs psichikos sutrikimai, kurie dažnu atveju yra „nematomi“. O autoriaus įsitikinimu, artėja laikmetis, kai kiekvienam žmogui galės būti diagnozuojamas koks nors psichikos sutrikimas. Tai – be abejonės didelio mokslo apie žmogaus smegenų funkcionavimą šuolio rezultatas, apie kurį nuo 2001 m. savo ataskaitose užsimena Pasaulio sveikatos organizacija. Nuolat atliekami moksliniai tyrimai pateikia vis daugiau naujų duomenų apie žmogaus smegenų sandarą bei funkcionavimą ir atveria naujas galimybes plėsti išsamesnius įvairių sutrikimų tyrimus. Viena vertus autorius apgailestauja, kad šios galimybės sukūrė prielaidas „negalios kultūros“ atsiradimui, tačiau kita vertus moksliniai tyrimai leidžia mums kalbėti apie žmonių neuroįvairovę, akcentuojant jų skirtumus, o ne tradiciškai patologizuojant kaip turinčius negalią⁶⁵.

Panašiomis įžvalgomis dalinasi ir V. Honeybourne teigdama, kad pasaulinė statistika rodo augančius žmonių, kuriems yra nustatomi neuroskirtumai, skaičius, o tai reiškia, kad neuroįvairovė turėtų būti laikoma ne neatitikimu normoms, o įprastu, normaliu žmonių funkcionavimo reiškiniu⁶⁶.

1.2.2. Neuroįvairovės sampratos sudėtingumas ir kaita

Daugumoje mokslinių straipsnių teigiama, kad neurologinės įvairovės termino autorystė priklauso sociologei J. Singer, kurios prieš daugiau nei tris dešimtmečius pasiūlyta sąvoka tapo

⁶² „Global report on children with developmental disabilities“, žiūrėta 2024 m. spalio 24 d., <https://www.unicef.org/media/145016/file/Global-report-on-children-with-developmental-disabilities-2023.pdf>.

⁶³ Nancy Doyle, „Neurodiversity at work: a biopsychosocial model and the impact of working adults“, *British Medical Bulletin* (2020), 135: 112, <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7732033/pdf/ldaa021.pdf>.

⁶⁴ *Ibid.*, 113.

⁶⁵ Thomas Armstrong, *The power of neurodiversity* (Cambridge: Da Capo Press, 2010), 14–16, <http://dickyricky.com/books/psych/The%20Power%20of%20Neurodiversity%20-%20Thomas%20Armstrong.pdf>.

⁶⁶ Victoria Honeybourne, *The neurodiverse classroom* (London, Philadelphia: 2018), 20.

universaliai naudojama ir suprantama įvairiose šalyse. Įvairiuose šaltiniuose pateikiamos šiek tiek skirtingos pirmojo diskurso apie neuroįvairovės reiškinį datos – nuo 1990 m. iki 1999 m., tačiau neginčytina, kad šis terminas tapo tikru perversmu, paraginusi visuomenę suvokti, kad visų žmonių smegenys funkcionuoja skirtingai, ir įgalinusi žmogų bei „išlaisvinusi“ jį, suteikiant jam galimybę būnant „neuroskirtingu“ jaustis esant „normaliu“ ir teigiamai vertinti savo tapatumą. Anot J. Singer, jos pasiūlyto termino dalis „neuro“ – tarsi užuomina į neuromokslą, o kita dalis „įvairovė“ – politinis terminas, kilęs iš juodaodžių amerikiečių judėjimo už pilietines teises. Neuroįvairovės terminas turėtų būti taikomas visai žmonijai, kuri siekia apginti savo teisę būti skirtingais⁶⁷.

Visgi, literatūroje aptinkama ir kitokių sąvokos atsiradimo šaltinių versijų. T. Armstrong'as teigė, kad iki J. Singer parengtos studijos pirmą kartą neuroįvairovės sąvoka buvo paminėta Atlantic žurnale žurnalisto H. Blume'o straipsnyje, kuriame autorius rašė, kad neuroįvairovė žmonijai yra tokia pat svarbi kaip bioįvairovė gamtai⁶⁸. Be to, 2024 m. autizmo spektro klausimus tyrinėjantys mokslininkai viešu laišku kreipėsi į akademinę bendruomenę, norėdami įrodyti, kad sąvokos „neurologinė įvairovė“ ir „neuroįvairovė“ pirmą kartą buvo paminėtos 1997–1998 m. žurnalisto H. Blume'o darbe, kuris buvo skirtas autizmo bendruomenei. Straipsnio autoriai pateikė papildomų užuominų, kad „neuroįvairovės“ sąvoka galėjo būti minima dar anksčiau – 1996 m. T. Langdon'o diskusijoje apie žmones, kuriems yra būdinga neurologinė įvairovė ir kurių netipinis mąstymas gali lemti technologinę, kultūrinę, meninę ar kitokią pažangą⁶⁹. Autoriai pripažįsta, kad J. Singer veikalas yra pirmoji žinoma sociologijos srities studija apie neuroįvairovės judėjimą, tačiau nereikėtų pamiršti ir ankstesnių sąvokos kilmės šaltinių⁷⁰.

Galėtume manyti, kad žvelgiant iš šiandienos perspektyvos svarbiausias yra ko gero ne ginčas dėl neuroįvairovės sąvokos atsiradimo ištakų, o pripažinimas, kad įsitvirtinus šiai sąvokai pamažu keičiasi ir žmonių suvokimas apie neuroįvairovės pripažinimo naudą pasaulio gyventojams. Visgi, negalime nepaminėti viešo 2024 m. kovo mėn. pasirodžiusio J. Singer atsako, kuriame ji argumentuotai paneigė aukščiau minėtą autizmo tyrinėtojų bendruomenės pareiškimą dėl kolektyvinės sąvokos autorystės. J. Singer pareiškė suabejojusi ne tik prestižinio mokslinio Sage Journals reputacija, bet ir viešo kreipimosi autorių, kurie straipsnyje rėmėsi nepatikimais neakademiniais šaltiniais, žiniasklaidos spėlionėmis, nepatikrintais dokumentais ir pateikė klaidingas, J. Singer kompromituojančias interpretacijas, mokslinę kompetenciją. Anot J. Singer, ji

⁶⁷ „The mother of neurodiversity: how Judy Singer changed the world“, žiūrėta 2023 m. liepos 5 d., <https://www.theguardian.com/world/2023/jul/05/the-mother-of-neurodiversity-how-judy-singer-changed-the-world>.

⁶⁸ Thomas Armstrong, *The power of neurodiversity* (Cambridge: Da Capo Press, 2010), 17, <http://dickyricky.com/books/psych/The%20Power%20of%20Neurodiversity%20-%20Thomas%20Armstrong.pdf>.

⁶⁹ Monique Botha ir kt., „The neurodiversity concept was developed collectively: An overdue correction in the origins of neurodiversity theory“, *Autism* (2024): 1, https://www.researchgate.net/publication/378913547_The_neurodiversity_concept_was_developed_collectively_An_overdue_correction_on_the_origins_of_neurodiversity_theory.

⁷⁰ *Ibid.*, 4.

iki šiol išsaugojusi susirašinėjamą su laisvai samdomu žurnalistu H. Blume'u, kuriame jis konsultavosi dėl neuroįvairovės sąvokos reikšmės⁷¹.

Daugelį metų neuroįvairovės sąvoka buvo vartojama kaip sinoniminis terminas autizmo spektrui. Tenka pripažinti, kad tokia sąsaja yra logiškai paaiškinama, atsižvelgiant į sąvokos suformulavimo priežastį prieš tris dešimtmečius, kai J. Singer pasiūlė šį terminą kalbėdama apie žmones, kuriems yra būdingas autizmo spektras⁷². Autistiškų žmonių judėjimas, siekiant apginti savo teises, prasidėjo ankstyvaisiais 90-aisiais metais technologijų proveržio dėka, kaip atsakas į tam tikrus nusistovėjusius standartus: autizmas buvo patologizuojamas ir laikomas liga, autistai buvo stigmatizuojami ir traumuojami tiek profesionalų, tiek savo šeimos narių, autistams buvo užkirstos visos profesinės galimybės gerinti savo gerbuvį.

Praėjus keleriems metams nuo sąvokos atsiradimo mokslininkas N. Walker, tęsdamas J. Singer konceptą, pasiūlė „neuromažumos“ sąvoką, o 2000 m. autistų judėjimo aktyvistė K. Asasumasu pristatė „neuroskirtingumo“ terminą. Anot T. Walker'io, judėjimo, prasidėjusio pastaraisiais dešimtmečiais, dėka pavyko nutolti nuo patologizavimo paradigmos ir priartėti prie neuroskirtumų pripažinimo⁷³.

Visgi, svarbiausias dalykas šiame kontekste yra kitas – laikui bėgant neuroįvairovės sąvokos reikšmė labai prasitvėrė, o mokslinių tyrimų, skirtų neuroįvairovei, duomenų bazėse randama vis daugiau duomenų ir tyrimų rezultatų ne tik apie autizmo spektro žmones, bet ir apie disleksiją, Tureto sindromą, dėmesio ir aktyvo sutrikimą ar kitus neuroskirtumus turinčią bendruomenę^{74 75}.

1.2.3. Neuroskirtingumas versus neurotipiškumas

2023 m. Pasaulio sveikatos organizacijos ir Jungtinių Tautų vaikų fondo „Pasaulinėje ataskaitoje apie vaikų raidos sutrikimus“ pabrėžiama, kad vaikai ir jaunuoliai, turintys raidos sutrikimų, vis dar patiria stigmatizaciją, išankstinį nusistatymą dėl jų sutrikimo ir atskirtį dalyvaudami socialiniame ir ekonominiame gyvenime, gaudami švietimo, sveikatos priežiūros ar kitas paslaugas⁷⁶. XXI a. ugdymo sistema, darbo vietų sukūrimas ir socialinis gyvenimas bendrąja

⁷¹ Judy Singer, „Sage Journals publish defamatory allegations by Chapman, Walker et al“, žiūrėta 2024 m. spalio 26 d., <https://neurodiversity2.blogspot.com/2024/04/Sage-defamatory-so-called-correction.html>.

⁷² Andree Koehler, „Behind the Curtain: Recommendations for Neurodiversity Research“, *The Qualitative Report* (2024) Numer 8: 2327, <https://nsuworks.nova.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=7360&context=tqr>.

⁷³ Nick Walker, „Toward a Neuroqueer Future: An Interview with Nick Walker“, *Austism in Adulthood* (2021): 5, <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8992885/pdf/aut.2020.29014.njw.pdf>.

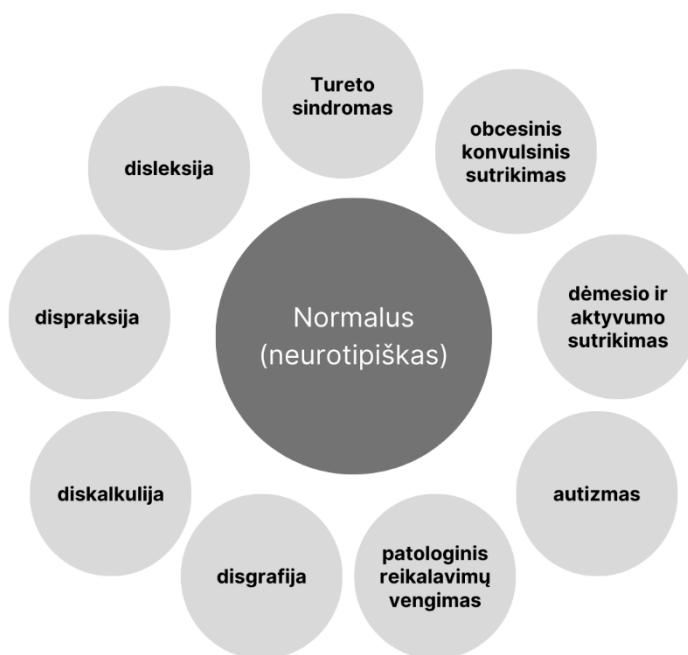
⁷⁴ *Ibid.*, 6.

⁷⁵ Andree Koehler, „Behind the Curtain: Recommendations for Neurodiversity Research“, *The Qualitative Report* (2024) Numer 8: 2327, <https://nsuworks.nova.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=7360&context=tqr>.

⁷⁶ „Global report on children with developmental disabilities“, žiūrėta 2024 m. spalio 26 d., <https://www.unicef.org/media/145016/file/Global-report-on-children-with-developmental-disabilities-2023.pdf>.

prasme yra skirti „neurotipiniams“ žmonėms, kuomet individualių poreikių turintys asmenys yra traktuojami kaip trūkumų turintys⁷⁷.

Dabartinėje ugdymo sistemoje jaunimas privalo dalyvauti mokymosi procese, kuriame yra nustatyti tam tikri standartai ir keliama konkretūs reikalavimai, pvz., dar visai neseniai visi vaikai buvo verčiami rašyti dešine ranka, o buvimas kairiarankiu buvo laikomas nukrypimu nuo normos (žr. 4 pav.)⁷⁸.

4 pav. Tradicinis neurotipiškumo modelis

Šaltinis: V. Honeybourne, 2018

Asmenys, turintys neuroskirtumų, vis dar marginalizuojami kaip kitaip mąstantys, esantys kitokie, nepriklausantys „normaliai“ visuomenei⁷⁹, nors Europa jau žengė atvirumo įvairovei keliu – kultūrinė, lyties, religinė ar kalbinė įvairovė jau yra tapusios mūsų kasdienio gyvenimo dalimi. Siektina, kad tolerancijos ir atvirumo siekiančiame pasaulyje, kuriame kiekvienas asmuo yra laisvas ir turi visas galimybes tapti gerbtina asmenybe, neuroįvairovė būtų pripažinta kaip įprasta žmonių mąstymo, mokymosi ir veikimo forma⁸⁰. Anot V. Honeybourne, neuroįvairovė – tai pripažinimas, kad žmonių smegenys turi neurologinių skirtumų, žmonės skirtingai mąsto, mokosi ir kuria santykį su kitais. Tai – biologinis faktas, reiškiantis, kad neuroskirtumai yra įprastas reiškinys, o ne kažkas „nenormalaus“, kas neatitinka dirbtinai sukurtų „normalaus“ funkcionavimo standartų. Autorė pasiūlė apibrėžti keletą esminių sąvokų – „neurotipiškas“, „neurokognitivus“, „neuroskirtingas“,

⁷⁷ Victoria Honeybourne, *The neurodiverse classroom* (London, Philadelphia: 2018), 10.

⁷⁸ *Ibid.*, 26.

⁷⁹ *Ibid.*, 14.

⁸⁰ *Ibid.*, 21.

„neuroįvairovė“. Neurotipiškas asmuo pasižymi visuomenėje nusistovėjusius arba nustatytus standartus atitinkančiais neurokognityviniais gebėjimais, t. y. smegenyse vykstančiais psichikos procesais (gebėjimas veikti, priimti ar perduoti informaciją ir pan.), kurie atitinka konkrečias normas⁸¹. Priešingai, neuroskirtingam asmeniui yra būdingi kitokie elgesio, mąstymo ar mokymosi būdai, kurie nepatenka į visuomenei priimtinius standartus, o neuroįvairovės sąvoka apima įvairių neuroskirtumų spektrą, kuriam priklauso disleksija, dispraksija, diskalkulija, disgrafija, autizmas, aktyvumo ir dėmesio sutrikimas, obsesinis kompulsinis sutrikimas, Tureto sindromas, patologinis reikalavimų vengimas⁸². Tradiciškai neuroskirtumai yra priskiriami sutrikimų kategorijai, daugelis terminų turi neigiamą konotaciją, kuri yra susijusi su stereotipiniu vertinimu ir pertekliniu dėmesiu iš visuomenės ar medijų, kurios neuroskirtumus apibūdina kaip būseną, dėl kurios asmenys neteko galimybės būti „normaliais“. Tai gali neigiamai įtakoti tiek neuroskirtingų asmenų, tiek jų aplinkos (šėimos narių) psichologinę gerovę bei sukelti savigarbos ir savivertės jausmo mažėjimą ar praradimą bei kitus psichikos susirgimus kaip depresiją ar nerimą. Daugelis neuroskirtumų, pvz., autizmo spektras, yra įgimti ir neatsiejami nuo visos žmogaus asmenybės, stipriai įtakojantys kiekvieną gyvenimo aspektą ir esantys tam tikra žmogaus „buvimo“ forma, todėl negali būti traktuojami kaip psichikos liga⁸³. T. Armstrong'o manymu, neuroįvairovės apibrėžimas apima neurologinės kilmės psichikos sutrikimus, atspindinčius žmonių skirtumus. Autorius šiai kategorijai priskiria ir išsamiau analizuoja dėmesio ir aktyvumo, nuotaikos, nerimo ir intelekto sutrikimus, autizmą, disleksiją ir šizofreniją⁸⁴.

V. Honeybourne antrina N. Walker'ui teigdama, kad, neuroįvairovės sąvokos susiformavimas yra paradigminis pokytis specialiujų ugdymosi poreikių ir negalios srityse, siekiant ne patologizuoti asmenis, turinčius galimų trūkumų, o pripažinti, kad skirtingi būdai mąstyti, veikti ir turėti santykį su kitais asmenimis ir aplinka yra normalūs ir įprasti žmonių vystymosi aspektai. Šis požiūris, visus neuroskirtumus priskiriantis „normalumo“ kategorijai, tapo priešprieša tradiciniam neurotipiškumo modeliui. Neuroįvairovės paradigmoje nėra vienas neurokognityvinio funkcionavimo būdas nelaikomas pranašesniu už kitus, priešingai – visi yra vienodai svarbūs ir priimtini⁸⁵. Yra normalu būti skirtingu⁸⁶ ir tai neturi būti keičiama ir priartinama tam, kas atitinka standartizuotas normas (žr. 5 pav.)⁸⁷.

⁸¹ Victoria Honeybourne, *The neurodiverse classroom* (London, Philadelphia: 2018), 21.

⁸² *Ibid.*, 20.

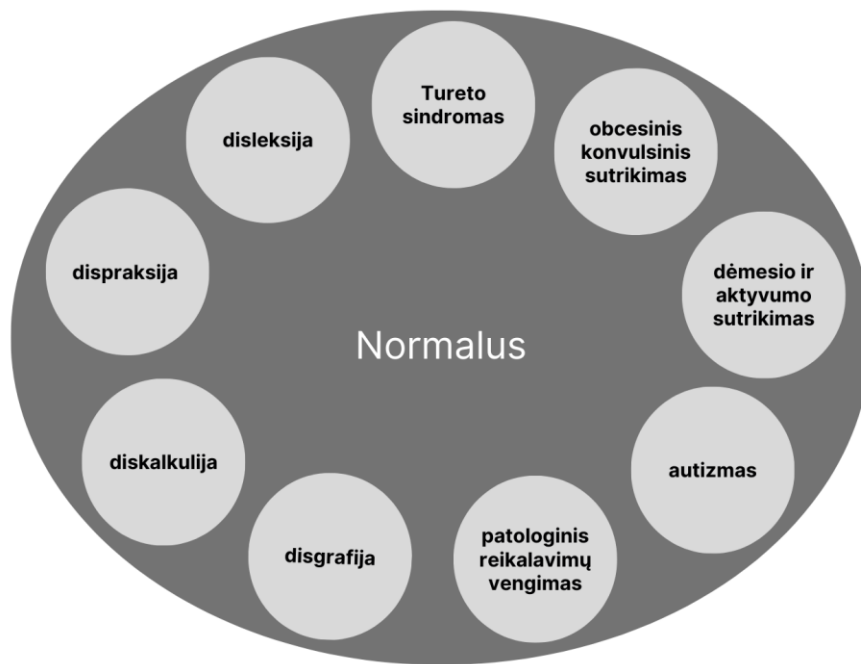
⁸³ *Ibid.*, 22–23.

⁸⁴ Thomas Armstrong, *The power of neurodiversity* (Cambridge: Da Capo Press, 2010), 18, <http://dickyricky.com/books/psych/The%20Power%20of%20Neurodiversity%20-%20Thomas%20Armstrong.pdf>.

⁸⁵ Victoria Honeybourne, *The neurodiverse classroom* (London, Philadelphia: 2018), 19.

⁸⁶ Victoria Honeybourne, *The neurodiverse classroom* (London, Philadelphia: 2018), 20.

⁸⁷ Bogdana Miclea, „Neurodiversity and Mental Disorders“, *Brain. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience* (2024): 227, https://www.researchgate.net/publication/382031604_Neurodiversity_and_Mental_Disorders.

5 pav. Naujasis neuroįvairovės modelis

Šaltinis: V. Honeybourne, 2018

Šį skyrių baigiamojo darbo autorė siūlo apibendrinti T. Armstrong'o išskirtais aštuoniais neuroįvairovės sampratos principais, objektyviai pateikiančiais neuroįvairovės sampratos kaitą ir vertinimą žvelgiant iš šiandienos perspektyvos:

1. Per pastaruosius 400 metų manyta, kad žmogaus smegenys veikia tarsi mašina, tačiau autorius pasiūlė kitokį žmogaus smegenų vertinimo požiūrį. Smegenys – tai ne statiskai veikianti mašina, o veikiau neuronų ekosistema, galinti keistis ir prisitaikyti prie aplinkos pokyčių, dėl ko sutrikimai turėtų būti įvardinami ne kaip liga, o kaip individualus žmogaus skirtumas.

2. Kalbant apie žmones, turinčius sutrikimų, būtina suvokti, kad jie turėtų būti vertinami ne kaip individai, o kaip platesnės ekosistemos dalis. Pripažinimas, kad dauguma mūsų priklauso tam tikro sutrikimo spektrui, lemtų pasikeitusį požiūrį į neuroįvairovę ir toleranciją neuroskirtingiems žmonėms, kurie yra tos pačios visuomenės ekosistemos dalis.

3. Žmogaus gebėjimų vertinimas ir konkretaus sutrikimo nustatymas yra susijęs su mūsų kultūros vertybėmis, susiformavusiomis per daugelį šimtų metų. Neuroįvairovės priėmimas – ne kas kita, kaip lankstesnis nusistovėjusių normų traktavimas ir vertybių permąstymas.

4. Neuroskirtumų teigiamas ar neigiamas vertinimas susijęs pirmiausia su visuomenės, kurioje gimė neuroskirtumų turintis individas, kultūra. Tai, kas vienoje kultūroje gali būti priimama kaip genetinė dovana, kitoje gali būti atmetama kaip negalia. Autorius manytų, kad būtina keisti ugdymo sistemą, kurioje neuroskirtingi individai būtų vertinami ne pagal tai, ko jie nesugeba, o pagal tai, kurioje srityje jie yra stiprūs.

5. Teigiama, kad neuroskirtingi individai gali gyventi, dirbti ir bręsti tik tuomet, jei prisitaiko prie standartizuotos aplinkos (pvz., disleksiją turintis asmuo išmoksta skaityti), dažnu atveju vartodami gydytojų skiriamus vaistus. Visgi, pasigendama racionalių strategijų, leidžiančių standartizuotą aplinką priderinti prie unikalių neuroskirtingų individų smegenų, kad jiems kuo sėkmingiau pavyktų adaptuotis aplinkoje.

6. Kiekviena kultūra susideda iš mažesnių subkultūrų, kuriose veikia konkreti individų grupė. Autoriaus manymu, sėkmingu neuroskirtingų individų prisitaikymo prie aplinkos pavyzdžiu galėtų būti savo aplinkos, tarsi kokios subkultūros, sukūrimas, kuri būtų tinkamiausia ir labiausiai priderinta prie unikalių smegenų funkcionavimo.

7. Dar vienas, ne mažiau svarbus neuroskirtingų individų prisitaikymo principų – apmąstyti ir pasirinkti tinkamus, savo neuroskirtumams pritaikytus aplinkos komponentus, technologinius sprendimus ar įrankius, kurie leistų sklandžiai prisitaikyti prie standartizuotos aplinkos.

8. Amerikoje atlikti moksliniai eksperimentai įrodė, kad aplinka, kurioje yra žmogus, stipriai įtakoja ir keičia žmogaus smegenų funkcionavimą. Autoriaus manymu, neuroskirtingam individui būtina sukurti jam pritaikytą aplinką, tačiau nereikėtų pamiršti mažų iššūkių, kurie skatintų smegenis funkcionuoti kitaip ir išmokti įveikti iššūkius⁸⁸.

Autoriui antrina N. Miclea teigdama, kad neuroįvairovės modelio pripažinimas atneštų mūsų visuomenei daug naudos, mažinant sunkumus ir apribojimus, stiprinant visuomenės kompetencijas suvokiant neuroįvairovės prasmę, atsisakant stigmatizavimo, skatinant socialinę įtrauktį ir padedant neuroskirtingiems individams pasiekti asmeninių rezultatų konkrečiose veiklos srityse, neuroskirtumus paverčiant ne trūkumais, o privalumais tam tikroje aplinkoje⁸⁹.

⁸⁸ Thomas Armstrong, *The power of neurodiversity* (Cambridge: Da Capo Press, 2010), 19–29, <http://dickyricky.com/books/psych/The%20Power%20of%20Neurodiversity%20-%20Thomas%20Armstrong.pdf>.

⁸⁹ Bogdana Miclea, „Neurodiversity and Mental Disorders“, *Brain. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience* (2024): 227, https://www.researchgate.net/publication/382031604_Neurodiversity_and_Mental_Disorders.

1.3. NEUROĮVAIROVĖ AUKŠTAJAME MOKSLE

1.3.1. Įtrauki švietimo sistema – valstybės tendencijos ir statistinė analizė

Šios baigiamojo darbo dalies tikslas – įvertinti teisės aktuose ar viešai prieinamuose patikimuose šaltiniuose pateikiamus strateginius valstybės tikslus ir statistinius duomenis ne tik apie neuroskirtingus studentus, bet ir moksleivius, turinčius individualiųjų poreikių, nes darytina prielaida, kad įvertinus moksleivių duomenų statistiką galima būtų išgryninti bent preliminaras artimiausių metų aukštojo mokslo prieinamumo tendencijas.

Valstybės pažangos strategijoje „Lietuvos ateities vizija „LIETUVA 2050“ akcentuojama, kad „visiems prieinamas kokybiškas švietimas sudaro sąlygas kiekvienam išlavinti asmeninius gebėjimus, susikurti savo, kaip Lietuvos piliečio, kultūrinę tapatybę, atrasti ir savarankiškai bei pagal gebėjimus pasirinkti gyvenimo kelią, gyventi prasmingą gyvenimą visais amžiaus tarpsniais“⁹⁰. Valstybės strateginis tikslas – sukurta individualizuotu ir personalizuotu mokymusi grindžiama, integrali ir atvira ugdymosi sistema, suteikianti galimybę susiduriantiems su mokymosi sunkumais, turintiems individualiųjų ugdymosi poreikių, gabiems mokiniams ir studentams mokytis pagal savo tempą ir gebėjimus⁹¹. „2021–2030 m. nacionaliniame pažangos plane“ įtvirtintas 3 tikslas, kuriuo siekiama didinti švietimo įtrauktį ir prieinamumą bei užtikrinti saugią aplinką kiekvienam besimokančiajam – pagerinti švietimo pagalbos teikimą, negalią turinčių vaikų įtrauktį,⁹² o „Įtraukties švietime plėtros gairėse“ pažymima, kad „įtrauktis švietime apima įvairių poreikių turinčius vaikus: turinčius įgimtų ar įgytų sutrikimų ar negalių, patiriančius kalbinių iššūkių“⁹³. 2024 m. atnaujintoje „Švietimo plėtros programoje“, kuria įgyvendinamas aukščiau minėtas „2021–2030 m. nacionalinis pažangos planas“, pažymima, kad programa yra skirta tam tikriems strateginiams tikslams pasiekti, iš kurių du – įgyvendinti įtraukųjį švietimą ir sudaryti sąlygas kokybiškomis, tarptautiškomis ir prieinamoms studijoms⁹⁴.

„Įtraukiojo švietimo įgyvendinimo priemonės apraše“ nurodoma, kad „per pastaruosius 20–30 metų nuostatos, kad vaikai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių, kylančių dėl negalios, turi tokią pat teisę į jų poreikius ir galias atitinkantį ugdymą kartu su savo bendraamžiais bendrosiose

⁹⁰ „Nutarimas „Dėl Valstybės pažangos strategijos „Lietuvos ateities vizija „LIETUVA 2050“ patvirtinimo“, LRS, žiūrėta 2024 m. spalio 30 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a8b03ef0a55511ee8172b53a675305ab?jfwid=1z7qrkybq>.

⁹¹ *Ibid.*, 28–31.

⁹² „Nutarimas „Dėl 2021–2030 m. nacionalinio pažangos plano patvirtinimo“, LRV, žiūrėta 2024 m. spalio 30 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c1259440f7dd11eab72ddb4a109da1b5/asr>.

⁹³ „Įtraukties švietime plėtros gairės“, ŠMSM, žiūrėta 2024 m. spalio 30 d., [https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/aalaikini/Itraukties%20svietime%20pletros%20gaires%20final\(1\).pdf](https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/aalaikini/Itraukties%20svietime%20pletros%20gaires%20final(1).pdf)

⁹⁴ „Nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2021 m. gruodžio 1 d. nutarimo Nr. 1016 „Dėl 2021–2030 m. plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Švietimo plėtros programos patvirtinimo“ pakeitimo“, LRV, žiūrėta 2024 m. spalio 30 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/975fef80561a11efbdae558de59136c>.

mokyklose, sulaukė vis didesnio palaikymo ir tarptautinio pripažinimo. Salamankos deklaracija, priimta 1994 m. UNESCO Pasaulinės specialiojo ugdymo konferencijos metu, buvo pirmasis tarptautinis dokumentas, raginantis pripažinti teisę į įtraukųjį švietimą. Nuo tada principas, kad įprastose mokyklose turi teisę ugdytis kiekvienas vaikas, atsižvelgiant į jo gebėjimus, galias ir individualius mokymosi poreikius, buvo pakartotas daugelyje tarptautinės politikos dokumentų⁹⁵. Pagrindžiant priemonės tikslingumą taip pat remtasi ataskaita „Lietuva: Švietimas šalyje ir regionuose 2022. Įtraukusis ugdymas“, kurioje teigiama, kad „2018 m. SUP (specialiųjų ugdymo poreikių, *aut. pastaba*) turinčių mokinių buvo 67,9 tūkst. ir jie sudarė 14,9 proc. visų besimokančiųjų pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio, bendrojo ugdymo programas. 2021 metais SUP turinčių mokinių padaugėjo iki 71,4 tūkst., jie sudarė 15,4 proc. visų mokinių, t. y. kas šeštas mokinys turėjo SUP“⁹⁶. Reikėtų pastebėti, kad aukščiau minėtuose strateginiuose dokumentuose kalbama tik apie moksleivių, turinčių negalią, įtraukųjį ugdymą, bet visiškai neskiriama dėmesio neuroskirtingų moksleivių, kurių sutrikimai gali daryti įtaką mokymosi procesui, integralumui.

Priemonės „Sudaryti sąlygas kokybiškoms, tarptautiškoms ir prieinamoms studijoms“ apraše teigiama, kad „pagrindinę negalią (turintiems pagrindinę negalią priskiriami asmenys, turintys fizinių sutrikimų, apribojančių arba pakenkiančių esminėms gyvybinėms funkcijoms: klausai, regai, kalbėjimui, judėjimui) turintys asmenys į aukštąsias mokyklas įstoja rečiau nei neturintys specialiųjų poreikių ir ypač retai studijuoja universitete. 2019 m. į kolegijas įstojusių mokinių dalis tarp turinčių pagrindinę negalią buvo 3,5 karto mažesnė nei tarp specialiųjų poreikių neturinčių asmenų, o tuo metu įstojusiųjų į universitetus dalis buvo 4,8 karto mažesnė. Studentai, turintys specialiųjų poreikių, kurie juos riboja studijų metu, sudaro 5 proc. Lietuvos studentų populiacijos“⁹⁷. Vertinant 2021 m. statistinę situaciją, buvo nustatyta, kad „mažėja atotrūkis tarp specialiųjų poreikių turinčių ir likusių moksleivių galimybių įstoti į kolegijas, tačiau didėja – į universitetus. 2021 m. į universitetus įstojo 10 proc. dėl negalios specialiųjų poreikių turėjusių moksleivių, tai yra 23 proc. mažiau nei spec. poreikių neturėjusių (2017 m. – 14 proc. mažiau). Tuo pat metu įstojusiųjų į kolegijas moksleivių, turėjusių dėl pagrindinės negalios kylančių specialiųjų poreikių, dalis siekė 12 proc. – 4 proc. mažiau

⁹⁵ „Įsakymas „Dėl švietimo, mokslo ir sporto ministro 2023 m. kovo 1 d. įsakymo Nr. V-241 „Dėl 2021–2030 m. plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Švietimo plėtros programos pažangos priemonės Nr. 12-003-03-02-01 „Įgyvendinti įtraukųjį švietimą“ aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“, ŠMSM, žiūrėta 2024 m. spalio 30 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/4af8375458b511ee8e3cc6ee348ebf6d?jfwid=f3z2ybl7y> cituota iš „The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education“ <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>.

⁹⁶ *Ibid.*, 3, cituota iš „Lietuva. Švietimas šalyje ir regionuose 2022. Įtraukusis ugdymas“, https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/tyrimai_ir_analizes/2022/Svietimas_Lietuvoje_2022.pdf.

⁹⁷ „Įsakymas „Dėl 2021–2030 metų plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Švietimo plėtros programos pažangos priemonės Nr. 12-003-03-04-01 „Sudaryti sąlygas kokybiškoms, tarptautiškoms ir prieinamoms studijoms“ apraše nurodytos informacijos pagrindimo aprašo“, ŠMSM, žiūrėta 2024 m. spalio 30 d., <https://smsm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2023/12/RHtWBHxRU-0.pdf>, cituota pagal „Lietuvos studijų būklė“. 2020 STRATA ataskaita“, <https://strata.gov.lt/wp-content/uploads/2024/02/20200901-Lietuvos-studiju-bukle.pdf>.

nei neturėjusių. 2017–2021 m. asmenų, turinčių dėl pagrindinės negalios atsiradusių ir kitų spec. poreikių, bendras galimybių įstoti į aukštąsias mokyklas (universitetus arba kolegijas) atotrūkis nuo spec. poreikių neturinčių asmenų padidėjo 3 proc. punktais⁹⁸.

Papildomai atkreiptinas dėmesys į tai, kad 2020 m. ataskaitoje pateikiami statistiniai duomenys, skirti studijuojantiems, kurie turi individualių poreikių dėl pagrindinės negalios bei pateikiamas paaiškinimas, kad turintiems pagrindinę negalią priskiriami asmenys, turintys fizinių sutrikimų, apribojančių arba pakenkiančių esminėms gyvybinėms funkcijoms: klausai, regai, kalbėjimui, judėjimui. 2021 m. ataskaitos santrumpų ir paaiškinimų dalyje pateikti dviejų sąvokų apibrėžimai: „individualieji ar specialieji poreikiai – tai poreikiai, kurie gali kilti studentui studijų proceso metu dėl jo ar jos turimos negalios, sutrikimų, mokymosi sunkumų“ ir „pagrindinė negalia – turintiesiems pagrindinę negalią priskiriami asmenys, turintys fizinių sutrikimų, apribojančių arba pakenkiančių esminėms gyvybinėms funkcijoms: klausai, regai, kalbėjimui, judėjimui. Intelektinių sutrikimų turintys asmenys kategorijai nepriskiriami“⁹⁹. Individualių ir specialiųjų poreikių sąvoka suponuotų mintį, kad ataskaitoje kalbama ne tik apie studentus, turinčius negalią, bet ir apie studijuojančius, turinčius kitų sutrikimų. Vis dėlto ataskaitos tekstinėje dalyje aiškiai nurodoma, kad statistiniai duomenys yra aiškūs tik analizuojant pagrindinės negalios duomenis.

Pagal naujausius 2024 m. duomenis, pastaraisiais metais yra stebimos kelios grėsmės aukštąjį išsilavinimą turinčių 25–34 metų gyventojų dalies augimui ateityje, viena jų – „nepakankamas aukštojo mokslo prieinamumas (...) asmenims, turintiems specialiųjų ugdymo poreikių (SUP) arba negalią“¹⁰⁰, todėl darytina prielaida, kad aukštojo mokslo prieinamumas asmenims su individualiaisiais poreikiais dar išlieka gana svarbiu strateginiu valstybės uždaviniu. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad ankstesnių metų ataskaitose specialieji poreikiai buvo tiesiogiai siejami su negalios turėjimu, o paskutinėje ataskaitoje individualieji ugdymo poreikiai yra atskirti nuo negalios ir nebūtinai yra susiję.

Strateginius teisės aktus papildė Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo nuostatos, kuriose reglamentuojama, kad „mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo paskirtis – padėti mokiniui lavintis, mokytis pagal gebėjimus, įgyti išsilavinimą ir kvalifikaciją, pripažįstant ir plėtojant jų gebėjimus ir galias,“ o besimokančių ugdymosi poreikių pirminį vertinimą atlieka ir esant poreikiui švietimo pagalbą skiria mokyklos vaiko gerovės komisija arba, esant sudėtingesniems poreikiams, pedagoginė psichologinė tarnyba pedagoginiu, psichologiniu, medicininiu ir socialiniu pedagoginiu aspektais. Pedagoginės psichologinės tarnybos vadovas skiria švietimo pagalbą ir ugdymo

⁹⁸ „Lietuvos studijų būklė“. 2022 STRATA ataskaita, žiūrėta 2024 m. spalio 30 d., https://strata.gov.lt/wp-content/uploads/2024/01/Lietuvos-studiju-bukle_2022.pdf.

⁹⁹ *Ibid.*, 4–5.

¹⁰⁰ „STRATA 2021–2030 m. nacionalinio pažangos plano strateginių tikslų poveikio rodiklių stebėsenos ataskaita“, 2024, žiūrėta 2024 m. spalio 30 d., https://strata.gov.lt/wp-content/uploads/2024/07/NPP_tikslu_rodikliu_stebesena_2024_galutine_ataskaita.pdf.

pritaikymą¹⁰¹. Visgi, Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatyme iki šiol nėra įtvirtintos nuostatos, pagrindžiančios būtinybę sukurti integralią ir negalią ar individualių poreikių turintiems studentams prieinamą studijų sistemą, išskyrus vieną nuostatą, kurios pagrindu studentai su negalia turi teisę „atsiskaityti už darbus alternatyviais būdais, jeigu turi negalią, dėl kurios negali atsiskaityti nustatyta tvarka, o alternatyvus atsiskaitymo būdas užtikrina, kad bus pasiekti studijų rezultatai“¹⁰².

Apibendrinant aukščiau pateiktą informaciją darytina išvada, kad Valstybės pažangos strategijoje „Lietuvos ateities vizija „LIETUVA 2050“ numatytas valstybės strateginis tikslas sukurti individualizuotu ir personalizuotu mokymusi grindžiamą, integralią ir atvirą ugdymosi sistemą, suteikiančią galimybę mokytis pagal savo tempą ir gebėjimus visiems, kurie turi individualių poreikių, gana siaurai traktuojamas strategijos įgyvendinimo dokumentuose, kuriuose įtvirtintos švietimo sistemos prieinamumo galimybės tik asmenims, turintiems negalią. Švietimo prieinamumo neuroskirtingiems asmenims, t. y. turintiems psichikos ir kitų sutrikimų, galinčių apsunkinti mokymosi procesą, klausimas tik šiek tiek plačiau minimas „Įtraukties švietime plėtros gairėse“, pabrėžiant, kad įtraukties srityje reikėtų kalbėti ne tik apie vaikus su negalia, bet ir apie turinčius įgimtų ar įgytų sutrikimų bei patiriančius kalbinių iššūkių.

Papildomai atkreiptinas dėmesys į tai, kad strateginiuose dokumentuose didesne dalimi yra įtvirtintos tik mokyklinio amžiaus įtraukties nuostatos. Beveik neskiriama dėmesio studentų integralumo klausimams, išskyrus vieną „2021–2030 m. nacionalinio pažangos plano“ priemonę, kurioje stebimi studijų prieinamumo studentams su negalia rodikliai. Darytina išvada, kad valstybės strateginiame lygmenyje nėra pateikiami jokie studijų prieinamumo neuroskirtingiems asmenims sprendimo būdai, todėl kitoje šio baigiamojo darbo dalyje bus trumpai analizuojama, kaip Lietuvos aukštojo mokslo įstaigos sprendžia lygių galimybių klausimus, siekiant studijų procesą pritaikyti tiek asmenims su negalia, tiek turintiems psichikos ar kitų sutrikimų.

1.3.2. Įvairovė ir lygios galimybės aukštojo mokslo įstaigose

Lietuvos aukštųjų mokyklų asociacijos 2024 m. duomenimis, Lietuvoje aukštojo mokslo studijas šiuo metu siūlo 16 įstaigų – Mykolo Romerio universitetas, Vilniaus universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas, Kauno technologijos universitetas, Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, Lietuvos sporto universitetas, Vilniaus dailės akademija, Europos humanitarinis universitetas, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, ISM Vadybos ir ekonomikos universitetas, Kazimiero Simonavičiaus universitetas, Klaipėdos universitetas, LCC tarptautinis universitetas,

¹⁰¹ „Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas“, LRS, žiūrėta 2024 m. lapkričio 1 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/asr>.

¹⁰² „Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas“, LRS, žiūrėta 2024 m. lapkričio 1 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.343430/asr>.

Balstogės universiteto filialas. Šioje baigiamojo darbo dalyje pateikiame trumpą universitetų apžvalgą negalios aspektu, vadovaujantis oficialiuose įstaigų interneto puslapiuose viešinama informacija dėl „negalios“ sąvokos traktavimo universitetuose ir studijų pritaikymo studentams su negalia ar individualiais poreikiais. Siekiant kuo objektyviau ir tiksliau įvertinti Lietuvos aukštųjų mokyklų studijų prieinamumą asmenims, turintiems individualių poreikių, papildomai šio darbo autorė atliko anketinę apklausą, kurioje visų aukštųjų mokyklų atstovų prašyta atsakyti į klausimus, siekiant įvertinti studijų prieinamumą tiek asmenims su nustatyta negalia, tiek asmenims su kitais mokymosi sutrikimais, studijų pritaikymo būdus, kylančius sunkumus studentams ir pagalbos priemonių naudingumą.

Viešai prieinamos informacijos analizė parodė, kad Mykolo Romerio universiteto lygių galimybių ir įvairovės politika įteisina universiteto bendruomenės narių nediskriminavimo principus dėl jų negalios¹⁰³. Aukštosios mokyklos interneto svetainėje nurodoma, kad universiteto siekis – atvira ir lanksti studijų aplinka, pritaikyta visiems studentų bendruomenės nariams, turintiems negalią ar individualių poreikių. Daug dėmesio skiriama negalios ir individualių poreikių aptarimui konfidencialių konsultacijų metu. Papildomai pateikiama informacija apie studijų individualizavimo procesą bei pabrėžiama, kad studijos pritaikomos studentams, turintiems tiek negalią, tiek sutrikimus (sensorinius, motorinius, psichikos), galinčius kelti sunkumų studijų metu. Papildomai nurodomi statistiniai duomenys (žr. 1 lentelę)¹⁰⁴.

1 lentelė. Mykolo Romerio universitete studijuojančių studentų su negalia ar individualiais poreikiais dinamika

Metai	Bendras studentų su negalia ar sutrikimais skaičius	Studentų, turinčių 45 % ir mažesnę dalyvumą	Studentų procentas universitete (%)
2022	46	27	0,8
2023	67	32	1,2
2024	73	22	1,3

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal turimus Mykolo Romerio universiteto duomenis

Vilniaus universiteto įvairovės ir lygių galimybių 2020–2025 metų strategijoje teigiama, kad universitetas siekia „kurti studijų ir darbo aplinką, kurioje yra puoselėjama individuali, socialinė ir kultūrų įvairovė ir užtikrinamos universiteto bendruomenės narių lygios galimybės. Išskirtinis dėmesys skiriamas lygioms galimybėms užtikrinti negalios (...) srityse“¹⁰⁵. Nors strateginiame dokumente nurodoma, kad universitetas siekia orų, poreikius atitinkančių, kokybiškų sąlygų tik

¹⁰³ „Mykolo Romerio universiteto lygių galimybių ir įvairovės politika“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 3 d., https://www.mruni.eu/wp-content/uploads/2023/04/SN_Lygiu-galimybiu-ir-ivairoves-politika16_v1.pdf.

¹⁰⁴ „Negalia ir individualieji poreikiai“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 3 d., <https://www.mruni.eu/asmenims-su-negalia/>.

¹⁰⁵ „Vilniaus universiteto įvairovės ir lygių galimybių 2020–2025 metų strategija“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 2 d., https://www.vu.lt/site_files/Apie_VU/VU_ivairoves_ir_lygiu_galimybiu_2020-2025_metu_strategija_LT_v3.pdf.

žmonėms su negalia, interneto svetainėje ir stebėsenos ataskaitose patikslinta ir praplėsta „negalios“ sąvoka nurodant, kad „studentėmis (-ais) su negalia laikomi turinčios (-ys) ilgalaikių fizinių, psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimų, kurie, sąveikaudami su įvairiomis kliūtimis, gali trukdyti visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje ir studijuoti lygiai su kitomis (-ais). Todėl negaliai priskiriami ir ilgalaikiai psichikos, autizmo spektro, dėmesio ar mokymosi sutrikimai (disleksija, disgrafija, diskalkulija, dispraksija ir kt.), dėl kurių gali kilti individualiųjų poreikių studijų procese.“¹⁰⁶ Auštojoje mokykloje suteikiama galimybė individualizuoti studijų procesą. Universiteto analizės ir stebėsenos ataskaitose pateikiami duomenys apie universiteto studentus, turinčius judėjimo, regos, klausos, psichosocialinę negalią, somatinių ar mokymosi sunkumų, o apibendrinant šiuos duomenis galima teigti, kad studentų su negalia skaičius išlieka stabiliai augantis (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Vilniaus universitete studijuojančių studentų su negalia ar individualiaisiais poreikiais dinamika

Metai	Bendras studentų su negalia ar sutrikimais skaičius	Studentų, turinčių 45 % ir mažesnę dalyvumą	Studentų procentas universitete (%)
2019	124	75	0,5 ¹⁰⁷
2020	119	43	0,5 ¹⁰⁸
2021	160	47	0,7
2022	155	–	0,7 ¹⁰⁹

Šaltinis: sudaryta darbo autorės atlikus Vilniaus universiteto ataskaitų analizę

Vytauto Didžiojo universitetas patvirtintoje Negalios politikoje „Įtraukų galimybių universitetas“ identifikuoja save kaip vieną draugiškiausių žmonių su negalia švietimo institucijų Lietuvoje. Politikoje apibrėžiama gana plati „negalios tipų“ sąvoka. Universitete negaliai priskiriama „fizinė negalia (judėjimo sunkumai ir pan.), sensorinė negalia (regėjimo, klausos sunkumai ir pan.), psichosocialinė negalia (depresija ir pan.), intelekto / kognityvinė negalia (demencija, taip pat mokymosi sunkumai, tokie kaip disleksija ir pan.), autizmas, autoimuninės ir neurologinės ligos (su lėtinėmis ligomis susijusios negalios (cukrinis diabetas, epilepsija, išsėtinė sklerozė), kompleksinė

¹⁰⁶ „Studijos ir individualieji poreikiai“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 2 d., <https://www.vu.lt/studijos/studentams/studijos-ir-negalia#studiju-proceso-prieinamumas>.

¹⁰⁷ „Įvairovės ir lygių galimybių Vilniaus universitete 2018–2019 m. analizė“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 2 d., https://www.vu.lt/site_files/Apie_VU/Ivairoves_ir_lygiu_galimybiu_Vilniaus_universitete_2018-2019_m._analize.pdf.

¹⁰⁸ „Įvairovės ir lygių galimybių situacijos Vilniaus universitete 2020 m. stebėseną“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 2 d., https://www.vu.lt/site_files/Apie_VU/Ivairoves_ir_lygiu_galimybiu_situacijos_Vilniaus_universitete_2020_m._stebesena.pdf.

¹⁰⁹ „Įvairovės ir lygių galimybių Vilniaus universitete 2021–2022 m. stebėseną“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 2 d., https://www.vu.lt/site_files/Lygiu%CC%A8_galimybiu%CC%A8_situacijos_stebe%CC%87sena_2021-2022.pdf.

negalia (keli negalios tipai kartu ir pan.). Negalios gali būti kitiems matomos arba nematomos“¹¹⁰. Universiteto interneto svetainėje papildomai pateikiama labai išsami informacija apie studijų prieinamumą, pritaikymo galimybes ir studentų su negalia ar individualiaisiais poreikiais statistiniai duomenys (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Vytauto Didžiojo universitete studijuojančių studentų su negalia ar individualiaisiais poreikiais dinamika

Metai	Bendras studentų su negalia ar sutrikimais skaičius	Studentų, turinčių 45 % ir mažesnę dalyvumą	Studentų procentas universitete (%)
2010	127	104	1,3
2011	119	98	1,3
2012	137	113	1,5
2013	141	116	1,6
2014	120	112	1,4
2015	141	113	1,8
2016	144	106	2,1
2017	105	82	1,6
2018	127	106	1,5
2019	108	99	1,1
2020	114	97	1,3
2021	148	104	1,8
2022	133	81	1,6
2023	133	86	1,6
2024	151	nepateikta	1,8

Šaltinis: Vytauto Didžiojo universiteto interneto svetainė (2010–2023)¹¹¹, darbo autorės atliktos apklausos duomenys (2024)¹¹²

Kauno technologijos universiteto lygių galimybių ir įvairovės užtikrinimo bei smurto prevencijos politikos tikslas – užtikrinti visų universiteto studentų fizinį, psichologinį ir seksualinį saugumą bei vienodą padėtį nepaisant negalios (...), lygių galimybių bei įvairovės užtikrinimo principų taikymą visose su universiteto funkcijomis susijusiose srityse¹¹³. Interneto svetainėje taip pat pateikiama išsami informacija apie studijų pritaikymą studentams, turintiems negalią ar individualiųjų ugdymosi poreikių (fizinių, jutiminių sutrikimų, autizmo spektrą, disleksiją, psichinės sveikatos problemas, kitus mokymosi sunkumus) ir minimalūs statistiniai duomenys apie studentus, gaunančius valstybės paramą dėl negalios (2020 m. – 21 studentas, 2021 m. – 21 studentas, 2022 m.

¹¹⁰ „Vytauto Didžiojo universiteto negalios politika: „Įtraukiu galimybių universitetas“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 2 d., https://www.vdu.lt/wp-content/uploads/2022/03/VDU_NEGALIOS_POLITIKA_ITRAUKIU_GALIMYBIU_UNIVERSITETAS.pdf.

¹¹¹ „Universitete studijuojančių studentų su negalia / individualiais poreikiais dinamika“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 2 d., <https://www.vdu.lt/lt/studijos/studiju-salygos-ir-aplinka/universitetas-ir-negalia/>.

¹¹² Darbo autorės atliktos apklausos „Negalia ir neuroįvairovė aukštajame moksle“ duomenys, 2024.

¹¹³ „Kauno technologijos universiteto lygių galimybių ir įvairovės užtikrinimo bei smurto prevencijos politika“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 2 d., <https://ktu.edu/wp-content/uploads/2023/05/KTU-lygiu-galimybiu-ir-ivairoves-uztikrinimo-bei-smurto-prevencijos-politika-2022-11-30.pdf>.

– 22 studentai, 2023 m. – 31 studentas)¹¹⁴. Atkreiptinas dėmesys į platesnį negalios sąvokos vartojimą, kuris apima sutrikimus, galinčius turėti įtakos mokymuisi. Paramą gaunančių studentų duomenys rodo skaičiaus augimą, tačiau iš kitos pusės nėra aišku, kiek studentų, turinčių sutrikimų, studijuoja universitete (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Kauno technologijos universitete studijuojančių studentų su negalia ar individualiaisiais poreikiais dinamika

Metai	Bendras studentų su negalia ar sutrikimais skaičius	Studentų, turinčių 45 % ir mažesnę dalyvumą	Studentų procentas universitete (%)
2020	–	21	–
2021	–	21	–
2022	–	22	–
2023	–	31	–

Šaltinis: sudaryta darbo autorės atlikus Kauno technologijos universiteto viešai prieinamos informacijos analizę

Vilniaus Gedimino technikos universiteto (VILNIUS TECH) lygių galimybių užtikrinimo, smurto ir priekabiavimo prevencijos politikoje nustatytas tikslas užtikrinti visų universiteto bendruomenės narių lygias galimybes nepaisant jų negalios¹¹⁵. Negalios sąvoka yra traktuojama gana plačiai – universiteto interneto svetainėje nurodoma, kad studentams su individualiaisiais poreikiais gali būti taikomas individualizuotas studijų procesas, o tokiais studentais yra laikomi asmenys, turintys jutimų negalią (pvz., regos, klausos ir t. t.), judėjimo negalią, psichosocialinę negalią, specifinius mokymosi sunkumus (pvz., disleksiją, diskalkuliją ir t. t.), autizmo spektro sutrikimą, aktyvumo ir dėmesio sutrikimą, nerimą, depresiją ir (ar) kitus psichologinius sunkumus, lėtines ligas (pvz., cukrinį diabetą, širdies ir kraujagyslių ligas, onkologinį susirgimą ir t. t.), tačiau viešai prieinamuose svetainės puslapiuose nepavyko rasti ataskaitų ar kitų dokumentų, kuriuose būtų pateikti studentų su negalia statistiniai duomenys¹¹⁶. Pateikus papildomą paklausimą universitetui, gautas atsakymas, kad aukštoji mokykla neturi tikslios statistikos¹¹⁷.

Lietuvos muzikos ir teatro akademijos lygių galimybių, įtraukties ir įvairovės politika užtikrina, kad Akademijos veikla būtų organizuojama laikantis lygių galimybių principų nepaisant bendruomenės narių negalios ar kitų aspektų¹¹⁸. Akademijos interneto svetainėje nurodoma, kad

¹¹⁴ „Studijų prieinamumas“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 2 d., <https://studentams.ktu.edu/studiju-prieinamumas/#studentu-su-negalia-remimas>.

¹¹⁵ „Vilniaus Gedimino technikos universiteto lygių galimybių užtikrinimo, smurto ir priekabiavimo prevencijos politika“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 2 d., https://vilniustech.lt/files/4747/237/11/11_0/Lygios_galimybės-smurtas_priekabiavimas-prevencijos-politika.pdf.

¹¹⁶ „Studentams su individualiaisiais poreikiais“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 2 d., <https://vilniustech.lt/studentams/studentams-su-individualiaisiais-poreikiais/kas-yra-individualieji-poreikiai/343280>.

¹¹⁷ Darbo autorės atliktos apklausos „Negalia ir neuroįvairovė aukštajame moksle“ duomenys, 2024.

¹¹⁸ Lietuvos muzikos ir teatro akademijos lygių galimybių, įtraukties ir įvairovės politika, žiūrėta 2024 m. lapkričio 3 d., https://lmta.lt/wp-content/uploads/2021/11/LMTA_lygiu_galimybiu_politika_2021.pdf.

Akademija koordinuoja studijų proceso pritaikymą studentams, turintiems negalią, sveikatos ar mokymosi sunkumų, tačiau išsamesnė informacija ar statistiniai duomenys nėra pateikiami¹¹⁹.

Lietuvos sveikatos mokslų universiteto lygių galimybių politikos įgyvendinimo ir vykdymo priežiūros programoje¹²⁰ įtvirtinta, kad universitetas siekia užtikrinti lygias galimybes visiems bendruomenės nariams – darbuotojams, studentams ir kitiems – nepaisant jų negalios. Universiteto interneto svetainėje papildomai informuojama, kad aukštoji mokykla siekia sukurti atvirą ir draugišką studijų aplinką visiems studentams, turintiems specialiųjų mokymosi poreikių dėl negalios (raidos, sensorinių, fizinių funkcijų arba kitų įgimtų ar įgytų sveikatos sutrikimų) arba mokymosi, elgesio, emocijų, kalbos ir kalbėjimo sutrikimų. Aukštojoje mokykloje taip pat gali būti taikomas individualizuotas studijų procesas¹²¹. Statistiniai studentų su negalia ar individualiaisiais poreikiais duomenys nepateikiami.

Lietuvos sporto universiteto lygių galimybių politika ir jos įgyvendinimo tvarka¹²², užtikrinanti lygias galimybes negalią turintiems asmenims, yra taikoma tik universiteto darbuotojams, neminint studentų. Visgi universiteto interneto svetainėje pateikiama informacija, kad aukštojoje mokykloje studijuoja studentai su judėjimo, klausos ar regos negalia, todėl darytina prielaida, kad universitetas nekuroja studentų, turinčių individualiųjų poreikių dėl psichikos sutrikimų ar mokymosi sunkumų. Puslapyje nurodoma, kad universitete gali būti taikomas individualizuotų studijų procesas, tačiau išsamesnė statistinė informacija nėra pateikiama¹²³. Pateikus papildomą paklausimą universitetui, gauti statistiniai duomenys apie studijuojančius asmenis su negalia (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Lietuvos sporto universitete studijuojančių studentų su negalia ar individualiaisiais poreikiais dinamika

Metai	Bendras studentų su negalia ar sutrikimais skaičius	Studentų, turinčių 45 % ir mažesnę dalyvumą	Studentų procentas universitete (%)
2022	8	–	0,6
2023	8	–	0,6
2024	10	–	0,6

Šaltinis: Darbo autorės atliktos apklausos „Negalia ir neuroįvairovė aukštajame moksle“ duomenys, 2024

¹¹⁹ „Negalia ir individualūs poreikiai“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 3 d., <https://lmta.lt/lt/studijuojantiesiems/neigaliesiems/>.

¹²⁰ „Lietuvos sveikatos mokslų universiteto lygių galimybių politikos įgyvendinimo ir vykdymo priežiūros programa“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 3 d., <https://lsmu.lt/wp-content/uploads/Lygiu-galimybiu-politikos-igyvendinimo-ir-vykdyimo-prieziuros-programa.pdf>.

¹²¹ „Individualūs poreikiai ir negalia“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 3 d., <https://lsmu.lt/studijos/studentams/studentu-gerove-ir-savijauta/individualus-poreikiai-ir-negalia/#specialieji-mokymosi-poreikiai>.

¹²² „Lietuvos sporto universiteto lygių galimybių politika ir jos įgyvendinimo tvarka“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 3 d., <https://www.lsu.lt/wp-content/uploads/2022/02/Lygiu-galimybiu-politika-1.pdf>.

¹²³ „Studentams su negalia“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 3 d., <https://www.lsu.lt/studentams/neigaliems-studentams/>.

Vilniaus dailės akademijos lygių galimybių užtikrinimo, priekabiavimo ir smurto prevencijos politikoje nustatomas strateginis tikslas užtikrinti, kad akademijoje būtų laikomasi Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinto asmens lygybės principo ir būtų išvengta bet kokių tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos dėl negalios apraiškų¹²⁴. Visgi akademijos interneto svetainės puslapiuose nepateikiama informacijos apie studijų individualizavimą studentams su negalia ar individualiaisiais poreikiais ir statistinius duomenis. Pateikus papildomą paklausimą akademijai, gauti duomenys apie studijuojančius asmenis su negalia (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Vilniaus dailės akademijoje studijuojančių studentų su negalia ar individualiaisiais poreikiais dinamika

Metai	Bendras studentų su negalia ar sutrikimais skaičius	Studentų, turinčių 45 % ir mažesnę dalyvumą	Studentų procentas universitete (%)
2022	6	6	0,4
2023	6	6	0,4
2024	6	6	0,4

Šaltinis: Darbo autorės atliktos apklausos „Negalia ir neuroįvairovė aukštajame moksle“ duomenys, 2024

Europos humanitarinio universiteto interneto svetainėje nepavyko rasti teisės aktų, įtvirtinančių lygias galimybes studentams su negalia ar individualiaisiais poreikiais, tačiau atskiroje skiltyje pateikiama minima informacija apie galimybę gauti valstybinę paramą¹²⁵. Daugiau informacijos nepavyko gauti.

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijai, ISM Vadybos ir ekonomikos universiteto, Kazimiero Simonavičiaus universiteto, Klaipėdos universiteto, LCC tarptautinio universiteto, Balstogės universiteto filialo interneto svetainėse nėra puslapio, skirto bendruomenės narių negalios tematikai. Papildomai atkreiptinas dėmesys į tai, kad Klaipėdos universitetas baigiamojo darbo rengimo metu grynino savo negalios politikos konceptą, todėl konkrečių duomenų įtraukti į šį baigiamąjį darbą dar nebuvo įmanoma dėl objektyvių priežasčių.

Apibendrinant aukščiau pateiktą informaciją, randamą viešojoje erdvėje, darytina išvada, kad tik 6 universitetai pritaiko individualizuotą studijų procesą studentams, turintiems tiek negalią, tiek kitus sutrikimus, kurie gali daryti įtaką ar apsunkinti studijas, 2 universitetai kuruoja tik studentus su nustatyta negalia ir pritaiko jiems studijas. 8 aukštosios mokyklos neužtikrina studijų prieinamumo

¹²⁴ „Vilniaus dailės akademijos lygių galimybių užtikrinimo, priekabiavimo ir smurto prevencijos politika“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 2 d.,

https://www.vda.lt/uploads/documents/files/Intranetas/Lygiu%20galimybiu%20politikos%20ir%20seksualinio%20priekabiavimo%20prevencijos%20igyvendimo%20tvarka_2022.pdf.

¹²⁵ „Studentams su spec. poreikiais“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 3 d., <https://lt.ehu.lt/studentai-ir-absolventai/studentams-su-spec-poreikiais/>.

studentams su negalia ar individualiaisiais poreikiais, neturi tokio poreikio arba nepateikia informacijos viešai prieinamuose šaltiniuose (žr. 7 lentelę).

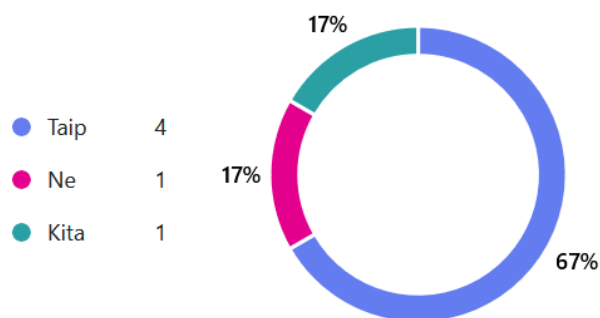
7 lentelė. Lietuvoje veikiančių aukštųjų mokyklų negalios politikos rodikliai

Aukštoji mokykla	Informacija studentams, turintiems negalią	Informacija studentams, turintiems sutrikimų ar kitų mokymosi sunkumų	Informacija apie aplinkos ar studijų proceso pritaikymą	Informacija apie statistinius duomenis
Mykolo Romerio universitetas	+	+	+	+
Vilniaus universitetas	+	+	+	+
Vytauto Didžiojo universitetas	+	+	+	+
Kauno technologijos universitetas	+	–	+	+
Vilniaus Gedimino technikos universitetas	+	+	+	–
Lietuvos muzikos ir teatro akademija	+	+	+	–
Lietuvos sveikatos mokslų universitetas	+	+	+	–
Lietuvos sporto universitetas	+	–	+	+
Vilniaus dailės akademija	–	–	–	+
Europos humanitarinis universitetas	–	–	–	–
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija	–	–	–	–
ISM Vadybos ir ekonomikos universitetas	–	–	–	–
Kazimiero Simonavičiaus universitetas	–	–	–	–
Klaipėdos universitetas	–	–	–	–
LCC tarptautinis universitetas	–	–	–	–
Balstogės universiteto filialas	–	–	–	–

Šaltinis: sudaryta darbo autorės atlikus viešai prieinamos informacijos analizę

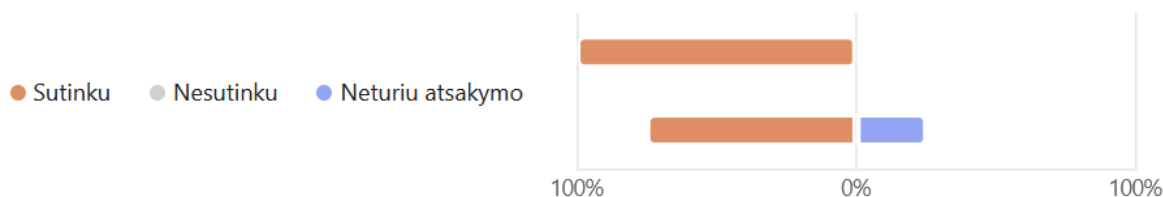
Atlikus anketinę apklausą, gauti atsakymai iš 6 aukštųjų mokyklų – Vilniaus universiteto, Vytauto Didžiojo universiteto, Vilniaus Gedimino technikos universiteto, Lietuvos sporto universiteto, Vilniaus dailės akademijos ir Klaipėdos universiteto, kas sudarė visų kviestų dalyvauti apklausoje respondentų trečdalį. Tolimesnėje dalyje apžvelgsime apibendrintus apklausos rezultatus.

Visi respondentai (100 %) patvirtino, kad jų aukštojoje mokykloje studijuoja asmenys, turintys negalią ar individualiųjų poreikių, susijusių su sveikatos būkle, tačiau ne visos aukštosios mokyklos atsižvelgia į individualiuosius poreikius (žr. 6 pav.).

6 pav. Studentų individualių poreikių, susijusių su sveikatos būkle ir galinčių daryti įtaką mokymosi procesui, traktavimas
Šaltinis: darbo autorės apklausa, 2024

Aukštųjų mokyklų atstovų paprašyta atskirai įvertinti, ar studijos yra pritaikomos asmenims su negalia ir neuroskirtingiems asmenims. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nekyla abejonių dėl studijų pritaikymo asmenims, turintiems nustatytą negalią (pvz., klausos, regos, judėjimo ar kt.), tačiau 25 % respondentų dar neturi nuomonės dėl studijų pritaikymo asmenims, turintiems sutrikimų, kurie gali daryti įtaką mokymosi procesui (žr. 7 pav.).

7 pav. Studijų pritaikymas asmenims su negalia ar neuroįvairove
Šaltinis: darbo autorės apklausa, 2024

Aukštųjų mokyklų pasiteirauta, kokie studijų pritaikymo būdai yra taikomi studijų procese. Respondentai pabrėžė, kad anketoje įvardintų pagalbos priemonių sąrašai nėra baigtiniai, nes dažnu atveju pritaikymo būdai priklauso nuo individualių kiekvieno studento poreikių ir gali keistis, priklausomai nuo konkrečios situacijos ar negalios / sutrikimo. Apklausos metu buvo nurodytos šios priemonės (žr. 8 lentelę):

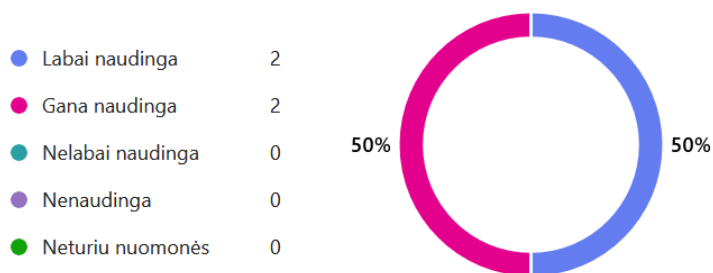
8 lentelė. Studijų pritaikymo būdai asmenims su negalia ar sutrikimais

Nr.	Pritaikymo būdas
1.	Individualaus studijų plano sudarymas
2.	Atsiskaitymų trukmės prailginimas
3.	Rašytinio / praktinio atsiskaitymo formos pakeitimas į žodinę formą, egzamino pritaikymas
4.	Programinės įrangos, įrenginių pritaikymas asmenims su regos negalia
5.	Galimybė atsiskaitymų metu naudotis pagalbine programine ar kita įranga
6.	Lankstumas priimant atliktus darbus
7.	Lankstumas lankomumo prasme
8.	Papildomos dėstytojų konsultacijos
9.	Studijų medžiagos pritaikymas
10.	Užduočių pateikimas nuotoliniu būdu
11.	Galimybė lankyti paskaitas hibridiniu būdu

12.	Galimybė alternatyviu būdu atsiskaityti grupinius darbus arba viešojo kalbėjimo užduotis
13.	Bendraamžių pagalba
14.	Konsultavimas (psichologų, karjeros), informavimas
15.	Finansinė parama
16.	Bibliotekos paslaugos

Šaltinis: darbo autorės apklausa, 2024

Apklausos dalyvių taip pat buvo teirautasi, kokių sunkumų kyla studentams naudojantis pagalbos priemonėmis ir prašyta įvertinti, ar siūlomos priemonės yra naudingos. Aukštųjų mokyklų atstovų teigimu, daugiausia sunkumų kyla dėl vienintelio dalyko – informacijos trūkumo, o siūlomi pritaikymo būdai 4 respondentų įvertinti kaip gana naudingi arba labai naudingi (žr. 8 pav.).

8 pav. Aukštosiose mokyklose teikiamų pagalbos priemonių nauda studentams su negalia ar individualiaisiais poreikiais

Šaltinis: darbo autorės apklausa, 2024

Apibendrinant aukščiau pateiktus apklausos duomenis darytina išvada, kad aukštosios mokyklos, turinčios skirtingą studijų pritaikymo patirtį trukmės ir apimties prasmėmis, pasižymi tęstinumu siekiant studentų su negalia integralumo, tačiau dar ne visuose universitetuose atsižvelgiama į sutrikimus, galinčius daryti įtaką mokymosi procesui.

Siūlomi pritaikymo būdai vertinami labai palankiai, papildomai pabrėžiama, kad jie nustatomi atsižvelgiant į kiekvieną individualų atvejį. Visgi, nei vienas respondentas neįvardino koučingo priemonių taikymo studijų procese, kas bus toliau nagrinėjama šio darbo apimtyje.

1.4. KOUČINGO METODŲ TAIKYMAS NEUROĮVAIROVĖS SRITYJE

Apibendrinus mokslinėje literatūroje analizuotą koučingo susiformavimą ir sampratos raidos etapus, prieita išvados, kad šio baigiamojo darbo autorės poziciją geriausiai atspindi dalies mokslininkų požiūris, kad koučingas yra individuali pagalba asmeniui, kuris koučingo priemonių pagalba galėtų mobilizuoti savo turimus gebėjimus, kompetencijas ar išteklius, ieškodamas sprendimų konkrečioje asmeninėje situacijoje,¹²⁶ todėl darytina prielaida, kad koučingo priemonės galėtų būti taikomos žymiai plačiau nei buvo manyta iki šiol.

XX a. 9 deš. suformuluotas neurologinės įvairovės terminas, pirmiausia skirtas autizmo spektro sutrikimui, o vėliau apėmęs ir kitus psichikos sutrikimus, bei neuromokslo šuolis, atvėręs žmonijai smegenų funkcionavimo pažinimo kelius, galėtų būti laikomi tikra revoliucija, „pagimdžiusia“ naują suvokimą, lėmusį šiandienos sampratos susiformavimą, kurios dėka neuroįvairovė turėtų būti laikoma ne neatitinkimu normoms, o įprastu, normaliu žmonių funkcionavimo reiškiniu¹²⁷. H. Krekel teigimu, kartu su visuomene turėtų keistis ir aukštojo mokslo įstaigos, kurios turėtų skatinti mokymo ir mokymosi kultūrą, orientuotą į studentų įvairovę,¹²⁸ o studentų empatiškas konsultavimas apimtų kylančių problemų aptarimą, studentų skatinimą pažinti save ir turimus resursus, kurie gali būti naudojami įveikiant iššūkius, kylančius dėl įvairovės aspektų¹²⁹.

Anot N. Doyle ir A. McDowall, šiandienos visuomenėje jau neturėtų būti kalbama apie vienodus reikalavimus ar vienodas sąlygas visiems individams. Skirtumais reikėtų džiaugtis, o skirtingus individus reikėtų palaikyti, skatinant jų savarankiškumą ir siekiant atskleisti jų potencialą¹³⁰. 2024 m. pasirodžiusiame leidinyje „Psichologo požiūris į neuroskirtingų talentų ir karjeros potencialo palaikymą“ (angl. „*A Psychological Approach to Supporting Neurodivergent Talent and Career Potential*“) autorės, iš kurių viena – N. Doyle – yra neurologinės įvairovės termino kūrėjos J. Singer mokinė, pristatė naują, iki šiol mokslinėje literatūroje nenagrinėtą požiūrį į koučingo priemonių taikymą neuroįvairovės srityje. N. Doyle ir A. McDowall, išanalizavusios savo ilgametę praktinę patirtį ir asmeninius išgyvenimus, susijusius su sutrikimų nustatymu, leidinyje susikoncentravo į neuroskirtingų darbuotojų koučavimo klausimus. Šis leidinys yra ypač vertingas šio baigiamojo darbo kontekste, kuriame siekiama išanalizuoti ir pristatyti koučingo priemonių

¹²⁶ Birutė Jatkauskienė, Eligijus Jatkauskas ir Ana Jovarauskaitė. „Koučingas ir jo taikymo galimybės suaugusiųjų švietimo srityje (teorija ir empirika)“, *Mokytojų ugdymas* 11 (2) (2008): 139.

¹²⁷ Victoria Honeybourne, *The neurodiverse classroom* (London, Philadelphia: 2018), 20.

¹²⁸ Heribert Krekel, „Beratung im Diversity – Kontext an Hochschulen“, *Zeitschrift für Hochschulentwicklung* (2018): 136, https://www.researchgate.net/publication/328097255_Beratung_im_Diversity-Kontext_an_Hochschulen.

¹²⁹ *Ibid.*, 140.

¹³⁰ Nancy Doyle, Almuth McDowall, *A Psychological Approach to Supporting Neurodivergent Talent and Career Potential* (London, New York: Routledge, 2024), 11.

taikymą neuroskirtingiems studentams, kuriems reikėtų palaikymo siekiant aukštojo mokslo užbaigimo, o vėliau pradedant profesinį kelią. Leidinys dar nebuvo „išvydęs dienos šviesos“, kai šio baigiamojo darbo autorė tam tikras praktikas bandė pritaikyti dirbdama su neuroskirtingais studentais, todėl leidinio autorių įžvalgos neabejotinai skatina tolimesnį darbo autorės domėjimąsi nagrinėjama sritimi.

N. Doyle ir A. McDowall savo leidinyje atskleidė, kad J. Singer, susipažinusi su keliais leidinio skyriais, pabrėžė, kad nepaisant įvairių nuomonių neuroskirtumai evoliucinėje paradigmoje egzistavo, egzistuoja ir egzistuos. Neurologinė įvairovė nėra savaime panacėja, užtikrinanti įtrauktį ar lygias galimybes, tačiau naujas socialinis modelis, orientuotas į šių neuroskirtingų mažumų teisių gynimą atsižvelgiant į jų patirtis, yra labai reikšmingas¹³¹.

Daugelis neuroskirtingų individų susiduria su stigmomis ir atskirtimi dar būdami moksleiviais. Pastarojo dešimtmečio tyrimai parodė, kad aktyvumo ir dėmesio sutrikimų turintys vaikai iki 10 m. amžiaus yra girdėję 20000 daugiau kritikos nei jų bendraamžiai¹³², Jungtinės Karalystės statistikos duomenimis neuroskirtingi moksleiviai 2–5 kartus dažniau nei neurotipiniai bendraamžiai yra pašalinami iš ugdymo įstaigos¹³³, neuroskirtingi moksleiviai yra stigmatizuojami, paneigiami jų išgyvenimai ir patirtys, o tėvai susiduria su kaltinimais¹³⁴.

Anot N. Doyle ir A. McDowall, neuroskirtingi vaikai, brendimo laikotarpyje patyrę atskirtį ir girdėję kaltinimus nepakankamomis pastangomis mokantis, negebėjimu išnaudoti galimybes, nevaldomu elgesiu ar kitais dalykais, tampa suaugusiais, kurie negali savęs realizuoti ar nepritampa profesiniame kelyje, turi žemą savivertę, yra įsitikinę, kad visos pastangos patirs nesėkmę¹³⁵. Tyrimai rodo, kad trečdalis ilgalaikių bedarbių turi disleksiją¹³⁶, ketvirtadalis įkalintų asmenų atitinka dėmesio ir aktyvumo sutrikimo kriterijus¹³⁷, o mažiau nei ketvirtadalis Jungtinėje Karalystėje gyvenančių asmenų, turinčių autizmo spektro sutrikimą, turi darbą¹³⁸.

¹³¹ Nancy Doyle, Almuth McDowall, *A Psychological Approach to Supporting Neurodivergent Talent and Career Potential* (London, New York: Routledge, 2024), 21.

¹³² *Ibid.*, 24, cituota iš Jellinek, M. S. „Don't let ADHD crush children's self-esteem“, *Clinical Psychiatry News*, 2010: 12, https://cdn.mdedge.com/files/s3fs-public/issues/articles/70231_main_7.pdf.

¹³³ *Ibid.*, 24, cituota iš ONS. „Permanent and fixed term exclusions in England and Wales“, JK nacionalinės statistikos departamentas, 2022, <https://explore-education-statistics.service.gov.uk/find-statistics/suspensions-and-permanent-exclusions-in-england>.

¹³⁴ *Ibid.*, 24, cituota iš Dalrymple, E. „School Attendance and Anxiety: A Parental Perspective“. In *Mental Health and Attendance at School*. Cambridge University Press, 2022: 162–179. https://assets.cambridge.org/97819116/23144/frontmatter/9781911623144_frontmatter.pdf.

¹³⁵ *Ibid.*, 24.

¹³⁶ *Ibid.*, 24, cituota iš Jensen, Jimmy, Lindgren, May, Andersson, Kajsa, Ingvar, David H., ir Sten Levander. „Cognitive intervention in unemployed individuals with reading and writing disabilities“, *Applied Neuropsychology*, 7(4), 2000: 223–236.

¹³⁷ *Ibid.*, 24, cituota iš Young, Susan, González, Rafael A., Fridman, Moshe, Hodgkins, Paul, Kim, Keira, ir Gisli H. Gudjonsson. „The economic consequences of attention-deficit hyperactivity disorder in the Scottish prison system“. *BMC Psychiatry*, 2018: 18(210), <https://bmcpsychiatry.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12888-018-1792-x>.

¹³⁸ *Ibid.*, 24, cituota iš ONS. „Disability and employment“, JK nacionalinės statistikos departamentas, 2019: 1–19, <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/healthandsocialcare/disability/bulletins/disabilityandemploymentuk/2019>.

Lietuvoje tokie statistiniai duomenys dar nėra renkami arba šio darbo autorei jų nepavyko aptikti, tačiau Vakarų Europos patirtis, skaičiuojanti jau trečią neuroįvairovės sampratos egzistavimo ir visuomenės švietimo dešimtmetį, leidžia daryti prielaidą, kad mūsų valstybėje statistika atrodytų gerokai prasčiau, o ši hipotezė verčia susimąstyti apie būtinybę ieškoti tinkamų priemonių, kurios gali būti naudojamos dirbant ne tik su suaugusiais, bet ir su vaikais, kad jų, kaip neuroskirtingų individų brendimo laikotarpis, o vėliau ir profesinis gyvenimas būtų kuo sėkmingesnis.

Kaip ši prielaida galėtų būti susijusi su koučingu? N. Doyle ir A. McDowall teigimu, neuroįvairovė yra dar pakankamai mažai ištirta sritis, kurioje dažnu atveju vis dar vadovaujamasi subjektyviomis prielaidomis, o mokslo žinios dar tik pradėjo formuoti šios sampratos suvokimo pagrindą, todėl mūsų visuomenė žengia ko gero pirmuosius žingsnius neuroskirtingų asmenų įtraukties keliu. Neuroįvairovę tyrinėjantys mokslininkai ir praktikai dar neturi aiškaus veiksmų plano ir siektino tikslo, tačiau kiekviename žingsnyje nereiktų pamiršti, kad neuroskirtumai yra individualūs, susiję su konkrečios asmenybės patirtimis ir traumomis, todėl kiekvienas kontaktas turėtų būti formuojamas individualiai, siekiant neuroskirtingą asmenį įgalinti konkrečioms veiksmams. Koučingo specialisto, gebančio užmegzti asmeninį santykį, pagalba būtų puiki priemonė palaikyti neuroskirtingus asmenis, kurie savo stipriąsias savybes ar turimus išteklius galėtų išnaudoti susidūrus su iššūkiais ar siekiant profesinių karjeros tikslų¹³⁹. Autorės pabrėžia, kad koučingo specialisto tikslas yra ne pakeisti asmenį, bet jį įgalinti ir suteikti įrankių, kurie leistų jam daryti įtaką savo aplinkai per savęs pažinimo ir savikontrolės procesus. Koučeris gali nukreipti neuroskirtingą asmenį sprendimų spręsti iššūkius ar susitvarkyti su sunkumais paieškos keliu arba padėti jam stiprinti pasitikėjimą savimi. Tik nereiktų pamiršti, kad kiekvienu atveju koučingo priemonės gali skirtis priklausomai nuo individualios neuroskirtingo asmens situacijos¹⁴⁰.

Daugeliui neuroskirtingų asmenų yra būdingi kognityvinio pobūdžio sutrikimai, susiję su minčių formulavimu, atmintimi, gebėjimu sutelkti dėmesį ar informacijos apdorojimu. Koučingo priemonės galėtų būti naudingos siekiant išsiaiškinti, kokioje fizinėje aplinkoje kiekvienas neuroskirtingas asmuo jaučiasi geriausiai, kokie dirgikliai įprastai lemia klaidas ir daro tiesioginę įtaką produktyvumo mažėjimui arba kas sąlygoja išsiblaškymą ir kokios priemonės galėtų padėti susikonscentruoti ties atliekamu darbu¹⁴¹. Koučingo metu yra svarbiausia neuroskirtingam asmeniui nesiūlyti jokių koučeriu priimtinių sprendimų, o leisti pačiam apmąstyti ir priimti sprendimą dėl fizinės aplinkos keitimo ar dirgiklių atsisakymo, kurie trukdo produktyvumui ir susikonscentravimui. Kaip minėta aukščiau, koučerio tikslas – ne pakeisti neuroskirtingo asmens mąstymą, o priderinti

¹³⁹ Nancy Doyle, Almuth McDowall, *A Psychological Approach to Supporting Neurodivergent Talent and Career Potential* (London, New York: Routledge, 2024), 26–27.

¹⁴⁰ *Ibid.*, 30–31.

¹⁴¹ Nancy Doyle, Almuth McDowall, *A Psychological Approach to Supporting Neurodivergent Talent and Career Potential* (London, New York: Routledge, 2024), 32.

aplinką plačiaja prasme prie neuroskirtingo individo mąstymo ypatumų. Siektina, kad koučingo priemonės įgalintų individą veikti savarankiškai, o ne jaustis priklausomam nuo koučingo specialisto¹⁴².

Ne mažiau svarbus dalykas – neuroskirtingam asmeniui būdingų emocijų (ypač nemalonių ar nepageidaujamų, pvz., atskirties, baimės, pykčio, pavydo ar kt.) pažinimas ir valdymas. Neigiamos emocijos gali būti neteisingos kitų žmonių elgesio interpretacijos priežastimi, o kylantis stresas – dažna kiekvieno asmens patiriama emocija – gali sukelti nemažai rūpesčių individui, turinčiam kognityvinio pobūdžio skirtumų, kuris nemažai resursų išnaudoja informacijos priėmimui ir apdorojimui, tad papildomi stresą keliantys dirgikliai gali kelti daug nemalonių emocijų ar išgyvenimų¹⁴³.

Paskutinė sritis, kurioje koučingo priemonės galėtų būti sėkmingai taikomos – neuroskirtingo asmens elgsenos valdymas, kurio pagalba taptų lengviau įveikti iššūkius, susijusius su neuroįvairove. Koučingo specialistas galėtų palaikyti neuroskirtingą asmenį ieškant individualių būdų ir priemonių, kaip galėtų geriausia valdyti ar keisti savo elgseną, laikytis darbo krūvio ir asmeninio gyvenimo balanso, siekiant kuo efektyvesnio darbinių užduočių atlikimo¹⁴⁴.

Apibendrinant aukščiau pristatytas N. Doyle ir A. McDowall siūlomas koučingo taikymo galimybes, galima būtų teigti, kad koučingo priemonės – tai būdas pažinti save, atrasti savo stipriąsias puses, išmokti naudotis šiais resursais, valdyti savo emocijas ir elgseną, kad būtų įmanoma įveikti su neurologiniais skirtumais susijusius iššūkius, augti kaip asmenybei ir efektyviai atlikti paskirtas užduotis¹⁴⁵. Autorių įgytos patirties pagrindu sukurtas ir taikomas neuroskirtingų asmenų koučtinimo modelis INVESTS galėtų būti puiki pagalbinė priemonė koučingo specialistams, dirbantiems su neuroskirtingais asmenimis:

- **I** (angl. *intersectionality*, liet. daugiaplaniškumas) – neuroskirtingiems asmenims yra būdingi skirtingi spektro sutrikimai, todėl pokalbio metu koučeris turėtų būti informuotas apie visus žinomus skirtumus;
- **N** (angl. *neurodiversity*, liet. neuroįvairovė) – kiekvieną asmenį būtina priimti su visais jo skirtumais;
- **V** (angl. *validation*, liet. patvirtinimas) – būtina atsisakyti išankstinių nusistatymų ir akceptuoti visą neuroskirtingo asmens patirtį, darant prielaidą, kad jai įtakos galėjo padaryti ankstesnės traumos;

¹⁴² Nancy Doyle, Almuth McDowall, *A Psychological Approach to Supporting Neurodivergent Talent and Career Potential* (London, New York: Routledge, 2024), 35–36.

¹⁴³ *Ibid.*, 36–37.

¹⁴⁴ *Ibid.*, 41.

¹⁴⁵ *Ibid.*, 43.

- **E** (angl. *exploration*, liet. tyrinėjimas) – kartu su neuroskirtingu asmeniu būtina permąstyti realius gyvenimo įvykius, palaikyti neuroskirtingą asmenį žengiant pirmuosius žingsnius savęs pažinimo ir asmeninių sprendimų priėmimo link;
- **S** (angl. *strategies*, liet. strategijos) – reikėtų aptarti kognityvinių gebėjimų stiprinimo, emocijų ir elgsenos valdymo strategijas;
- **T** (angl. *time bound*, liet. laiko apribojimas) – koučingo metu būtina kuo efektyviau ir konstruktyviau išnaudoti turimus laiko išteklius;
- **S** (angl. *supervision*, liet. supervizija) – koučingo specialistai turėtų nuolat stiprinti savo kompetencijas ir būti prižiūrimi bei konsultuojami kitų specialistų, kurie galėtų kritiškai įvertinti jų praktiką¹⁴⁶.

Leidinio autorės, pabrėždamos koučingo svarbą įgalinant neuroskirtingus asmenys profesiniame kelyje, taip pat akcentavo, kad ne mažiau svarbiu klausimu išlieka įtraukiojo ugdymo skatinimas, siekiant individualiai įvertinti kiekvieno vaiko neurologinius skirtumus ir pasiūlyti geriausius mokymosi būdus, kad kuo mažiau žmonių vaikystėje patirtų šiandienos visuomenėje įprastus reiškinius kaip patyčias. N. Doyle daro prielaidą, kad įtraukiojo ugdymo sistemos dėka (žr. daugiau apie Lietuvoje startavusį įtraukujį ugdymą 1.3.1. punkte) išaugtų karta, priimanti visus asmenis su jų skirtumais, prisitaikanti prie aplinkybių, sukurianti neuroskirtingiems asmenims palankias mokymosi, o vėliau ir darbo galimybes, kas lemtų organizacijų įsitvirtinimą panaudojant visų darbuotojų potencialą¹⁴⁷.

Šio baigiamojo darbo autorė siekia koučingo priemonių taikymą paanalizuoti šiek tiek kitu aspektu, kuris mokslinėje literatūroje dar nėra nagrinėtas. Atsižvelgiant į N. Doyle ir A. McDowall pateiktas įžvalgas apie įtraukiojo ugdymo įtaką neuroįvairovei atviros visuomenės susiformavimui, darytina prielaida, kad neuroskirtingų asmenų koučimas siekiant aukštojo mokslo yra ne mažiau svarbi „visos dėlionės detalė“, galimai lemsianti ne tik atviros, bet ir sumanios visuomenės pradžią.

¹⁴⁶ Nancy Doyle, Almuth McDowall, *A Psychological Approach to Supporting Neurodivergent Talent and Career Potential* (London, New York: Routledge, 2024), 183–184.

¹⁴⁷ *Ibid.*, 197–198.

2. TYRIMO METODOLOGIJA

2.1. Tyrimo pagrindimas ir mokslinė prieiga

Teorinėje šio baigiamojo darbo dalyje buvo aptartos XX a. pab. susiformavusio koučingo ištakos, metodikos raidos etapai, sampratos daugiaplaniškumas ir sąsajos su kitomis disciplinomis. Keliais dešimtmečiais vėliau suformuluota neuroįvairovės samprata – tai vienas reikšmingiausių neuromokslo šuolio rezultatas. Moksliniuose ir kituose, neuroįvairovės sampratą nagrinėjančiuose šaltiniuose teigiama, kad pastaruosius šešis dešimtmečius pasaulis stebėjo fenomenalų psichikos ligų skaičiaus augimą, tačiau ši sritis dar labai menkai ištirtinėta, o daugelis pažengusių šalių (taip pat Lietuva) tik pastaruoju dešimtmečiu pradėjo gilesnę neuroįvairovės disciplinos mokslinę analizę. Šiame baigiamajame darbe apibendrinami pirmieji užsienio mokslininkų bandymai koučingo filosofiją taikyti neuroįvairovės srityje ir koncentruojamasi į koučingo taikymą aukštojo mokslo sistemoje.

Tyrimo objektas – koučingo metodų taikymas dirbant su neuroskirtingais aukštojo mokslo studentais.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti koučingo metodikos taikymo naudą siekiant neuroskirtingų studentų integralumo Mykolo Romerio universitete.

Tyrimo uždaviniai:

1. Aptarti studentams studijų metu kylančius sunkumus ir iššūkius, susijusius su studijų procesu.
2. Ištirti koučingo taikymo galimybes siekiant studijų pritaikymo studentams, turintiems individualių poreikių.
3. Parengti koučingo metodikos taikymo rekomendacijas.

Tyrimo instrumentai.

Uždaviniai įgyvendinami atliekant kokybinį tyrimą. Teorinėje dalyje buvo konstatuota, kad neuroįvairovės srityje ypatingai reikšmingas yra suvokimas, kad neuroskirtingų asmenų patirtys yra individualios, kurioms nėra įmanoma pritaikyti vienodų praktikų ir veikimo būdų, todėl šiame kontekste nagrinėjant koučingo metodikos taikymą buvo pasirinktas kokybinio tyrimo struktūruoto interviu metodas. Anot I. Gaižauskaitės ir N. Valavičienės, „atliekant kokybinį tyrimą dominuoja indukcinė logika, kitaip tariant, teorija yra kuriama (generuojama) iš surenkamų tyrimo duomenų; kokybinio tyrimo metu (...) siekiama suprasti socialinį pasaulį tiriant, kaip jį interpretuoja jo dalyviai,

ir (...) laikomasi požiūrio, (...) kad socialinė realybė yra sąveikų tarp individų rezultatas, o ne atskira, socialinės sąveikos dalyviams „išoriška“ duotybė“¹⁴⁸.

Kokybinio tyrimo dėmesio centre yra tyrimo dalyvis ir jo asmeninis santykis su savo perspektyvomis, patirtimis, suvokimais, kasdiene aplinka. Tokio pobūdžio tyrimu nesiekama patikrinti jau egzistuojančių mokslinių teorijų¹⁴⁹, o tai atitinka nagrinėjamos temos menką ištirtumą. Atliekant kokybinį tyrimą bus taikomas pusiau struktūruoto interviu metodas, kuris pasak autorių, „yra įprasta, daugeliui žinoma bendravimo forma ir būdas surinkti žinių apie įvairius reiškinius ar sužinoti asmeninę patirtį“¹⁵⁰.

Kokybinis interviu dažnu atveju vyksta be iš anksto tiksliai apibrėžtų ribų. Tai – veikiau lankstus pokalbis, kuriam tyrėjas yra parengęs gaires ir nustatęs kryptį, tačiau ne visą interviu struktūrą, kuri gali pasikeisti atsižvelgiant į tyrimo dalyvio atsakymus. Kokybinis interviu reikalauja nemenko pasiruošimo, nes tyrėjas pokalbio metu gali užduoti patikslinančius klausimus, interpretuoti atsakymus, reflektuoti ar atliepti dalyvio mintims, pastebėti neverbalinę informaciją (kūno kalbą, intonaciją, veido išraiškas, emocijas) ir pan. Tokio interviu metu siekiama ne tik užfiksuoti atsakymą, bet ir suprasti jo prasmę interpretuojant tyrimo dalyvio patirtis. Itin svarbi kokybinio tyrimo dalis – išgirsti ir užfiksuoti asmeninę, išskirtinę informaciją, kuri skiriasi nuo kitų dalyvių pateiktų duomenų¹⁵¹, todėl atlikus kokybinį tyrimą ir analizuojant rezultatus bus naudojami abstrakcijos ir apibendrinimo metodai.

2.2. Tyrimo metodai ir duomenų rinkimo instrumentai

Tyrimui buvo parengtos klausimyno gairės, apimančios interviu klausimus, į kuriuos buvo prašyta atsakyti informantus. Tyrimo metu siekta įgyvendinti tyrimo uždavinius, t. y. aptarti su informantais jiems kylančius iššūkius studijų metu ir koučingo taikymo galimybes bei naudą siekiant studijų pritaikymo individualiesiems poreikiams bei kartu su informantais išsigryninti koučingo metodikos taikymo rekomendacijas, kurios prisidėtų prie neuroskirtingų studentų integralumo.

Interviu klausimynas buvo padalintas į dvi dalis. Pirmosios dalies klausimai buvo orientuoti į informantus, kurie iki interviu nebuvo turėję patirties koučingo srityje. Šios dalies tikslas – paskatinti kalbėti apie kylančius iššūkius studijų metu, padėti atskleisti savo potencialą, įsivardinti naudingiausias pagalbos priemones (9 lentelė), o vėliau supažindinti su koučingo filosofija ir paskatinti antroje interviu dalyje diskutuoti, ar koučingo metodika galėtų būti įvardinama kaip studijų

¹⁴⁸ Inga Gaižauskaitė, Natalija Valavičienė. *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu* (Mykolo Romerio universitetas: 2016), 14, <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/6bc9b0c7-425b-4420-a2cd-e6ec2d12736a/content>.

¹⁴⁹ *Ibid.*, 15.

¹⁵⁰ *Ibid.*, 13.

¹⁵¹ *Ibid.*, 16–17.

pritaikymo procese taikytina priemonė, kurios dėka būtų stiprinama studentų emocinė gerovė ir mokymosi motyvacija.

9 lentelė. Pirmosios dalies interviu klausimyno gairės

Kategorija	Klausimai
Iššūkiai ir sunkumai	<i>Ar esate susidūrę su situacija, kai trūko pasitikėjimo savimi ar aiškumo dėl studijų tikslų? Kaip sprendėte šią situaciją?</i> <i>Ar jaučiatės užtikrintai siekdami savo tikslų studijose?</i> <i>Ar jaučiate, kad turite aiškius tikslus, kaip pasiekti studijų sėkmę?</i> <i>Ar pavyko susitvarkyti su iššūkiais be papildomos pagalbos?</i>
Vizija apie pagalbos priemones	<i>Kokios pagalbos labiausiai reikėtų, kad studijų procesas būtų Jums lengvesnis?</i> <i>Ar manote, kad pagalba, kuri padėtų geriau suprasti savo stipriąsias puses ir mokymosi stilių, galėtų būti naudinga?</i> <i>Ar naudinga būtų turėti specialų žmogų, kuris galėtų padėti išsikelti mokymosi tikslus ir juos įgyvendinti?</i> <i>Ar būtų naudinga turėti individualias konsultacijas, skirtas padėti išspręsti mokymosi ar asmeninius iššūkius?</i> <i>Kaip vertinate galimybę dalyvauti užsiėmimuose, kur būtų aptariami Jūsų stiprybės, tikslai ir galimybės?</i> <i>Kokios priemonės galėtų padėti Jums jaustis labiau motyvuotu ir susikaupusiu?</i> <i>Kokios priemonės galėtų sustiprinti Jūsų pasitikėjimą?</i> <i>Kokiais būdais, Jūsų nuomone, aukštoji mokykla galėtų padėti sumažinti stresą ir gerinti mokymosi motyvaciją?</i>

Šaltinis: sudaryta darbo vadovės ir darbo autorės, 2025

Pirmosios dalies interviu pabaigoje (prieš pereinant prie antrosios dalies) informantams buvo paaiškinamas koučingo apibrėžimas nurodant, kad tai yra bendradarbiavimo procesas, kurio metu padedama studentui identifikuoti savo stipriąsias puses, išsikelti tikslus ir rasti būdus juos pasiekti, stiprinti pasitikėjimą savimi, motyvaciją ir emocinę gerovę.

Antrosios dalies klausimai buvo susiję su koučingo taikymo metodika ir buvo skirti informantams, atsakiusiems į pirmosios dalies klausimus ar tiems, kurie iki interviu buvo susipažinę su koučingo specifika ar turėjo koučingo sesijų patirties. Laikantis šios strategijos su informantais siekta aptarti, ar koučingo metodika galėtų būti taikoma studijų procese, kad studentai su neuroskirtumais galėtų siekti savo studijų tikslų (10 lentelė).

10 lentelė. Antrosios dalies interviu klausimyno gairės

Kategorija	Klausimai
Koučingo taikymo galimybės	<i>Ar esate susidūrę su situacijomis studijų metu, kuriose koučingo sesija galėtų padėti? Jei taip, kokiose?</i> <i>Kokiose srityse (pvz., mokymosi strategijos, streso valdymas, savęs pažinimas) koučingo metodika galėtų atliepti Jūsų poreikius?</i> <i>Kaip, Jūsų nuomone, koučingo metodai galėtų būti pritaikyti Jūsų asmeniniams poreikiams?</i>
Koučingo efektyvumas ir nauda	<i>Ar koučingo sesijos galėtų būti naudingos?</i> <i>Ar koučingo metodika yra efektyvi priemonė siekiant įveikti iššūkius?</i>
Koučingo formos	<i>Kokios koučingo sesijos formos būtų priimtinausios (reguliarios sesijos, grupinės diskusijos ar individualūs tikslų nustatymo užsiėmimai)?</i>

Studentų į(si)traukimas į koučingo procesą	<i>Ar norėtumėte dalyvauti koučingo sesijose, siekiant pagerinti savo mokymosi patirtį? Jei taip, kokie tikslai Jums būtų svarbiausi? Ar manote, kad koučingo sesijos galėtų padėti Jums spręsti iššūkius, susijusius su studijų procesu? Kodėl?</i>
Emocinė gerovė	<i>Ar Jūsų nuomone koučingo metodai, orientuoti į emocinio intelekto stiprinimą, galėtų padėti geriau valdyti studijų iššūkius ar suvaldyti stresą?</i>

Šaltinis: sudaryta darbo vadovės ir darbo autorės, 2025

Interviu pabaigoje kiekvieno informanto paprašyta apibendrinti pokalbį, apibrėžti pasitenkinimą aukštosios mokyklos atliekamais veiksmais siekiant studijų pritaikymo, įvardinti artimiausiu metu atliktinus darbus ir įvertinti koučingo metodikos naudą bei taikymo galimybes artimiausioje perspektyvoje (11 lentelė).

11 lentelė. Apibendrinamojo klausimyno gairės

Dabartinė situacija ir ateities perspektyvos	<i>Gal galėtumėte įvertinti (nuo 1 iki 10) savo studijų aplinką ir aukštosios mokyklos pastangas pritaikyti mokymosi procesą Jūsų poreikiams? Kokie svarbiausi darbai turėtų būti kuo skubiau atlikti aukštojoje mokykloje? Ar koučingo metodikos taikymas galėtų būti nurodytas tarp artimiausiu metu planuojamų taikyti priemonių? Ar norėtumėte ką nors pridurti arba pakomentuoti apie šią anketą?</i>
---	--

Šaltinis: sudaryta darbo vadovės ir darbo autorės, 2025

2.3. Tiriamos institucijos ir dalyvių atrankos kriterijai

Tiriamos organizacijos apibūdinimas. Tyrimui atlikti pasirinktas Mykolo Romerio universitetas – didžiausias Lietuvoje specializuotas socialinių mokslų universitetas, kuriame studijuoja apie 7000 studentų ir klausytojų. 2022 m. universitetas suformulavo siekį sukurti atvirą ir lanksčią studijų aplinką, pritaikytą visiems studentų bendruomenės nariams, turintiems negalią ar individualių poreikių, ir pradėjo kurti studijų pritaikymo sistemą, kurios pagrindu tapo informacijos apie studentus su negalia ar sutrikimais surinkimas ir individualių poreikių nustatymas konfidencialių konsultacijų metu, kad būtų galima suplanuoti tolimesnes strategines kryptis. Universitete studijuojančių studentų su negalia ar individualiaisiais poreikiais dinamika pateikiama šio baigiamojo darbo 1 lentelėje. 2022–2024 m. laikotarpyje pastebėtas studentų su negalia ir neuroskirtingų studentų skaičiaus augimas, o nuolatinis konsultacinio pobūdžio darbas su jais siekiant studijų proceso pritaikymo jų poreikiams sukūrė prielaidas koučingo sesijų atsiradimui, siekiant įgalinti studentus ir sukurti jiems palankią erdvę siekti aukštojo mokslo.

Tyrimo dalyviai – Mykolo Romerio universiteto studentai, turintys neuroskirtumų.

Tyrimo imtis. 2025 m. pavasario semestre, kuomet buvo atliekamas kokybinis tyrimas, universitete studijas tęsė 37 studentai, turintys negalią, sutrikimų arba individualių poreikių dėl susirgimų, kurie gali daryti įtaką mokymosi procesui: 9 studentai su judėjimo negalia, 3 studentai su regos negalia, 11 neuroskirtingų studentų, turinčių disleksiją, dėmesio ir aktyvumo sutrikimą,

depresiją, nerimo sutrikimą, panikos priepuolius, viešojo kalbėjimo baimės sindromą, autizmo spektro sindromą ir kt., 6 studentai, kurie nesutiko atskleisti jiems nustatytos negalios ir sutrikimo diagnozės, ir 8 studentai, kurių poreikiams studijos buvo pritaikomos atsižvelgiant į ligas, galinčias daryti įtaką mokymosi procesui (inkstų susirgimai, širdies nepakankamumas, onkologiniai susirgimai, autoimuninės ligos ir kt.).

Lyginant su 2024 m. studentų skaičius sumažėjo 51 %, nes dalis ankstesniais metais kuruotų studentų baigė studijas arba jiems buvo suteiktos akademinės atostogos. Atsižvelgiant į tai, kad šiame baigiamajame darbe yra nagrinėjama neuroskirtingų studentų tikslinė grupė, dalyvauti tyrime buvo pakviesti 11 studentų, iš kurių sutiko dalyvauti – 8, kiti 3 studentai atsisakė dalyvauti nurodydami asmenines priežastis: baimę kalbėti, atvirauti, dalintis asmenine patirtimi. Tyrimai rodo, kad dažnai pakanka 6–12 interviu, kad būtų pasiektas duomenų prisotinimas¹⁵², todėl 8 tiriamųjų imtis atitinka kokybinių tyrimų duomenų prisotinimo principą, kuris leidžia gauti pakankamai galias ir išsamias įžvalgas apie nagrinėjamą reiškinį¹⁵³.

Tyrimo dalyvių charakteristika. 8 informantai tyrime yra koduojami kaip I1, I2, I3, I4, I5, I6, I7, I8.

Tyrimo eiga. Šio baigiamojo darbo autorė nuo 2021 m. pab. atlieka Mykolo Romerio universiteto negalios koordinatorės funkcijas, todėl palaiko pastovų kontaktą su tyrime pakviestais dalyvauti informantais. Iki tyrimo pradžios buvo susisiepta su visais informantais, kurie individualiai buvo pakviesti dalyvauti tyrime.

Tyrimas vyko pagal iš anksto parengtą pusiau struktūruoto interviu klausimyną.

Tyrimas susidėjo iš kelių etapų: įžanginiame etape informantai buvo supažindinti su tyrimo tema, tikslais ir eiga, o antrajame etape informantai buvo paprašyti atsakyti į interviu klausimus.

Tyrimas buvo atliekamas 2025 m. sausio–vasario mėn., trumpiausio interviu trukmė 25 min., ilgiausio – 48 min.

Tyrimas vyko sklandžiai, nebuvo jokių trikdžių. Papildomai atkreiptinas dėmesys į neverbalinę informantų kalbą: darbo autorė pastebėjo, kad dauguma informantų savo neverbaliniais gestais atskleidė vidinį susivaržymą ir baimę kalbant apie jiems nustatytus individualiuosius poreikius, susijusius su neuroįvairovės diagnozėmis.

Tyrimo informantų duomenų apsauga. Informantai iki tyrimo pradžios buvo informuoti, kad dalyvavimas tyrime yra savanoriškas. Siekiant užtikrinti duomenų tikslumą ir gavus informantų sutikimą, darytas interviu garso įrašas, kuris buvo sunaikintas atlikus interviu transkripciją.

¹⁵² Mark Mason, „Sample Size and Saturation in PhD Studies Using Qualitative Interviews“, *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, 2010, 11(3): 1–19, <https://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1428/3028>.

¹⁵³ Greg Guest, Arwen Bunce ir Laura Johnson, „How Many Interviews Are Enough? An Experiment with Data Saturation and Variability“, *Field Methods*, 2006, 18(1): 59–82, https://warwick.ac.uk/fac/cross_fac/q-step/currentstudents/qs103/readings/t1w3/how_many_interviews_are_enough.pdf.

Interviu transkriptai saugomi baigiamojo darbo autorės siekiant apsaugoti informaciją nuo duomenų nutekėjimo ir netinkamo naudojimo. Prieigą prie tyrimo interviu transkriptų galima gauti kreipiantis į baigiamojo darbo autorę. Duomenų laikymo trukmė yra vieneri metai nuo interviu datos, t. y. iki 2026-02-20 imtinai. Baigiamajame darbe neatskleidžiami informantų asmens duomenys.

Duomenų apdorojimas. Pusiaus struktūruoto interviu duomenys pateikiami lentelėse ir aprašomąja forma. Duomenims interpretuoti taikyta kokybinė turinio analizė.

3. EMPIRINĖ ANALIZĖ: KOUČINGO TAIKYMO NEUROĮVAIROVĖS KONTEKSTE ĮŽVALGOS

Kaip minėta šio darbo metodologinėje dalyje, visiems informantams buvo suteikti kodiniai pavadinimai nuo I1 iki I8. Atsakymų turinys nagrinėtas turinio analizės pagalba. Iš viso išskirti ir išnagrinėti 102 teiginiai. Rezultatų dalyje teiginiai pateikiami neredaguoti. Atlikus teiginių turinio analizę, teiginiai buvo priskirti klausimyno dalyje nustatytai kategorijai (1–7) ir papildomai, turinį patikslinančiai subkategorijai. Šioje darbo dalyje pateikiama turinio analizė, remiantis 12–18 lentelėse išskirtomis kategorijomis, subkategorijomis ir sugrupuotais informantų teiginiais.

3.1. Neuroįvairovės studentų patiriami iššūkiai ir jų poreikiai

Pirmajame interviu etape informantai buvo pakalbinti apie kylančius iššūkius ir sunkumus studijų metu bei paprašyti įvardinti, kokios pagalbos priemonės būtų naudingiausios, siekiant padėti įveikti sunkumus ir atskleisti savo potencialą, kad akademinis kelias būtų kuo sėkmingiausias.

Iššūkių ir sunkumų kategorijoje buvo išskirtos 5 subkategorijos, kurioms buvo priskirtas 21 informantų teiginys (žr. 12 lentelę).

Subkategorijai „Baimės ar abejonės iki studijų pradžios“ priskirti 5 teiginiai. Net 4 informantai pabrėžė, kad iki studijų pradžios jiems trūko pasitikėjimo savimi, 2 informantai pastebėjo, kad neigiami jausmai jiems kildavo dėl nežinomybės, kokia bus nauja aplinka, kaip vyks studijų procesas, su kokiais žmonėmis teks bendrauti. 2 informantai užsiminė, kad susitikimas su negalios koordinatoriumi iki studijų pradžios suteikė daugiau drąsos pradėti studijas.

Subkategorijai „Kontaktas su kitais asmenimis (dėstytojais, darbuotojais, studentais)“ priskirti 6 teiginiai. 3 informantai paminėjo, kad susidūrė su iššūkiais bendraujant su dėstytojais. Keliems informantams pavyko sustyguoti bendravimą su akademinės bendruomenės nariais, tačiau kiti pastebėjo, kad dėstytojai nėra linkę gilintis į studentams kylančias problemas arba individualiai organizuoti studijų proceso.

Subkategorijai „Studijų procesas“ priskirti 4 teiginiai. Šie teiginiai – labai skirtingi, tačiau juos jungia pagrindinė mintis, suponuojanti, kad studijų pradžia nesuteikė drąsos sėkmingai įsilieti į studijų procesą, studentai buvo netinkamai įvedami ir vienintelė priemonė, kuri suteikė šiek tiek daugiau aiškumo, buvo susitikimai su negalios koordinatoriumi.

Subkategorijai „Infrastruktūra“ priklauso 2 informantų teiginiai, kuriuose galima rasti kelis pastebėjimus, susijusius su pastato išplanavimu ar studijų forma, tačiau viso tyrimo kontekste šie teiginiai yra ne itin reikšmingi.

Subkategorijoje „Asmeninės pastangos susidoroti su iššūkiais“ galima rasti 4 teiginius, kuriuose dominuoja mintys apie stresą keliančias situacijas, kylantį nerimą, bandymus prisitaikyti, adaptuotis ir panašius veiksmus, kurie yra susiję veikiau su neigiamomis patirtimis ar emocijomis.

12 lentelė. Informantų nuomonė apie studijų pradžioje kilusius iššūkius ir sunkumus

Kategorija	Subkategorija	Teiginys (informantas)
Iššūkiai ir sunkumai	Baimės ar abejonės iki studijų pradžios	„Taip, taip, buvau susidūrusi. Apskritai gal mano asmeninė problema buvo nepasitikėjimas savimi, viena iš problemų.“ (I2) „Su kiekvienu semestru aiškėja, taip pasakyčiau. Bet daug yra nežinomybės. Su pasitikėjimu irgi pradžioje buvo sunkiai. Nes viskas nauja buvo.“ (I4) „Aš jaučiausi nedrąsiai iš pradžių, bet, pavyzdžiui, man tas susitikimas, kurį Jūs surengėte tada prieš studijas, man suteikė daugiau drąsos ir pasitikėjimo savimi iš tos pusės, kad aš jau šiek tiek žinau, į ką kreiptis, jeigu kas.“ (I5) „(...) atvyksta į universitetą pirmą kartą, (...) daugelis tokio amžiaus dar nežino tiksliai apie save daug dalykų, savo stipriųjų pusių. Galbūt jos atsiskleidžia visai kitaip, kai tu esi bendruomenėje, kuri domisi tais pačiais dalykais, (...) o kai ateini į universitetą, (...) tu vis tiek atsiskleidi iš kitos pusės.“ (I5) „Reikalingas pokalbis apie jiems naujus rūpimus klausimus. (...) bent jau iš mano perspektyvos pats universitetas buvo naujas dalykas. Taip pat nauji žmonės. Dar nesupranti, kaip tai veikia, ką turėtum kaip daryti.“ (I7)
	Kontaktas su kitais asmenimis (dėstytojais, darbuotojais, studentais)	„Buvo tokių nesusipratimų su dėstytojais dėl to, kad jie labai reiklūs. Kaip sekėsi? Kaip ir gerai. Aš buvau išklaudyta, buvo duota patarimų. Bet taip, kad kažkas pasikeistų, tai ne.“ (I1) „Tai buvo labai nedrąsu vienai būti, nes draugų kaip ir nesusiradau.“ (I1) „Dėstytojams, atrodo, tu nesisakysi, nes tai nepriimtina. Imti ir sakyti, kad man kažkokios vidinės problemos. Tai sakys: eik pas psichologą. (...) neatrodo, kad kažkam yra įdomu (...) tavo vidinės problemos. Yra sistema, universitetas, ir toje sistemoje dėstytojai dėsto, (...) bet ir dėstytojai negali visų studentų psichologinių problemų išklaudyti.“ (I2) „Aš nemanau, kad tai buvo susiję su pasitikėjimu, greičiau su motyvacija. Ir kad nebuvo tos individualios prieigos. (...) į vidinį pasaulį (...) nekreipė dėmesio.“ (I3) „Bet antram kurse jaučiau, kad labiau savimi pasitikiu, gal su pristatymais sunkiau buvo. Ir su naujais dėstytojais. Nes kiekvienas dėstytojas savo prašo. Sunkumų buvo, bet aš juos po biški išsiaiškinau.“ (I4) „(...) įsilieti problemų nebuvo jokių ir visi labai draugiški ir supratingi.“ (I5)
	Studijų procesas	„(...) kas liečia studijas, aš jaučiausi gana nedrąsiai, su Jumis iš tikrųjų man drąsos buvo šiek tiek daugiau. Jei tokios darbuotojos kaip Jūsų nebūtų, man būtų buvę išvis labai prastai. Aš nežinočiau nei kur kreiptis, nei kas man padėtų.“ (I2) „(...) jie nemotyavo, o tiesiog demotyavo, (...) kai profesorius nukrypavo kažkur į lankas.“ (I3) „Pirmajame kurse buvo tie įvada, kažkaip neparuošia, kaip turėtų vykti tos paskaitos. (...) mums pravedė įvadą, bet realybėje yra kitaip su dėstytojais. Ten vienaip sakė, o su dėstytojais buvo kitaip. Dėstytojai kitokie.“ (I4) „Galbūt būtų gerai, jeigu atsirastų (...) pačių studijų ištęsimas, kad tu, sakykim, ne vienerius metus kursą mokaisi, o jeigu va tau kokia nors problema yra, tai, kad tu, pavyzdžiui, gali per du metus kursą baigti.“ (I6)
	Infrastruktūra	„Pirmą dieną jaučiausi labai pasimetusi, netgi nežinojau kelių į auditorijas.“ (I1) „(...) kai prasidėjo kovidas ir mes, ir mūsų mokymai nusikėlė į virtualią erdvę. (...) nežinau, kaip čia bus, ar atkreips dėmesį tai, kad prašai, ar čia reik rašyti atskirą prašymą, ar čia užtenka mūsų grupės klausimo? (...) Čia dėl grynai dėl to tokių techninių dalykų ir paskaitų formas.“ (I6)
	Asmeninės pastangos susidoroti su iššūkiais	„Nežinau, sekėsi sunkiai. Kaip ir nieko dėl to nedariau, pripratau prie aplinkos savaime, ir geriau pasidarė. (...) Dabar jaučiuosi drąsiau, komfortiškiau, nes jau pažįstu savo dėstytojus, savo aplinką, yra atsiradę keli žmonės, su kuriais aš galiu kartais pabendrauti.“ (I1) „Tiesą sakant, nepavyko. Nors bandžiau.“ (I3)

		„Aš stengiausi tiesiog save perlipti. Kai buvo sunku, nerimas kilo. Aš stengiausi tą daryti, kur reikia save perlipti. Aš pastebėjau, kad jeigu daug kartų tai darai, diena iš dienos, tai palieka jau nebe toks reikšmingas emociškai dalykas, tai aš taip stengiausi spręsti situaciją tą kažkokią.“ (I4) „Stresą keldavo (...), pavykdavo man su tuo dėstytoju pasišnekėti. Tai jei dėstytojas yra kalbus, norintis pasišnekėti, tada gerai, bet ne kiekvienas toks bus, ne kiekvienas norės klausyti, kad ir penkias minutes. Kai kurie dėstytojai yra tokie draugiški, tai tas labai padeda.“ (I4) Šaltinis: sudaryta darbo autorės, 2025
--	--	---

Vizijos apie pagalbos priemones kategorijoje darbo autorė nustatė 2 subkategorijas, kurioms priskirti 9 informantų teiginiai (žr. 13 lentelę).

Subkategorijai „Pagalba, nukreipta į studijų organizavimą“ priskirti tik 2 teiginiai, kuriuose dominuoja informantų pastebėjimai apie studijų organizavimą, siekiant jas pritaikyti studentams, turintiems individualiųjų poreikių (nuotolinė studijų forma, atsiskaitymo terminų prailginimas, grupių dydžio ribojimai ir t. t.).

Subkategorijai „Pagalba, nukreipta į savijautą“ priskirta daugiau – net 7 teiginius, iš kurių 5 informantai pasidalino mintimis, kad jaustųsi jaukiai, užtikrintai ir labiau pasitikėtų savimi, jei sulauktų papildomos konsultacinės ar kitokios pagalbos iš kompetentingo darbuotojo, kuris galėtų palaikyti ar padėti studijų metu kylančiais įvairiais klausimais, kai informantai susiduria su sunkumais ar iššūkiais.

13 lentelė. Informantų nuomonė apie pagalbos priemones, kurios būtų nukreiptos į studijų organizavimą ar studentų savijautą

Kategorija	Subkategorija	Teiginys (informantas)
Vizija apie pagalbos priemones	Pagalba, nukreipta į studijų organizavimą	„Būtų galima patobulinti tai, kad studentams (...) galėtų kartais daryti atsiskaitymus nuotoliniu būdu, kad studentas jaustųsi jaukiai, komfortiščiau. Galėtų dėstytojai duoti papildomų darbų, jei neišsilaikė egzamino. Balą pasikelti. (...) kad dėstytojai išsamiau paaiškintų medžiagą, leistų vėliau atsiskaityti. Tada studijos taptų lengvesnės.“ (I1) „(...) kai naujas dėstytojas paskaitoje, paskaita būtų suskirstyta į mažesnes grupes. Nes kuo mažesnė grupė, tuo daugiau visi šneka, pasireiškia. (...) Gal paskatintų tapti drąsesniais, eiti ir klausti. Nebijoti dėstytojo. Nes mes dabar antrame kurse. O dar daugelis bijo prie to dėstytojo prieiti. Kuo didesnė grupė, pavyzdžiui pas mus yra ir aštuoniasdešimt, ir keturiasdešimt, gali būti stresas.“ (I4)
	Pagalba, nukreipta į savijautą	„Jei žinai, kad yra žmogus, kuris tau padeda, jautiesi saugiau. Galima paprašyti pagalbos.“ (I1) „(...) turėtų būti žmonės, kaip mentoriai, kurie iš tiesių yra specialiai skirti pagalbai tokiais atvejais studentams teikti. (...) jeigu specialistai yra pakankamai kompetentingi tokiam dalykui.“ (I2) „Aš kadangi esu tokia nerimastinga dažnai, dažnai apsikraunu sau galvoj daugiau negu reikia, priimu daugiau atsakomybės negu reikia, ir tada man tai kliudo ateityje, tiesiog, galbūt, kaip pasakyti, kad nereiktų tiek tos atsakomybės, tiek dvasinės, tiek mokslinės prisiimti. Galbūt ir yra koks būdas, kad mes visi pasidaliname šia atsakomybe? O kaip, nu tarkim, kursas, grupė ar dar kažkas.“ (I2) „Labai svarbu kiekvienam pirmakursiui būtų kažkoks toks pokalbis, labai, nes kai daug nežinios, pasimetimo, na labai daug emocijų ir ypač sunkumų yra pirmame kurse. (...) Pačius pirmus metus, sakyčiau visus metus. (...) Aš apskritai

		tokia labai individualistė, noriu pati spręsti problemas, (...) bet manau, kad gali būti individuali pagalba.“ (I4) „Jo, aš žinau, kad yra pas mus psichologas, bet man atrodo, kad psichologas nepadėtų su tais praktiniais dalykais, dėl ko viską pati išsiaiškinu.“ (I4) „Nepriklausomai nuo to, kokį nerimą ar psichologinį spaudimą studentas jaustų, jis tada suprastų, kad yra žmogus, kuris galėtų tapti jo užnugariu, kuris padėtų jam išspręsti. Tarkim, jeigu jam kiltų, kokia problema, arba jeigu jis jaustų, kad kažkas yra ne taip. Tas žmogus galėtų na galbūt patarti ar ką nors padėti ar susiekti su kažkuo, kas galėtų padėti. Na, tai būtų kaip kontaktas, kuris būtų kaip palaikymo sistema tam žmogui, kuris jaučia kažkokią psichologinę problemą ar jeigu ji tiesiog atsiranda, jis tada žinotų, į ką kreiptis.“ (I5) „(...) galbūt tokia netiesioginė pagalba iš šalies būtų kaip gairės maždaug, kaip tu turėtum valdyti visas naujas patirtis. Tai būtų kaip nusiramino būdas, kaip nesukelti labai daug neigiamų emocijų.“ (I7)
--	--	--

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, 2025

3.2. Koučingo taikymas aukštajame moksle: dabartinė situacija ir gerosios praktikos

Antrajame interviu etape informantai buvo kalbinti apie koučingo metodikos taikymą aukštajame moksle, siekiant studijų proceso pritaikymo studentams su neuroskirtumais. Aptarti koučingo efektyvumo ir naudingumo, formų, studentų į(si)traukimo į koučingo procesą ir emocinės gerovės sąsąjį su koučingo įrankiais klausimai.

Koučingo taikymo galimybių kategorijoje darbo autorė siūlo apibrėžti 3 subkategorijas, kurioms priskirta 13 teiginių (žr. 14 lentelę).

Subkategorijoje „Studijų procesas“ pateikiami 5 teiginiai, kuriuose visi informantai pripažino, kad koučingo metodikos taikymas galėtų būti siejamas su studijų procesu ir prisidėtų prie sėkmingo proceso sudėliojimo.

Subkategorijoje „Karjeros planavimas“ galima rasti 3 teiginius, kuriuose informantai koučingo taikymą sieja būtent su aiškumu dėl tolimesnės karjeros ar karjeros perspektyvų išsigryninimu.

Subkategorijai „Negalia ir neuroįvairovė“ priskirti net 5 teiginiai. Informantų manymu, koučingo metodika prisidėtų prie geresnio savęs pažinimo, savo individualių poreikių priėmimo ir adaptacijos naujoje studijų aplinkoje, o koučeris galėtų įsitraukti nuo pat pirmojo kurso pradžios į studijų aplinkos sukūrimą studentui, turinčiam neuroskirtumų.

14 lentelė. Informantų nuomonė apie koučingo taikymo galimybes

Kategorija	Subkategorija	Teiginys (informantas)
Koučingo taikymo galimybės	Studijų procesas	„Tikslas būtų atrasti studijų proceso palengvinimo. Studijų formos palengvinimo.“ (I1) „(...) pokalbiai su koučerių specialistu, su konkrečiu žmogumi padėtų surasti tą kelią į mokymosi sėkmę.“ (I2) „(...) reikia palaikymo, kai ne viskas yra gerai, ir dėl tų pačių studijų išsiaiškinimo.“ (I6) „Aš manau, visose srityje – ir mokantis (...)“ (I7) „(...) ir mokymuose (...)“ (I8)

Karjeros planavimas	„(...) gal galėtų paaiškinti karjerus tikslus (...)“ (I3) „(...) pagalba dar labiau atrasti, kurioje tu nori būti srityje, galbūt padėtų žmogui anksčiau suprasti. Jis visų pirma yra toje srityje, kur jis nori būti ir visų antra, ar jis ar ji gerai supranta save iš tikrųjų.“ (I5) „(...) pažįstu ne vieną žmogų, net ir mano šeimoje, kuris keitė studijas, nes vidury kurso jau suprato, kad gal ne visai man čia patinka ir gal aš norėčiau pabandyti visai kitą panašią sritį. Šioje situacijoje tam žmogui irgi labai padėtų susitikimai su kažkuo, kas gali paaiškinti ir nukreipti. Kas laukia toliau ten, tarkim, studijų srityje, pavyzdžiui, tai manau, kad labai naudinga.“ (I5)
Negalia ir neuroįvairovė	„Universitetas labai bando įtraukti studentus, bet man trūksta kažko. (...) labiau jaustųsi, jei psichologinis skyrius ar koučeris įsitrauktų į studentų gyvenimą. Tas labiausiai padėtų pirmame kurse, nes tu jautiesi nejaukiai pradžioje.“ (I4) „(...) reikalinga ir naudinga norinti pažinti save, nes visų pirma yra žmonių, ypatingai, jeigu kalbant apie individualiuosius poreikius ir negales, kuriems yra sunku priimti.“ (I5) „(...) atneštų labai daug naudos ne tik dabartiniais studentams, kurie jau studijuoja čia ir patyrė įvairių iššūkių ir sunkumų, kuriuos reikia pereiti, bet ir priimant naujus žmones, taip pat ir naujus žmones su negalia ar su įvairiais individualiais poreikiais.“ (I5) „Neuįvairovė dažniausiai pas mus yra suprantama, kai kalbama apie autizmą ir tikrai pritariu, kad tiems žmonėms be abejo ypatingai reikalingas toks dalykas. Nors kitą vertus žmonėms su autizmu geriau nieko nekeisti, geriau daryti tai, ką pripratę, todėl jiems aš manau, būtų geriau individualiai. Bet yra visokių žmonių, visokių skirtumų.“ (I6) „Tai tikrai būtų naudingas dalykas ir galbūt aš pridėčiau tokią skiltį kaip naujų studentų su įvairiais poreikiais ar negaliomis integraciją.“ (I7)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, 2025

Koučingo efektyvumo ir naudos kategorijoje išskirtos 6 subkategorijos, kurioms priskirti 26 teiginiai (žr. 15 lentelę).

Subkategorijoje „Studijų tikslų išgryninimas“ pateikiami 2 teiginiai, kuriuose informantai nurodė koučerio kaip žmogaus, kuris galėtų padėti išgryninti mokymosi tikslus, vaidmenį.

Subkategorijoje „Kontaktas su kitais asmenimis (dėstytojais, darbuotojais, studentais)“ galima rasti 6 teiginius, kurių pagalba visi informantai vienbalsiai pritarė, kad koučingo metodika neabejotinai prisidėtų prie glaudesnio kontakto užmezgimo, atsiskleidimo, baimės kalbėti ir streso mažinimo. Viena teiginys koučeris apibrėžiamas kaip tarpininkas gerinant bendravimą tarp studentų ir dėstytojų.

Subkategorijai „Savęs pažinimas“ priskirti 8 teiginiai, kuriuose visi informantai pripažino koučingo naudą siekiant pažinti save, savo silpnąsias puses, atrasti būdus paversti jas stiprybėmis, neužsidaryti savyje ir aukštosios mokyklos aplinkoje jaustis saugiai ir savimi.

Subkategorijoje „Motyvacijos didinimas“ galima rasti 4 teiginius, kuriuose informantai nurodo, kad koučingo įrankių pagalba studentai jaustųsi labiau motyvuoti, padrąsinti veikti ir pasiruošę įveikti ateities iššūkius.

Subkategorijoje „Koučeris kaip tarpininkas“ pateikiami 4 teiginiai, kuriuose informantai vienbalsiai sutaria, kad koučeris galėtų vaidinti tarpininko vaidmenį bendraujant studentams ir dėstytojams, siekiant lengvesnio susikalbėjimo ir mažiau konfliktų. Papildomai pastebima, kad nauda galėtų būti didesnė, jei prisijungtų ir psichologas.

Subkategorija „Individuali prieiga“ apima 2 teiginius, kuriuose informantai akcentavo koučingo metodikos taikymo svarbą ir įtaką geresnei pirmakursių savijautai, o individualios prieigos užtikrinimas taptų stojančiųjų skaičiaus augimo priežastimi.

15 lentelė. Informantų nuomonė apie koučingo efektyvumą ir naudą

Kategorija	Subkategorija	Teiginys (informantas)
Koučingo efektyvumas ir nauda	Studijų tikslų išgryninimas	„(...) galbūt padėtų išsigrąžinti mokymosi tikslus, galbūt kažkokias strategijas.“ (I2) „(...) galėtų būti tas žmogus, kuris padėtų tau susitvarkyti su mokymosi tikslais ir ta atsakomybe. (...) tai galėtų būti koučerio pagalba.“ (I2)
	Kontaktas su kitais asmenimis (dėstytojais, darbuotojais, studentais)	„(...) galėtų būti naudingi studijoms dėl to, kad pažinčiau kitus savo bendraminčius ir susirasčiau draugų. Jausčiausi jaučiau universitete.“ (I1) „(...) žmonės tiesiog atrastų ryšį vieni su kitais. Jie pradėtų bendrauti, dalinti, draugauti. Kai tu atsiverti, pažįsti vienas kitą, natūraliai stresas mažėja. Ta prasme, tu artėji santykiuose su žmogumi.“ (I2) „Suteiktų galimybių bendravimui su kitais studentais, nes ne visi pasisako.“ (I3) „Gal koučingas padėtų? Kad studentai šnekėsi būtų, nebijotų kalbėti su dėstytojais.“ (I4) „(...) ir bendraujant su kitais (...) (I7) „Aš manau, pavyzdžiui, gal su bendravimu su dėstytojais ta prasme, nes mes nelabai žinome kartais, kaip su jais bendrauti, kartais jie prisileidžia, kartais ne, nors sako, kreipkitės, sakykit, mes ten rašome ir skambinam, bet nesigauna. Dėstytojas turi eiti į pagalbą mums. Nes, jeigu sako, kad galime kreiptis bet kokių būdu, vos ne bet kada, o kai padarom, būna tylu. Jeigu koučeris ta prasme dalyvautų tame procese, galbūt mums kažkaip lengviau būtų. (...) Bendravimą gal pagerintų.“ (I8)
	Savęs pažinimas	„Net jeigu dar ir stipriąsias puses tau padėtų suprasti koks žmogus. Ir tai būtų puiku.“ (I2) „(...) koučingo sesijos padėtų labiau pažinti save (...)“ (I2) „Ko labiausiai geras būtų koučingas, (...) kuo daugiau tu dalyvauji seminaruose, tuo geresnį pažymį gausi. (...) Koučingas padėti save perlipti, aktyviau dalyvauti seminaruose ir gauti geresnį pažymį. Nes aš pati pastebiu, kad yra šnekūs žmonės, kurie geriau dalyvauja, jiems duoda geresnius pažymius už dalyvavimą. Koučingas man padėtų save perlipti ir aktyviau dalyvauti. Pastebėjau, kad skirtumas didelis, kai dalyvauju ir mažiau dalyvauju.“ (I4) „(...) aš tai pavadinčiau socialiniu klimatu. Palankiu socialiniu klimatu, kuriame tu gali jaustis savimi. Aš manau, kad į jį puikiai patektų ir koučingo sesijos.“ (I6) „(...) pats studentas mato savo stipriąsias puses ir taip pat žino kokias nors savo silpnybes. Kad ir, sakykime, nenoras ar tingėjimas atlikti ten kokį darbą, netgi dėliojimas, ar tiesiog prisivertimas. Išsiaiškinus tiek ir stipriąsias ir silpnąsias puses, tas koučeris galbūt padėtų rasti būdus, kaip sumažinti tas silpnybes ir tai paversti galbūt kitomis stipriosiomis pusėmis.“ (I7) „(...) ir analizuojant save.“ (I7) „(...) žinoma pagelbėtų, šimtą procentų pagelbėtų, jei universitete turėtume koučinio pokalbius. Iš tikrųjų kiekvienas žmogus susiduria su kokia nors problema, bet nežino, kaip ją išspręsti ir jis užsidaro savyje.“ (I8) „(...) ir asmeninėje (...)“ (I8)
	Motyvacijos didinimas	„Manau, kad labai padėtų studentams pasiekti savo tikslų.“ (I1) „Koučingas padėtų motyvuoti ir skatinti studentus.“ (I3) „Faktas, (...) kai tave ugdo, nes čia tas koučingas lietuviškai, yra ugdomasis dalykas, tai kai jis yra ugdomas, tai aišku, kad jam padeda ir pačiam sustiprėti, ir labiau savimi pasitikėti, ir kitą kartą gal jis padrąsintas koučingo susitikime gal kitą kartą ir pats paskui jau galės veikti. Vis tiek gi ateityje laukia visokių situacijų ir jis turės patirti tam tikrą, čia labai gerai.“ (I6) „Kiekvienas turi savo kažkokių individualių poreikių, dauguma jų yra tokie stereotipiniai, bet yra nestereotipinių žmonių. Jiems gal labiausiai aš sakyčiau,

	to reikia išsiginiojimo moksluose. (...) gal nelabai drįsta ir jiems palaikymas, padėsinimas, tarpininkavimas, pamokymas, pakoučimas ir padėti.“ (I6)
Koučeris kaip tarpininkas	„Ir jeigu pavyzdžiui su tuo visu koučingu kažkaip dėstytojai gal galėtų įsiliesti. Vat neįsivaizduoju, kaip tas atrodytų. Kalbėtis trise, nežinau, būtų gal per daug streso tam studentui.“ (I4) „Ir dar daugiau naudos atneštų, jei (...) jie susijungtų, koučeris ir psichologas.“ (I4) „Tas žmogus galėtų na galbūt patarti ar ką nors padėti ar susisiekti su kažkuo, kas galėtų padėti.“ (I5) „(...) padėtų išvengti konfliktų. Padėtų susikalbėti, kad suprastų ir viena pusė, ir kita pusė. Aišku, studentas visada yra silpnesnioji pusė ir jeigu jis nežino tvarkos, nepažįsta to dėstytojo. Jeigu gal ten jam ir griežčiau kažką pasakė ir visa kita, tai gali būti, kad jisai jaučiasi toksai nesuprastas, gal kažkuria prasme netgi pažemintas ir jeigu žino, kad jis turi tam tikrą problemą, tai jam yra labai sunku per save peržengti ir tai, kad jis gali kažkam pasakyti, tas kažkas jį palaiko ir dar pakoučina, tai aš manau, kad čia yra labai be galo naudinga ir be galo reikalinga jausti už nugaros, kad tu esi ne vienas, kad bus, kas tave supranta, padės tau išsiaiškinti ir aš manau, kad tai tikrai kažkuria prasme ir netgi kai kuriais atvejais gali veikti ir kaip tarpininkas tas koučeris. Bet to neįvyks, kol studentas nesikalbės, todėl tokie pokalbiai, kaip tokia prabanga, labai reikalingi.“ (I6)
Individuali prieiga	„Reikėtų daugiau individualios prieigos. Ypač pirmakursiams.“ (I3) „(...) požiūris visai kitoks būtų, kai, tarkim, žmogus ieško savo studijų galimybių ir randa, jog čia yra skiriama laiko tam, kad paaiškinti, parodyti ir padėti žmogui įsiliesti į bendruomenę. Ir manau, kad čia labai didelis pokytis būtų į geresnę pusę ir daugiau studentų pritraukti automatiškai, nes suteikia drąsos žmogui, nes žino, kad turi savo užnugarį.“ (I5)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, 2025

Koučingo formų kategorijoje darbo autorė aptarė 2 subkategorijas, kurioms priskirta 13 teiginių (16 lentelė).

Subkategorijai „Individualios sesijos“ priskirti 7 teiginiai, kuriuose informantai išryškino individualių sesijų privalomumus: tinkamumą intravertams, jose studentai laisviau ir saugiau jaustųsi, atviriau bendrautų asmeninėmis temomis ir atsivertų koučeriui.

Subkategorijoje „Grupiniai užsiėmimai“ pateikiami 7 teiginiai, kuriuose grupinių užsiėmimų forma įvardinama kaip labai efektyvi ekstravertams, kurie galėtų atsiverti, susirasti bendraminčių. Tokio pobūdžio sesijos būtų labai tinkamos bendro pobūdžio informacijai aptarti, o pasak kelių informantų, asmeninių temų aptarimas galėtų būti tęsiamas individualiose sesijose.

16 lentelė. Informantų nuomonė apie koučingo formą

Kategorija	Subkategorija	Teiginys (informantas)
Koučingo formos	Individualios sesijos	„Man labiau patinka individualūs pokalbiai.“ (I1) „(...) pagal poreikį, nes manau, kad yra žmonės, kuriems reikia individualiai kalbėti ir jie tiesiog neturi drąsos kalbėti grupėje. Tai reikalauja labai daug drąsos ir emocinio pasirengimo. (...) žmonės nėra pasirengę. Grupėje kad sėdėti, ta prasme, čia yra darbas.“ (I2) „Aš esu individualistė. Nes aš pastebiu, kad mūsų studijų aplinkoje žmonės mažai šneka. Iš savo pusės. Ypač jei liečia asmeninius klausimus, asmeninį gyvenimą. Dar labiau užsisiklėndžia. Aš tai pastebiu ir savyje. Gal žmonės nesaugiai jaučiasi.“ (I4) „Labai priklauso nuo pačio žmogaus, nes yra žmonių, kurie bijo kalbėti arba nedrįsta kalbėti grupėje. Ypatingai, jeigu tose grupėse yra tam tikri žmonės, kurie

		jiems sukelia kažkokius jausmus. Tokiems žmonėms aišku, kad geriau būtų individualūs užsiėmimai, nes jie tuomet galėtų atsiverti. Galbūt pasitikėtų tuo vienu žmogumi, tuo mentoriumi.“ (I5) „Jeigu pradėčiau galvoti apie savo kažkokius asmeninius dalykus, tai žinoma, kad turbūt geriau būtų individualu.“ (I6) „Na iš tikrųjų tai aš galvočiau, kad gerai yra individualūs pokalbiai, nes iš tikrųjų iš pradžių aš maniau, kad galbūt žmonėms ir yra nedrąsu, kaip prie kitų jie galbūt yra labiau intravertiški ir tiesiog galbūt iš pradžių nenorėtų, kad kiti galbūt girdėtų jų mintis.“ (I7) „Individualiai tai gal geriau, jeigu jau pats žmogus suvokia, kad jis turi kažkokią problemą arba ten klausimą, arba ten nežino, kaip išspręsti vieną kitą, turi bendravimo problemų. (...) O jeigu individualiai, tai žmogus jau turi kažkokių vidinių problemų. Ir gal bijo prieš kitus pasakyti, išreikšti kažką, tai tada jau manau, reikia individualiai.“ (I8)
	Grupiniai užsiėmimai	„(...) bet gal ir grupėje. Rasčiau panašių į save bendraminčių, gal draugų susirasčiau.“ (I1) „Grupiniai užsiėmimai – tai vienas iš pačių veiksmingiausių užsiėmimų. Kai ašėjau į grupinę psichoterapiją, man labai padėjo. (...) Šitos grupės labai veikia. (...)“ (I2) „(...) koučingo forma priklauso vis tiek nuo asmenybės. Vieniems reikia individualaus bendravimo, o kiti mėgsta grupę. Labai skirtingai. Anksčiau lankiau Jaunimo psichologinės paramos centrą (...) ten būdavo grupiniai užsiėmimai, veidrodžių klubas ir panašiai. Individualiuose aš užsidarydavau, o grupinėse buvo gerai, nes aš ekstravertas.“ (I3) „(...) kitiems kaip tik grupiniai užsiėmimai būtų priimtinesni. Galbūt dėl to, kad jeigu turi gerą ryšį, tarkim, su kitais na, kurie eina į tuos užsiėmimus su ta grupe, tai tada jie žinotų, kad turi daugiau žmonių ratą, kuriais gali pasitikėti ir su kuriais gali spręsti įvairias problemas kartu.“ (I5) „(...) pradžioje kažkokiam susipažinimui, informacijos surinkimui mielai prisijungčiau ir grupėje, irgi tam, kad galėčiau išsigryninti, dėl ko aš paskui, sakykim, galėčiau gauti individualią pagalbą, nuolatinį individualų koučingą.“ (I6) „(...) po kažkurio laiko galima būtų integruoti į tą grupę, atsirastų bendraminčių.“ (I7) „(...) o grupinis tai būtų tiesiog kažkokie gal patarimai, pratimai ten dar kažkas nu ta prasme. Kažkoks tai, kad vos ne beveik kiekvienam, kad tiktu.“ (I8)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, 2025

Studentų į(si)traukimo į koučingo procesą kategorijoje nustatytos 3 subkategorijos, apimančios 11 teiginių (žr. 17 lentelę).

Subkategorijoje „Tarpusavio pagalba“ pateikiami 2 teiginiai, kuriuose informantai pabrėžia kitų studentų, kurie gali prisidėti konsultuodami kitus studentus, įsitraukimo svarbą.

Subkategorijai „Noras išbandyti koučingo metodiką“ priskirti 4 teiginiai. Informantai įvardino norą išbandyti koučingo metodiką, kad galėtų geriau save pažinti, aptarti studijų tikslus ir karjeros perspektyvas bei išmokti susitvarkyti su stresinėmis situacijomis.

Subkategorijoje „Koučingo tikslinė grupė“ nurodyti 5 teiginiai, kuriuose išsiskyrė informantų pozicija. Pusė informantų teigė, kad koučingo sesijos yra labiausiai reikalingos pirmakursiams bakalaurams, kurie dar tik pradeda akademinį kelią, o kita pusė sutarė, kad visi studentai susiduria su savais iššūkiais, todėl koučingo įrankiai būtų aktualūs ir naudingi visiems studentams, kuriems jų reikia.

17 lentelė. Informantų nuomonė apie studentų įtraukimą į koučingo procesą

Kategorija	Subkategorija	Teiginys (informantas)
Studentų į(si)traukimas į koučingo procesą	Tarposavio pagalba	„(...) reikėtų įtraukti ir tuos studentus, kurie galbūt jau yra antrakursiai trečiakursiai, kurie galbūt galėtų dalyvauti ir priimti žmonių, kuriems galėtų padėti ne tik vienas žmogus, ir galėtų atsakyti į klausimus iš skirtingų sferų. Kad būtų kaip pagalbos tinklas.“ (I7) „Nu tai prie grupės gal aš irgi norėčiau prisidėti, jeigu būtų įmanoma, nes iš tikrųjų nu patart kažką, pasakyt, pamokint.“ (I8)
	Noras išbandyti koučingo metodiką	„(...) išbandyčiau tikrai, nes mane visada tokie dalykai, ypatingai, kai kalbama apie savirealizaciją, tai aš manau, kad čia kiekvienam labai svarbu suprasti save. Tai tikrai būčiau viena iš tų, kuri pabandytų.“ (I5) „(...) norėčiau, tikslai koučingo sesijose būtų daugiau susiję su studijų procesu dėl to, kad viskuo, kuo aš užsiimu už studijų ribų, praktiškai yra jau pasirūpinta. (...) kadangi aš su psichologija gana gerai bendrauju, tai man aktualiau būtų, tarkim, karjeros tikslai arba ten, tarkim, ateities planavimas ir visa kita. Tokie dalykai galbūt.“ (I5) „(...) visi esame žmonės, visi turime savo kažkokių, kaip čia pasakyt susijaudinimų, dėl kažko patiriame stresą, visokių rūpesčių, nebūtinai ten didelių problemų, visokių problemėlių, ir ta galimybė visa tai išsiaiškinti, visa tai išmokti, kaip spręsti streso situacijas, geriau būtų. Aš manau, kad čia visiems praverčia ir aš tikrai prisijungčiau. Norėčiau ir šiaip išbandyti.“ (I6) „Gal šiuo metu kažkas apie maždaug akademinę pusę, nes dabar sakyčiau, labiausiai yra aktualu.“ (I7)
	Koučingo tikslinė grupė	„Gal tik ne magistrantus. Gal bakalaurus labiau.“ (I3) „Kitas dalykas koučingo sesijos, manau, tikrai būtų į naudą ir čia visiems studentams neišskiriant jokios grupės, kas tik išdrįsta, aišku.“ (I5) „Nemanau, kad yra koks nors skirtumas dėl amžiaus ar bakalauro arba magistro.“ (I6) „Bet (...) gal koučingas būtų geriau pirmiems metams, kai studentai labai nežino, kaip tai vyksta, kas čia bus ir ko tikėtis.“ (I7) „Nu čia gi nėra taip, kad būtume nulinukai. Mes gi jau visi kaip ir suaugę, nu tai gal tiktų visiems. Ir tuo labiau daug ateina mokytis ir vyresnio amžiaus.“ (I8)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, 2025

Emocinės gerovės kategorija apima 2 subkategorijas, kurioms priskirti 9 teiginiai (žr. 18 lentelę).

Subkategorijai „Emocinės gerovės apibūdinimas“ darbo autorė priskyrė 4 teiginius, kuriuose informantai apibūdino savo dabartinę emocinę būseną ir paminėjo tokius išgyvenamus jausmus kaip baimę, išsiblaškymą, nerimą, negalėjimą susikaupti, stresą, norą pasitikėti savimi ar poreikį stiprinti savivertę.

Subkategorijoje „Streso valdymas“ galima apžvelgti 5 teiginius, kuriuose informantai vienbalsiai sutarė, kad koučingo sesijos galėtų būti puiki priemonė stresui valdyti ar mažinti.

18 lentelė. Informantų nuomonė apie koučingo sąsają su emocine gerove

Kategorija	Subkategorija	Teiginys (informantas)
Emocinė gerovė	Emocinės gerovės apibūdinimas	„Nežinau, ar jaučiuosi užtikrintai. Daug emocijų, išsiblaškymo, baimės, nerimo, negalėjimo susikaupti, ypač atsiskaitymo metu. (...) Teko eiti pas psichologę. Vis tiek, kad tos psichologės yra ribotos, tik 50 min. ir penkis kartus lankyti galima. Tai labai padeda.“ (I1) „(...) asmeniškai jaučiuosi užtikrintesnė. Taip, man labai padeda universitetas, bet aš ir pati stengiuosi dirbti su savimi. Tai čia toks dvipusis. Tiek man padeda, tiek aš pati sau bandau padėti. Ir aš dėl to jaučiuosi užtikrintesnė.“ (I2)

		„(...) pasitikėjimą savimi kelia, kai aš jaučiu tokį žmonių grupės, kaip organizacijos, vienetą. Kaip mes visi apsijungę tokie, kad vieni kitiems padeda, kai einu bendrų tikslų link. Kai jaučiu, kad masė aplink mane yra, aš tuomet jaučiuosi labiau pasitikinti savimi, ne tokia viena, jaučiuosi stipresnė, nes kartu tu vis tiek jautiesi stipresnis negu vienas pats. Paprasčiausiai, vieningumas toks. Kaip yra u n i v e r s i t e t a s – u n i v e r s e pačiam žody jau yra, kad žmonės turi būti apsijungę ir čia yra kaip tokia idėja universitetų.“ (I2) „Man rodos, studentams reikia kelti savivertę, jaustis nevienišiams ir būti drąsiems. Tai svarbu. (...) save pažinti ir tuomet geriau žinai, kaip spręsti problemą. Aš save pažįstu. Neturiu tokios problemos. Gal man aktualesnis darbas su saviverte.“ (I4)
	Streso valdymas	„Pokalbis yra tinkama priemonė stresui sumažinti. Tu pasijauti ne viena, išklaudyta ir suprasta.“ (I1) „Manau, kad tikrai būtų naudinga stresui suvaldyti, nes kai sunkus dalykas tiek nesiseka, reiškia, kad jiems susikaupė daug kažkokių kaip blokų, neigiamų patirčių ar dar kažko. Koučeris, atskleisdamas kažkokius pozityvius požiūrius, dalykus, įneštų daugiau gerumo ir pasitikėjimo savimi, paskatintų motyvuoti save ir išmokti.“ (I3) „Jeigu žmonės sesijose būtų suskirstyti mažesnėmis grupėmis, ta pradžia mažintų stresą. Jaustum, kad draugiškesnė aplinka.“ (I4) „(...) labai priklauso, koks tas stresas ir iš ko jis iš tikrųjų kyla, nes jeigu tai susiję su studijom ir, tarkime, egzaminais, tai tikrai taip. Dėl to, kad tu ateini į tą sesiją ir pasitari su savo bendraminčiais ar mentoriumi, kuris tikrai žino ir yra praėjęs tokius panašius dalykus. Tada gali tau skirti patarimų, kaip tą stresą numalšinti arba galbūt tai, ką jis pasakys kokią vieną mintį apie tai, padės žmogui nurinti ir lengviau pažiūrėti iš kitos pusės į tą stresą. Manau, kad iš tos pusės tikrai padėtų, bet labai svarbu, kad žmogus suprastų, ar jo stresas kyla būtent iš tos temos, apie kurią ta sesija yra.“ (I5) „Jeigu žmogus stresuoja, tai gal galėtų būti kažkokie pavyzdžiai, kaip galima save nuraminti kad ir prieš egzaminą. Tai aš dabar jau išmokau, kaip elgtis pačiai sau, bet iš tikrųjų pirmas kartas buvo man baisus, taip drebėjo ranka, rašant net negalėjau pieštuką išlaikyti rankose. Tiesiog baisiai rašiau dėl to, kad labai drebėjo.“ (I8)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, 2025

3.3. Koučingo metodų poveikis ir jų pritaikymo galimybės ateityje

Interviu pabaigoje su kiekvienu informantu aptarti apibendrinamojo pobūdžio klausimai, t. y. išdiskutuota dabartinė studijų pritaikymo neuroskirtingiems asmenims situacija bei pamodeliuoti pagrindiniai uždaviniai universiteto bendruomenei žvelgiant į artimiausią kelerių metų perspektyvą (žr. 19 lentelę).

19 lentelė. Dabartinė situacija ir ateities perspektyvos

Kategorija	Subkategorija	Teiginys (informantas)
Dabartinė situacija ir ateities perspektyvos	Dabartinės situacijos vertinimas (balais nuo 1 iki 10)	„5, dėl to, kad dauguma dėstytojų neatsižvelgia į individualiuosius poreikius, neduoda jokių palengvinimų. Turiu omeny, kad būtų studijų lankstumas, pvz., darbus gali vėliau atsiskaityti, nežymėtų lankomumo, būtų galima egzaminą laikyti daugiau kartų, kad ir 4 kartus.“ (I1) „(...) vertinčiau 5–6 gal. Matote, čia yra darbuotojų labai gerų, bet jie dirba iš savo, kaip pasakyti, geros dūšios. Ačiū, kad yra tokių žmonių, bet kitur tokie žmonės dirba, nes jie pastatyti tenai dirbti, iš tikrųjų. Nuo ryto iki vakaro tik dėl to. O čia aš pastebėjau, kad jeigu tu randi gerų žmonių, kurie nori tau padėti, tau pasisekė. O jeigu tu nerandi, tau nepasisekė ir sėkmės pačiam.“ (I2) „(...) tarp 8 ir 9 kažkur.“ (I3) „Gal 7,5. Dėl to, kad aš lyginu su kitais universitetais ir jaučiu, kad čia labiau jaučiasi artimesnis ryšys tarp studento ir universiteto. Aš turiu draugų, kurie

		studijuoją kitur. Ten taip nėra. Čia jaučiasi draugiškesnė atmosfera ir santykis su kitais darbuotojais.“ (I4) „Na, aš kadangi neturiu patirties ten, kaip yra visur kitur universitetų prasme, bet aš manyčiau, mes dabar esame kokiam 8, nes visada yra kur tobulėti, bet aš neturiu jokių pretenzijų dėl to, kad visada, kai yra problema, žinau kur kreiptis ir problema yra labai greitai išsprendžiama ir man mano studijų kokybei tai visai nekenkia. Tai aš sakyčiau, 8–9 kažkur.“ (I5)
	Studijų organizavimas	„Kad leistų daugiau kartų laikyti egzaminą, kokius 4 kartus. Jei tu gauni kokius 4, kad leistų dar ką nors parašyti ir pasikelti balą. Kad leistų vėliau darbus įkelti. Ir nevertintų lankomumo. Nes ne visada turiu jėgų ateiti į seminarą ir gaunu blogesnę įvertinimą. (...) Kartais pokalbių neužtenka. Kartais man reikia realios pagalbos.“ (I1) „Manau, kad truputį reikėtų pakoreguoti tvarkaraštį, pradėti nuo lengvesnių dalykų, įvaizdžio, kalbėjimo, labiau įtraukiančių dalykų. Suteiktų galimybių bendravimui su kitais studentais, nes ne visi pasisako. Reikėtų daugiau individualios prieigos. Ypač pirmakursiams.“ (I3) „Tvarkaraščiai – kad būtų patogūs, dėstytojų bendravimas, kaip jie pateikia informaciją, kokia tai informacija, kiek jie turi patirties (...)“ (I4)
	Koučingo sesijos	„Kitas dalykas – koučingo sesijos, manau, tikrai būtų į naudą ir čia visiems studentams neišskiriant jokios grupės, kas tik išdrįsta, aišku. Su fiziniu judėjimu visais klausimais tai yra daroma viskas, kas įmanoma, mano manymu.“ (I5) „(...) aš tai pavadinčiau socialiniu klimatu. Palankiu socialiniu klimatu, kuriame tu gali jaustis savimi. Aš manau, kad į jį puikiai patektų ir koučingo sesijos.“ (I6) „Reikia koučingo sesijų, bet pas mus viskas lėtai vyksta. Aš žinau, kad pas mus vyksta procesai labai sudėtingai, ir jeigu jūs planuojate, tai kuo greičiau, būtų labai naudinga.“ (I8)
	Informacijos sklaida	„(...) reikia tiesiog sklaidos daugiau apie tai, kad žmonės, tarkim, su įvairiais individualiais poreikiais gali rinktis čia ir kad čia yra sudarytos sąlygos geriausios, kokios įmanomos šiuo momentu. Tai manau, kad daug kas nežino, kaip ir aš nežinojau tol, kol nepradėjau gilintis (...)“ (I5)
	Darbuotojų mokymai	„(...) jeigu Jūs gaunate pozityvų atsaką ta prasme, tai iš tikrųjų reikia rasti būdą, kaip žmones apmokyti. Ar darbuotojus, kurie jau yra čia, ar kažkokius naujus darbuotojus.“ (I2)
	Savitarpio pagalba	„(...) reikėtų įtraukti ir tuos studentus, kurie galbūt jau yra antrakursiai trečiakursiai, kurie galbūt galėtų dalyvauti ir priimti žmonių, kuriems galėtų padėti ne tik vienas žmogus, ir galėtų atsakyti į klausimus iš skirtingų sferų. Kad būtų kaip pagalbos tinklas.“ (I7) „(...) trečias – bendruomeniškumas.“ (I4)
	Kitų aukštųjų mokyklų geroji patirtis	„Na taip, matote, pavyzdžiui Anglijos universitetas išvis turi tokius centriukus, kur psichologai, psichiatrai, šeimos gydytojas. Ten yra viskas, ko tau reikia. Nuo šeimos gydytojo iki buhalterinių reikalų sutvarkymo. Psichologai, psichiatrai, kancelariai, koučeriai, sekretoriai. Viskas, kas tau padėtų. Tu tik, vaikeli, mokykis ir būk sveikas. Ir tu tik būk laimingas. Jie bando taip praktikuoti. Nors praktikoje ne visada taip išeina. Tai priklauso nuo kiekvieno žmogaus, kiek jis savęs įdeda ir kiek jis yra kompetentingas. Nes kartais mes norime padaryti vienaip, bet kaip pradėdame daryti, būna kitaip. Nes visi turi būti gerai apmokyti. (...) universitetas – organizacija – turi patikėti valdžia šituo dalyku, kad tai veiktų.“ (I2) „Čekijoje yra Žmonių su negalia pagalbos centras, dabar neįvardinsiu tiksliai pavadinimo. Tiesiog žmonių su negalia įtraukimui. Siūlė žmonėms įvairias veiklas ten. Sporto veiklos, kažkokie rankdarbių užsiėmimai ar tiesiog bendravimas su kitais. Kažko panašaus ir mums reikia. Ir na pačioje pabaigoje vyko tokia na įdomi stovykla – buvo slidinėjimas žmonėms su negalia.“ (I7)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, 2025

3.4. Apibendrinimas: pagrindinės tyrimo išvados

Apibendrinant aukščiau pateiktą empirinio tyrimo metu gautą informaciją darytina išvada, kad dauguma tyrimo dalyvavusių informantų iki studijų pradžios išgyveno neigiamas emocijas, susijusias su aukštojo mokslo studijomis: nepasitikėjo savimi, stokojo drąsos dėl nežinomybės,

susidūrė su iššūkiais, su kuriais nepajėgė susitvarkyti savarankiškai, turėjo abejonių, ar gebės prisitaikyti, ar bus suprasti ir ar galės integruotis į aukštosios mokyklos bendruomenę.

Informantai taip pat atviravo, kad studijų metu jiems buvo ir yra reikalinga bei naudinga išorės pagalba, nukreipta į studijų proceso organizavimą ir emocinės gerovės stiprinimą. Tyrime dalyvavę studentai įvardino tris pagrindinius studijų kokybę ir emocinę gerovę lemiančius aspektus: tinkamo studijų pritaikymo, palankios atmosferos kūrimo ir specialistų profesionalumo, o tyrimo pabaigoje nustatyta, kad šiuo metu aukštojoje mokykloje studijų pritaikymas studentams, turintiems neuroskirtumų, jų pačių subjektyviai vertinamas labai skirtingai, kas yra susiję su asmeninėmis patirtimis, įgytomis studijų metu (žemiausias įvertinimas siekia vos 5 balus, aukščiausias – 9).

Visi informantai pritarė galimybei aukštajame moksle taikyti koučingo įrankius, o daugiau nei pusė informantų įvardino, kad koučingas (tiek individualių, tiek grupinių sesijų forma) galėtų būti taikomas dirbant su neuroskirtingais studentais. Visgi pastebėtina, kad informantai pagrindiniu koučingo taikymo tikslu įvardino studentų emocinės gerovės stiprinimą, teigiamo socialinio studijų klimato sukūrimą, streso valdymą, motyvacijos stiprinimą ir savęs pažinimą. Mažiau dėmesio atiteko koučingo įrankių taikymui siekiant susiplanuoti sklandų studijų procesą.

Papildomai reikėtų pabrėžti, kad informantai, kalbėdami apie ateities perspektyvas, išgrynino, kokie studijų organizavimo aspektai prisidėtų prie sėkmingesnio studijų kelio. Keli informantai pasidalino užsienio universitetų gerosiomis patirtimis, o kiti įvardino, kad reikėtų planuoti darbuotojų mokymus dirbti su neuroskirtingais asmenimis, skatinti bendruomeniškumą ir savitarpio pagalbos teikimą bei užtikrinti informacijos apie aukštosios mokyklos siūlomas galimybes sklaidą, kad būsimieji pirmakursiai jaustųsi laukiami universitete. Ne mažiau reikšminga ir tai, kad net trečdalis tyrime dalyvavusių studentų ateities perspektyvų sėkmę susiejo su koučingo priemonių taikymu, siekiant sėkmingo studijų proceso.

IŠVADOS

Išanalizavus teorinį koučingo metodikos taikymo neuroįvairovės srityje pagrindimą ir atliepiant baigiamajame darbe nustatytus uždavinius, darytinos šios bendrosios išvados:

1. Koučingo filosofija ir jos taikymo metodika patyrė įvairius raidos etapus nuo taikymo sporto srityje, vėliau verslo organizacijose iki paplitimo asmenų saviugdos, mokymosi ir ugdymosi kontekstuose. Visgi iki šiol mokslinėje literatūroje ir kituose šaltiniuose atsispindėjo tam tikras koučingo priemonių taikymo ribotumas, pabrėžiant, kad tai – įrankiai, pirmiausia skirti verslo organizacijų stiprinimui ir neurotipinių individų, siekiančių sėkmingos karjeros, tobulėjimui. Šio baigiamojo darbo autorės išsikelto prielaidos dėl platesnių koučingo taikymo galimybių dirbant su neuroskirtingais asmenimis susidūrė su mokslinio ištirtumo nebuvimu ir abejonėmis, ar neuroįvairovės srityje nebūtų tinkamesnės psichoterapijos, mentorystės ar kitos priemonės. Tačiau 2024 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose įsteigta Neuroįvairovės koučingo akademija, Jungtinėje Karalystėje publikuota išsami N. Doyle ir A. McDowall mokslinė studija apie koučingo įrankių taikymą neuroįvairovės srityje, palaikant neuroskirtingus asmenis, kad jie pasiektų sėkmingos karjeros ir tobulėjimo, patvirtino darbo autorės prielaidas apie galimas platesnes koučingo taikymo galimybes aukštojo mokslo sistemoje.

2. Tarptautinei koučingo federacijai formuluojant koučingo apibrėžimą buvo išryškintas šios filosofijos sampratos daugiaplaniškumas ir įtvirtintos sąsajos su kitomis disciplinomis, pvz., psichologija, sociologija, lingvistika, antropologija. Nors koučingo įrankiai yra laikomi vadybos ir lyderystės priemonėmis, šio baigiamojo darbo metu atlikto empirinio tyrimo rezultatai patvirtino prieš du dešimtmečius Pirmajame Tarptautinės koučingo federacijos Koučingo tyrimų simpoziume išsakytą V. Brock, o vėlesniais metais ir kitų mokslininkų teiginį, kad psichologijos mokslas padarė didžiausią įtaką koučingo susiformavimui, taip pat priemonių panaudojimo prasme. Tyrime dalyvavę informantai pabrėžė, kad tiek iki studijų pradžios, tiek studijų metu išgyveno neigiamas emocijas, todėl koučingo priemonės galėtų būti nukreiptos pirmiausia į emocinės gerovės aspektus: streso valdymą, motyvacijos stiprinimą ir savęs pažinimą.

3. Kitais metais pasaulis minės Jungtinių Tautų organizacijos priimtos „Neįgaliųjų teisių konvencijos ir jos Fakultatyvaus protokolo“ dvidešimtmetį, žymintį milžinišką žmonijos pažangą siekiant asmenų su negalia (apie 650 mln. asmenų), kurie anot oficialios statistikos pastaraisiais metais sudarė net 15–16 % visos žmonijos, lygiateisiškumo. Šis siekis „skinasi kelią“ ir Lietuvos Respublikos nacionalinėje teisėje, atnaujinus teisinę bazę ir 2022 m. švietimo sistemoje startavus įtraukujį ugdymą. Visgi trūksta teisinio reglamentavimo neuroįvairovės srityje, nes asmenys, turintys neuroskirtumų, neturėtų būti priskiriami asmenų, turinčių negalią, grupei. Oficiali statistika nurodo, kad 2001 m. net 450 mln. pasaulio populiacijos buvo būdingi psichiniai ar neurologiniai sutrikimai arba psichosocialinės problemos, o 2019 m. įvairūs raidos sutrikimai buvo nustatyti net 317 mln.

pasaulio vaikų ir paauglių. Šie skaičiai patvirtina, kad siekiant sukurti brandos, mokymosi, studijų ir profesinę aplinką, kurioje nebūtų diskriminuojamas nei vienas individas, yra būtina tiek nacionaliniu, tiek pasauliniu lygmeniu spręsti ir reglamentuoti asmenų, turinčių neuroįvairovę, įtraukties klausimus. Šį teiginį pagrindžia baigiamojo darbo autorės atlikta Lietuvoje veikiančių aukštųjų mokyklų viešai prieinamos informacijos analizė ir atsakingų darbuotojų apklausa. Tyrimas parodė, kad tik pusė aukštųjų mokyklų (8 iš 16) vidiniuose teisės aktuose reglamentuoja asmenų su negalia įtrauktį ir klaidingai neuroskirtingus asmenis priskiria negalios grupei.

4. Pastaruoju metu ypač pastebima neurologinės įvairovės termino evoliucija, susijusi su neuromokslo šuoliu, atvėrusiu žmonijos galimybes tirti smegenų funkcionavimo ypatumus ir įrodžiusiu, kad visų individų smegenys turi savitus skirtumus, dėl ko neuroįvairovė turėtų būti laikoma ne neatitikimu normoms, o įprastu, normaliu žmonių gyvavimo reiškiniu. Mokslininkų V. Honeybourne, H. Krekel, N. Doyle, A. McDowall, kurių įžvalgomis buvo grindžiama šio baigiamojo darbo teorinė dalis, teigimu, šiandienos visuomenėje jau neturėtų būti kalbama apie vienodus reikalavimus ar vienodas sąlygas visiems individams, o skirtingus individus reikėtų palaikyti, skatinant jų savarankiškumą ir siekiant atskleisti jų potencialą. Visgi aukštųjų mokyklų tyrimo metu nustatyta, kad aukštojo mokslo sistemoje nekyla abejonių dėl studijų pritaikymo asmenims su nustatyta negalia (pvz., klausos, judėjimo, regos ar kt.), tačiau net 25 % respondentų neturėjo atsakymo dėl studijų pritaikymo asmenims, turintiems sutrikimų, galinčių daryti įtaką mokymosi procesui (pvz., disleksiją, autizmą, dėmesio ir aktyvumo sutrikimą ir kt.), kas suponuoja mintį, kad švietimo politikos srityje laukia dar vienas svarbus neuroįvairovės reglamentavimo ir nediskriminavimo iššūkis.

5. Atsižvelgiant į baigiamojo darbo empiriniame tyrime išgrynintus rezultatus, darytinos šios išvados apie koučingo metodikos taikymą aukštojo mokslo sistemoje:

5.1. Empirinio tyrimo dalyviai įvardino, kad studijų metu dažniausiai susiduria su tokiais iššūkiais: neigiamos emocijos ir jų valdymas (baimės ar abejonės iki studijų pradžios, nepakankamas pasitikėjimas savimi, baimė dėl nežinomybės ir pan.), netinkamas studentų adaptacinis laikotarpis (nepakankamas studentų įvedimas į studijų procesą), komplikotas kontaktas su dėstytojais (bendravimo sunkumai, dėstytojų atsisakymas atsižvelgti į individualiuosius poreikius, nenoras organizuoti studijas pagal individualų grafiką, ignoravimas ir pan.), sunkumai bandant susidoroti su iššūkiais (stresą keliančios situacijos, nuolatinis nerimas, nesėkmingi bandymai prisitaikyti, adaptuotis, neigiamos patirtys).

5.2. Aukštųjų mokyklų apklausa parodė, kad tyrime dalyvavusios aukštosios mokyklos siūlo studentams įvairius studijų pritaikymo būdus: individualaus studijų plano sudarymą, atsiskaitymų trukmės prailginimą, atsiskaitymo formas (žodžiu, raštu, nuotoliniu būdu) pritaikymą, programinės įrangos panaudojimo galimybes, papildomas dėstytojų ar bibliotekos darbuotojų konsultacijas ir

lankstų požiūrį į studentą, bendraamžių įtraukimą ir kt. Įvardintų priemonių spektras – neabejotinai platus ir orientuotas į įvairius studentų individualiuosius poreikius. Visgi atkreiptinas dėmesys į tai, kad nei viena aukštoji mokykla neįvardino koučingo metodikos taikymo kaip efektyvios priemonės dirbant su studentais, kas anot mokslininkų N. Doyle, A. McDowall galėtų būti puiki priemonė palaikyti ir įgalinti neuroskirtingus asmenis, kurie savo stipriąsias savybes ar turimus išteklius galėtų išnaudoti susidūrus su iššūkiais ar siekiant profesinių tikslų.

5.3. Koučingo priemonės būtų itin naudingos sukuriant studentų individualiesiems poreikiams atvirą ir palankią studijų atmosferą, kurios dėka pavyktų lengviau valdyti iki studijų pradžios ar pradėjus studijas kylančias baimes, neigiamas emocijas ar sunkumus užmegzti ryšį su aukštosios mokyklos darbuotojais ir kitais studentais. Informantai, įvardindami pirmosios pakopos studijų studentus, tiksliau – pirmą kartą studijuojančius asmenis kaip vieną iš tikslinių koučingo taikymo grupių, pabrėžė, kad studijų pradžioje suteikta kompetentinga pagalba, orientuota į emocinės būklės gerinimą, ir individuali prieiga dirbant su kiekvienu studentu, galėtų užtikrinti geresnę pirmakursių savijautą ir integraciją bei ilgainiui lemtų augantį stojančiųjų skaičių.

5.4. Mokslininkų N. Doyle ir A. McDowall teigimu, neuroskirtingi vaikai, brendimo laikotarpyje patyrę atskirtį ir girdėję kaltinimus nepakankamomis pastangomis mokantis, negebėjimu išnaudoti galimybes, nevaldomu elgesiu ar kitais dalykais, tampa suaugusiais, kurie negali savęs realizuoti ar nepritampa, turi žemą savivertę, yra įsitikinę, kad visos pastangos patirs nesėkmę. Empirinio tyrimo informantų teigimu, koučingo metodika prisidėtų prie geresnio savęs pažinimo, savo individualių poreikių priėmimo ir adaptacijos naujoje studijų aplinkoje, kas galėtų būti susiję su motyvacijos stiprinimu bei aiškumu išsiginčijant studijų tikslus ir tolimesnės karjeros perspektyvas.

5.5. Koučingo praktiko T. Misiukonio įsitikinimu, koučingo įrankių dėka galima kurti tvirtesnį, pasitikėjimu ir tarpusavio pagarba pagrįstą santykį su kitais asmenimis. Empirinio tyrimo informantai įvardino koučerį kaip tarpininko vaidmenį, nurodydami, kad koučingo sesijos, savo forma (individualios sesijos – grupinės sesijos) pritaikytos prie konkretaus studento poreikių, būtų naudingos bendraujant studentams ir dėstytojams, siekiant lengvesnio susikalbėjimo ir mažiau konfliktų.

5.6. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nepaisant empirinio tyrimo dalyvių pokalbių pradžioje išreikštų nuogastavimų apie jų ribotas žinias apie koučingo metodiką, dauguma pokalbių buvo apibendrinti informantų išreikštu noru išbandyti koučingo sesijas, kad galėtų geriau save pažinti, suvokti savo stipriąsias puses ir lengviau susidoroti su kylančiais iššūkiais.

REKOMENDACIJOS

Atsižvelgiant į šiame baigiamajame darbe pateiktas mokslines įžvalgas ir empirinio tyrimo rezultatus, aukštojo mokslo įstaigoms teikiamos šios rekomendacijos:

1. Vidiniuose teisės aktuose aiškiai reglamentuoti ir apibrėžti studijų pritaikymo galimybes, siekiant asmenų, turinčių individualių poreikių, susijusių su negalia ar neuroįvairove, integralumo ir įtraukties į studijų procesą, aiškiai atskiriant asmenis su nustatyta negalia (judėjimo, regos, klausos ir kt.) nuo asmenų, turinčių neuroskirtumų (disleksiją, autizmą, aktyvumo ir dėmesio sutrikimą, Tureto sindromą ir kt.).

2. Parengti dėstytojams ir administracines funkcijas atliekantiems darbuotojams skirtas kvalifikacijos kėlimo ir mokymų programas, orientuotas į darbo su asmenimis, turinčiais negalią ar neuroskirtumų, kompetencijų stiprinimą, siekiant aukštosios mokyklos darbuotojams padėti įveikti kylančius iššūkius ir įsitvirtinti naujus standartus atspindinčioje švietimo sistemoje, kurioje mokymosi procesas turi būti organizuojamas atsižvelgiant į besimokančiųjų neuroskirtumus ir individualiuosius poreikius, kurie gali daryti įtaką mokymosi procesui.

3. Siekiant stojančiųjų skaičiaus augimo, sukurti į aukštojo mokslo įstaigą stojančius asmenis orientotą konsultacinį mechanizmą (pvz., adaptacines stovyklas), kurio dėka asmenys su negalia ar neuroįvairove galėtų susipažinti su studijų sistema ir pritaikymu jų poreikiams būdais, keliamais reikalavimais, infrastruktūros prieinamumu ir kitais susijusiais klausimais iki stojimo ar studijų pradžios, kas paskatintų asmenis siekti aukštojo mokslo žinių, užtikrintų saugumo jausmą ir emocinę gerovę.

4. Stiprinti studentų adaptacinio laikotarpio aukštojoje mokykloje organizavimą, ypatingą dėmesį skiriant jų individualių poreikių aptarimui, tinkamo studijų proceso sudėliojimui ir nuolatinio kontakto palaikymui, sprendžiant iškylančius iššūkius.

5. Atsižvelgiant į moksliniais duomenimis pagrįstą asmenų, turinčių individualių poreikių, skaičiaus augimą, svarstyti galimybę studijų procese išnaudoti naujas, studijų sistemai neįprastas priemones kaip koučingo metodikos taikymas, siekiant padėti studentams pažinti save, atrasti savo stiprybes, išsigryninti studijų tikslus ir įžvelgti tinkamiausias karjeros perspektyvas.

LITERATŪRA

Tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai:

1. „Comprehensive Mental Health Action Plan 2013-2030“. WHO. Žiūrėta 2024 m. spalio 25 d. <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/345301/9789240031029-eng.pdf?sequence=1>.
2. „Convention On The Rights Of Persons With Disabilities of The United Nations“. UN. Žiūrėta 2024 m. spalio 24 d. <https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd>.
3. „Disability and Development Report 2024“. UN. Žiūrėta 2024 m. spalio 25 d. <https://social.desa.un.org/sites/default/files/publications/2024-06/Final-UN-DDR-2024-Executive%20Summary.pdf>.
4. „Disability and Higher Education: „But you don't look disabled“: Legitimizing Invisible Disabilities“. UN. Žiūrėta 2024 m. spalio 24 d. <https://www.un.org/en/academic-impact/%E2%80%9Cyou-don%E2%80%99t-look-disabled-legitimizing-invisible-disabilities>.
5. „Global report on children with developmental disabilities“. WHO, UNICEF. Žiūrėta 2024 m. spalio 24 d. <https://www.unicef.org/media/145016/file/Global-report-on-children-with-developmental-disabilities-2023.pdf>.
6. „Global report on health equity for persons with disabilities“. WHO. Žiūrėta 2024 m. spalio 25 d. <https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/global-report-on-health-equity-for-persons-with-disabilities>.
7. „Handbook for Parliamentarians“. UN. Žiūrėta 2024 m. spalio 25 d., <https://social.desa.un.org/issues/disability/resources/handbook-for-parliamentarians/chapter-one/chapter-one-overview-the>.
8. „Įtraukties švietime plėtros gairės“. ŠMSM. Žiūrėta 2024 m. spalio 30 d. [https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/aalaikini/Itraukties%20svietime%20pletros%20gaires%20final\(1\).pdf](https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/aalaikini/Itraukties%20svietime%20pletros%20gaires%20final(1).pdf).
9. „Jungtinių Tautų Darbotvarkė 2030, darnaus vystymosi tikslai ir kiti tarptautiniai susitarimai“. LR AM. Žiūrėta 2024 m. spalio 25 d. <https://sena-am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/darnus-vystymasis/darnus-vystymasis-ir-lietuva/jt-darbotvarke-2030-darnaus-vystymosi-tikslai-ir-kiti-tarptautiniai-susitarimai>.
10. „Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolai“. LRS. Žiūrėta 2024 m. spalio 24 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.335882>.
11. „Lietuva. Švietimas šalyje ir regionuose 2022. Įtraukusis ugdymas“. SMSM. Žiūrėta 2024 m. spalio 25 d. https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/tyrimai_ir_analizes/2022/Svietimas_Lietuvoje_2022.pdf.
12. „Lietuvos Respublikos asmens su negalia teisių apsaugos pagrindų įstatymas“. LRS. Žiūrėta 2024 m. spalio 25 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2319/asr>.
13. „Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas“. LRS. Žiūrėta 2024 m. lapkričio 1 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.343430/asr>.
14. „Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas“. LRS. Žiūrėta 2024 m. lapkričio 1 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/asr>.
15. „Lietuvos studijų būklė. 2020 STRATA ataskaita“. STRATA. Žiūrėta 2024 m. lapkričio 1 d. <https://strata.gov.lt/wp-content/uploads/2024/02/20200901-Lietuvos-studiju-bukle.pdf>.
16. „Lietuvos studijų būklė. 2022 STRATA ataskaita“. STRATA. Žiūrėta 2024 m. lapkričio 1 d. https://strata.gov.lt/wp-content/uploads/2024/01/Lietuvos-studiju-bukle_2022.pdf.

17. „Nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2021 m. gruodžio 1 d. nutarimo Nr. 1016 „Dėl 2021–2030 m. plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Švietimo plėtros programos patvirtinimo“ pakeitimo“. LRV. Žiūrėta 2024 m. spalio 30 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/975fef80561a11efbdae558de59136c>.
18. „Nutarimas „Dėl Valstybės pažangos strategijos „Lietuvos ateities vizija „LIETUVA 2050“ patvirtinimo“. LRS. Žiūrėta 2024 m. spalio 30 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a8b03ef0a55511ee8172b53a675305ab?jfwid=1z7qrkybq>.
19. „Nutarimas „Dėl 2021–2030 m. nacionalinio pažangos plano patvirtinimo“. LRV. Žiūrėta 2024 m. spalio 31 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c1259440f7dd11eab72ddb4a109da1b5/asr>.
20. „STRATA 2021–2030 m. nacionalinio pažangos plano strateginių tikslų poveikio rodiklių stebėsenos ataskaita“. STRATA. Žiūrėta 2024 m. spalio 30 d. https://strata.gov.lt/wp-content/uploads/2024/07/NPP_tikslu_rodikliu_stebesena_2024_galutine_ataskaita.pdf.
21. „The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education“. UNESCO. Žiūrėta 2024 m. spalio 30 d. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>.
22. „The World Health Report 2001. Mental Health: New Understanding, New Hope“. WHO. Žiūrėta 2024 m. spalio 30 d. https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42390/WHO_2001.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Kiti šaltiniai:

23. Armstrong, Thomas. *The power of neurodiversity*. Cambridge: Da Capo Press, 2010. <http://dickyricky.com/books/psych/The%20Power%20of%20Neurodiversity%20-%20Thomas%20Armstrong.pdf>.
24. Baležentis, Alvydas, Aistė Dromantaitė, ir Žydrūnė Urbonienė. „Vadovų koučingo poreikis Lietuvos inovatyviose ir neinovatyviose įmonėse“. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development* 38 (2016): 7–17. <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/2444020e-6934-4793-b6bc-fa478778a007/content>.
25. Bortnikas, Aleksandras. „Ugdomojo vadovavimo taikymo principų svarba šiuolaikinėje paslaugų organizacijoje“. Iš *Turizmas: plėtra, iššūkiai, perspektyvos*. Brigita Žuromskaitė, Vladimiras Gražulis, Jonas Jagminas, Alina Katunian, Rolandas Kripaitis, Malvina Arimavičiūtė, Juozas Vijeikis, Irena Elena Svetikienė, Arvydas Survila, 19–26. Vilnius: Standartų spaustuvė, 2016.
26. Botha, Monique, Robert Chapman, Morenike Giwa Onaiwu, Steven K Kapp, Abs Stannard Ashley, ir Nick Walker. „The neurodiversity concept was developed collectively: An overdue correction in the origins of neurodiversity theory“. *Autism* (2024): 1–4. https://www.researchgate.net/publication/378913547_The_neurodiversity_concept_was_developed_collectively_An_overdue_correction_on_the_origins_of_neurodiversity_theory.
27. Brock, Vikki. „Grounded theory of the roots and emergence of coaching“. Daktaro disertacija, Tarptautinis profesinių studijų universitetas, 2008. <https://libraryofprofessionalcoaching.com/wp-app/wp-content/uploads/2011/10/dissertation.pdf>.
28. Brock, Vikki. „Professional Challenges Facing the Coaching Field from an Historical Perspective“. *Library of Professional Coaching*, 2016 m. kovo 11 d. <https://libraryofprofessionalcoaching.com/research/history-of-coaching/professional-challenges-facing-the-coaching-field-from-an-historical-perspective/>.
29. Dalrymple, Emma. „School Attendance and Anxiety: A Parental Perspective“. In *Mental Health and Attendance at School*. Cambridge University Press, 2022: 162–179. https://assets.cambridge.org/97819116/23144/frontmatter/9781911623144_frontmatter.pdf.
30. Doyle, Nancy. „Neurodiversity at work: a biopsychosocial model ant the impact of working adults“. *British Medical Bulletin* (2020), 135: 108–125. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7732033/pdf/ldaa021.pdf>.

31. Doyle, Nancy, ir Almuth McDowall. *A Psychological Approach to Supporting Neurodivergent Talent and Career Potential*. London, New York: Routledge, 2024
32. Dromantaitė, Aistė. „Ugdomojo konsultavimo (koučingo) metodo mokslo ištakos ir nauda organizacijose“. *LOGOS* 108 (2021), 207–214. https://www.litlogos.eu/L108/Logos_108_207_214_Dromantaite.pdf.
33. Gažauskaitė, Inga, ir Natalija Valavičienė. *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Mykolo Romerio universitetas: 2016, 14. <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/6bc9b0c7-425b-4420-a2cd-e6ec2d12736a/content>.
34. Gallway, W Timothy. *The inner game of tennis*. London, 1974. <https://mentoringgroup.com/wp-content/uploads/2023/05/the-inner-game-of-tennis.pdf>.
35. Greif, Siegfried. „Coaching und Wissenschaft – Geschichte einer schwierigen Beziehung“. *Organisationsberat Superv Coach* (2014): 1–19, <https://link.springer.com/article/10.1007/s11613-014-0379-8#citeas>.
36. Guest, Greg, Arwen Bunce, ir Laura Johnson. „How Many Interviews Are Enough? An Experiment with Data Saturation and Variability“. *Field Methods*, 2006, 18(1): 59–82. https://warwick.ac.uk/fac/cross_fac/q-step/currentstudents/qs103/readings/t1w3/how_many_interviews_are_enough.pdf.
37. Honeybourne, Victoria. *The neurodiverse classroom*. London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2018.
38. „ICF Global Lietuvos skyrius“. Žiūrėta 2024 m. balandžio 27 d. <https://icf.lt/koucingas/>.
39. Young, Susan, González, Rafael A., Fridman, Moshe, Hodgkins, Paul, Kim, Keira, ir Gisli H. Gudjonsson. „The economic consequences of attention-deficit hyperactivity disorder in the Scottish prison system“. *BMC Psychiatry*, 2018: 18(210). <https://bmcp psychiatry.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12888-018-1792-x>.
40. Jatkauskienė, Birutė, Eligijus Jatkauskas, ir Ana Jovarauskaitė. „Koučingas ir jo taikymo galimybės suaugusiųjų švietimo srityje (teorija ir empirika)“. *Mokytojų ugdymas* 11 (2) (2008): 136–156.
41. Jellinek, Michael S. „Don’t let ADHD crush children’s self-esteem“. *Clinical Psychiatry News*, 2010: 12. https://cdn.mdedge.com/files/s3fs-public/issues/articles/70231_main_7.pdf.
42. Jensen, Jimmy, Lindgren, May, Andersson, Kajsa, Ingvar, David H., ir Sten Levander. „Cognitive intervention in unemployed individuals with reading and writing disabilities“. *Applied Neuropsychology*, 7(4), 2000: 223–236. https://www.researchgate.net/publication/12036866_Cognitive_Intervention_in_Unemployed_Individuals_With_Reading_and_Writing_Disabilities.
43. Juozaitis, Aurimas Marijus. „Suaugusiųjų mokytojų profesionalizacija tobulinant andragoginę veiklą“. Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2008. <https://www.vdu.lt/cris/entities/etd/203137b8-6a0a-4c29-9597-247b3f070c8a>.
44. Kalinienė, Alina. „Komandos lyderio ir koučingo specialisto bendradarbiavimas komandos koučingo procese“. Magistro baigiamasis darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2021. <https://vb.mruni.eu/object/elaba:96539350/MAIN>.
45. Kietavičienė, Oksana. „Ugdomojo vadovavimo taikymas kaip edukacinės praktikos naujovė mokant technologijų pagrindinėje mokykloje“. *Pedagogika* 102 (2011), 61–67. <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367184558211/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.

46. Koehler, Andree. „Behind the Curtain: Recommendations for Neurodiversity Research“. *The Qualitative Report* (2024) Numer 8: 2326–2343. <https://nsuworks.nova.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=7360&context=tqr>.
47. Kolbergytė, Aušra, Valdonė Indrašienė. „Konsultuojamojo ugdymo kompetencijos taikymo galimybės socialinių darbuotojų rengime: teorinės prielaidos“. *Socialinis darbas* 11 (1) (2012): 73–83. <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367182723258/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.
48. Krekel, Heribert. „Beratung im Diversity – Kontext an Hochschulen“. *Zeitschrift für Hochschulentwicklung* (2018): 131–144. https://www.researchgate.net/publication/328097255_Beratung_im_Diversity-Kontext_an_Hochschulen.
49. Malinauskas, Žilvinas. „Koučingo konsultavimo simuliacinio modelio formavimas“. Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2012. <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1913659/datastreams/MAIN/content>.
50. Mason, Mark. „Sample Size and Saturation in PhD Studies Using Qualitative Interviews“. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, 2010, 11(3): 1–19. <https://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1428/3028>.
51. Miclea, Bogdana. „Neurodiversity and Mental Disorders“. *Brain. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience* (2024): 227. https://www.researchgate.net/publication/382031604_Neurodiversity_and_Mental_Disorders.
52. Misiukonis, Tomas. *Koučingo praktika vadovams*. Vilnius: Vaga, 2016.
53. ONS. „Disability and employment“. JK nacionalinės statistikos departamentas. <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/healthandsocialcare/disability/bulletins/disabilityandemploymentuk/2019>.
54. ONS. „Permanent and fixed term exclusions in England and Wales“. JK nacionalinės statistikos departamentas. <https://explore-education-statistics.service.gov.uk/find-statistics/suspensions-and-permanent-exclusions-in-england/2022-23>.
55. Raišienė, Agota Giedrė, Ramūnas Vanagas, Brigita Žuromskaitė, Andrius Stasiukynas, Aistė Dromantaitė, Aurimas Paulius Girčys, Rūta Tamošiūnaitė, ir Mantas Bileišis. *Veiksmingos vadybos gairės: teorinės įžvalgos ir Lietuvos organizacijų atvejai: mokslo studija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014. <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/1cda7e12-f089-4dcd-94c2-b8f9289e115d/content>.
56. Rudžinskienė, Rasa. „Ilga laikų bedarbių karjeros projektavimo kompetencijų ugdymas(is) taikant koučingą“. Daktaro disertacija, Šiaulių universitetas, 2015. <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:11699815/datastreams/MAIN/content>.
57. Уитмор, Джон. *Внутренняя сила лидера*. Москва: Альпина Паблишер, 2012.
58. Singer, Judy. „Sage Journals publish defamatory allegations by Chapman, Walker et al“, žiūrėta 2024 m. spalio 26 d., <https://neurodiversity2.blogspot.com/2024/04/Sage-defamatory-so-called-correction.html>.
59. Stein, Irene F. „Introduction: Beginning a Promising Conversation“, iš *Proceedings of the First ICF Coaching Research Symposium*. Denver, Colorado, USA: 2003. https://researchportal.coachingfederation.org/Document/Pdf/abstract_359.
60. „Tarptautinė koučingo federacija“. Žiūrėta 2024 m. balandžio 27 d. <https://coachingfederation.org/professional-coaches>.
61. „The mother of neurodiversity: how Judy Singer changed the world“. The Guardian. 2023 m. liepos 5 d. <https://www.theguardian.com/world/2023/jul/05/the-mother-of-neurodiversity-how-judy-singer-changed-the-world>.
62. „Valstybinė lietuvių kalbos komisija“. Žiūrėta 2024 m. gegužės 4 d. <https://vlkk.lt/naujienos/pakomisiu-naujienos/terminologijos-pakomises-naujienos-svarstyti-sveikatos-aplinkos-zemes-ukio-terminai?lang=lt-LT>.

63. „Valstybinė lietuvių kalbos komisija“. Žiūrėta 2024 m. gegužės 4 d.
<https://vlkk.lt/konsultacijos/6722-kaucingas-koucingas-kauceris>.
64. Walker, Nick. „Toward a Neuroqueer Future: An Interview with Nick Walker“. *Austism in Adulthood* (2021): 5–10.
<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8992885/pdf/aut.2020.29014.njw.pdf>.

Vėžienė A. Koučingo taikymas aukštojo mokslo sistemoje: neuroskirtingų studentų atvejo analizė Mykolo Romerio universitete / Magistro baigiamasis darbas. Vadovė prof. dr. Aistė Dromantaitė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Viešojo valdymo ir verslo fakultetas, Vadybos ir politikos mokslų institutas, 2025 – 78 psl.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe tiriamas koučingo metodikos taikymas aukštojo mokslo sistemoje, analizuojant neuroskirtingų studentų atvejį Mykolo Romerio universitete. Darbą sudaro trys pagrindinės dalys – teorinė, metodologinė ir empirinio tyrimo. Teorinėje darbo dalyje nagrinėjami koučingo ir neuroįvairovės aspektai: koučingo ištakų, susiformavimo ir sampratos raidos klausimai, neuroįvairovės reiškinių atsiradimo prielaidos bei sąvokos sudėtingumo ir evoliucijos etapai. Šioje dalyje taip pat aptariama neuroįvairovės aukštajame moksle potėmė, analizuojant įtraukiojo švietimo sistemą ir apžvelgiant galimybes aukštajame moksle taikyti koučingo metodiką. Metodologinėje darbo dalyje pateikiamas tyrimo pagrindimas, aptariami tyrimo metodai ir duomenų rinkimo instrumentai, apibūdinama tiriama organizacija ir informantų atrankos kriterijai. Empirinio tyrimo dalyje pateikiami atlikto kokybinio tyrimo rezultatai ir įžvalgos. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir rekomendacijos.

Raktiniai žodžiai: koučingas, koučingo metodika, koučingo įrankiai, neuroįvairovė, neuroskirtumai, asmenys su neuroskirtumais, neuroskirtingi asmenys.

Vėžienė A. Coaching in higher education: a case study of neurodiverse students at Mykolas Romeris University / Master's thesis. Manager / supervisor Prof. Dr. Aistė Dromantaitė. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Public Governance and Business, Institute of Management and Political Sciences, 2025 – 78 p.

ANOTATION

The Master's thesis examines the application of coaching methodology in the higher education system by analysing the case of neurodiverse students at Mykolas Romeris University. The thesis consists of three main parts - theoretical, methodological and empirical research. The theoretical part of the thesis deals with the aspects of coaching and neurodiversity: the origins, formation and development of the concept of coaching, the preconditions for the emergence of the phenomenon of neurodiversity, and the complexity and evolutionary stages of the concept. This part also discusses the sub-topic of neurodiversity in higher education, analysing an inclusive education system and reviewing the possibilities of applying coaching methodologies in higher education. The methodological part of the thesis provides the rationale for the study, discusses the research methods and data collection instruments, describes the organisation under study and the criteria for selecting informants. The empirical part of the study presents the results and insights of the qualitative research. The paper concludes with conclusions and recommendations.

Keywords: coaching, coaching methodology, coaching tools, neurodiversity, neurodiversity, neurodifferences, individuals with neurodifferences, neurodiverse individuals.

Vėžienė A. Koučingo taikymas aukštojo mokslo sistemoje: neuroskirtingų studentų atvejo analizė Mykolo Romerio universitete / Magistro baigiamasis darbas. Vadovė prof. dr. Aistė Dromantaitė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Viešojo valdymo ir verslo fakultetas, Vadybos ir politikos mokslų institutas, 2025 – 78 psl.

SANTRAUKA

XX a. pab. paplitusi koučingo metodika įsitvirtino versle kaip vadovų konsultavimo ir organizacijų vystymosi priemonė, vėliau pradėta taikyti kaip vienas iš saviugdos būdų, o pastaruoju metu atrandamos naujos, platesnės koučingo priemonių taikymo galimybės. Šiame baigiamajame darbe tiriamos koučingo metodikos taikymo galimybės, siekiant sklandžios ir emocinę gerovę užtikrinančios neuroskirtingų studentų įtraukties į studijų procesą. Neuroįvairovės sąvokos atsiradimas – itin reikšmingas neuromokslo šuolio rezultatas, atvėręs žmonijai naujas galimybes stiprinti visuomenės kompetencijas suvokiant neuroįvairovės prasmę, atsisakant stigmatizavimo, skatinant socialinę įtrauktį ir padedant neuroskirtingiems individams pasiekti asmeninių rezultatų konkrečiose veiklos srityse, neuroskirtumus paverčiant ne trūkumais, o privalumais.

Problema – nepasiūlius tinkamų integralumo priemonių neuroskirtingiems studentams, jie susiduria su sunkumais ir iššūkiais, dėl kurių negali tęsti studijų.

Darbo tikslas – ištirti koučingo metodų taikymą aukštajame moksle siekiant palengvinti neuroskirtingų studentų integraciją, mokymosi procesą ir emocinę gerovę.

Tyrimo metodai – teorinės literatūros analizė ir kokybinis tyrimas.

Kokybinio tyrimo metu visi informantai pritarė, kad koučingo metodikos panaudojimas vienareikšmiškai sustiprintų neuroskirtingų studentų įtrauktį į studijų procesą ir integralumo, saugumo ir priklausimo aukštosios mokyklos bendruomenei jausmą. Tyrimo dalyviai pabrėžė, kad koučingo įrankiai pirmiausia galėtų būti taikomi iki stojimo į aukštąją mokyklą arba iškart įstojus, siekiant pagerinti stojančiojo ar įstojusiojo emocinę savijautą. Taip pat nemažai dėmesio reikėtų skirti darbuotojų kompetencijų stiprinimui ir individualios prieigos prie kiekvieno studento skatinimui, kad studijų procesas atitiktų kiekvieno individo poreikius, galinčius įtakoti mokymosi procesą.

Nepaisant empirinio tyrimo dalyvių pokalbių pradžioje išreikštų nuogastavimų apie jų ribotas žinias apie koučingo metodiką, dauguma pokalbių buvo apibendrinti informantų išreikštu noru išbandyti koučingo sesijas, kad galėtų geriau save pažinti, suvokti savo stipriąsias puses ir lengviau susidoroti su kylančiais iššūkiais profesiniame kelyje.

Raktiniai žodžiai: koučingas, koučingo metodika, koučingo įrankiai, neuroįvairovė, neuroskirtumai, asmenys su neuroskirtumais, neuroskirtingi asmenys.

Vėžienė A. Coaching in higher education: a case study of neurodiverse students at Mykolas Romeris University / Master's thesis. Manager / supervisor Prof. Dr. Aistė Dromantaitė. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Public Governance and Business, Institute of Management and Political Sciences, 2025 – 78 p.

SUMMARY

Coaching methodology, which became widespread at the end of the 20th century, has become established in business as a tool for executive coaching and organizational development, and has been used as a self-development tool, while more recently new and broader applications of coaching tools have been discovered. This thesis explores the potential of coaching methodologies for the smooth and emotionally wellbeing engagement of neurodiverse students in the study process. The emergence of the concept of neurodiversity is the result of a very significant leap in neuroscience, which has opened up new opportunities for humanity to enhance societal competences by understanding the meaning of neurodiversity, by breaking down stigma, by fostering social inclusion and by helping neuro-diverse individuals to achieve personal outcomes in specific areas of performance, by turning neurodiversity from a disadvantage into an advantage.

The problem is that without the right integrity tools, neurodiverse students face difficulties and challenges that prevent them from continuing their studies.

The aim of this paper is to explore the use of coaching techniques in higher education to facilitate the integration, learning process and emotional wellbeing of neurodiverse students.

The research methods are theoretical literature analysis and qualitative research.

In the empirical study, all informants agreed that the use of coaching techniques would unequivocally enhance the inclusion of neurodiverse students in the study process and the sense of integrity, security and belonging to the community of the university. The participants stressed that coaching tools could be used primarily before or immediately after enrolment to improve the emotional wellbeing of both the applicant and the enrolled student. Considerable attention should also be paid to strengthening the competences of staff and promoting individual access to each student, so that the study process is tailored to the needs of each individual, which can influence the learning process.

Despite the concerns expressed at the beginning of the interviews by the participants in the empirical study about their limited knowledge of the coaching methodology, the majority of the interviews were summarised by the informants' willingness to try coaching sessions in order to know themselves better, to understand their strengths and to cope with the challenges they face in their professional path.

Keywords: coaching, coaching methodology, coaching tools, neurodiversity, neurodiversity, neurodifferences, individuals with neurodifferences, neurodiverse individuals.